

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Серія: *Ucrainica diasporiana* ч. 4

БОРИСЛАВ Н. БІЛАШ

Англійсько-Українське
шкільництво в державній
системі Манітоби

МЮНХЕН-ВІННІПЕГ 1984

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY

Series: Ucrainica diasporiana No. 4

BORISLAW N. BILASH

English-Ukrainian Education in the Public Schools of Manitoba

MUNICH-WINNIPEG 1984

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Серія: *Ucrainica diasporiana* ч. 4

БОРИСЛАВ Н. БІЛАШ

Англійсько-Українське
шкільництво в державній
системі Манітоби

МЮНХЕН-ВІННІПЕГ 1984

З М І С Т

Вступ	7
Розділ I. Початки шкільництва в Манітобі та роз- будова двомовних шкіл	12
Розділ II. Українська іміграція і розбудова українського шкільництва	28
Розділ III. Акція проти двомовної системи шкіль- ництва та оборона двомовних шкіл	75
Розділ IV. Повернення прав української мови ...	125
Таблиці	185
Джерела й бібліографія	203

ВСТУП

Ідея цієї студії виникла в дискусії з покійним батьком автора, який був одним із українських піонерів-учителів в Канаді. Хоч автор довгий час студював двомовні школи в загальному аспекті, боротьба українців Канади за конституційне забезпечення своєї мови збільшила зацікавлення автора в проблемі української двомовності.

Двомовність, яка відіграла важливу роль у розбудові шкільництва в Манітобі й довела до двомовної шкільної системи, сягає до початків ХІХ ст., коли на території Ред Рівер (колишня назва провінції Манітоби) поселились люди французького і шотського походження. Тому автор вважає потрібним коротко познайомити читача з історією колонії Ред Рівер, щоб показати ґрунт, на якому виникло двомовне шкільництво.

Двомовні школи виникли на базі англійської та французької мов, які були мовами перших колоністів у Манітобі. Коли франкомовні школи були ліквідовані, під тиском французів у 1897 р. був виготовлений шкільний закон Грінвей-Льоріє, який давав право на двомовне навчання.¹ Цим правом скористалися інші національні меншини, в тім числі й українці, які в цьому році почали масово переселяватись до Канади. Згодом серед британської національної більшості витворилась одна група (Оренджмени) яка робила тиск на уряд, щоб ліквідувати двомовні школи й асимілювати інші

1 R. S. Thornton, Bilingual Schools, Address in the Legislature, Winnipeg, Department of Education, 1916, p.1.

народності в одну канадсько-бритійську націю. В результаті, політика ліберального уряду в ділянці шкільництва викликала велике невдоволення серед французів, німців, українців, поляків і інших національних меншин, які в затриманні двомовної системи бачили єдиний шлях до збереження себе як нації.

Зорганізованою національною групою у боротьбі за двомовне шкільництво проявили себе українці, підтримувані консервативним урядом, який розумів, що асиміляція наступить природним шляхом і немає потреби насильства над меншинами. Прагненню українців до самозбереження, їхній боротьбі за конституційні права української мови -- присвячена ця праця.

Англомовні історики в своїх працях часто покликаються на книжку С.В. Sissons-a, Bilingual Schools in Canada. Але оскільки розділ цієї книжки, що стосується двомовного шкільництва в Манітобі, базується переважно на звіті Special Report on Bilingual Schools міністра освіти Торнтону, який виготовив суперінтендент шкіл Чарлс К.Ньюкомб перед скасуванням двомовної системи, і її інформації можна вважати упередженими, автор волів користуватися новішими джерелами, послуговуючись звітами Міністерства Освіти та Special Report on Bilingual Schools.

Інші документи Міністерства Освіти, що заторкували двомовне шкільництво в Манітобі, були знищені незнаною особою після ліквідації двомовного шкільництва, і, крім вище згаданих, не лишилося нічого, що мало б для нас якусь вартість. Вживаючи ці звіти та річники українських часописів, автор подає свій матеріал хронологічно.

Щоб представити читачеві не тільки інформації про українське двомовне шкільництво, а якомога краще відтворити дух того часу, показати роль вчителів, громадськості, преси в боротьбі за двомовні школи, автор наводить багато цитат, головню зі звітів і часописів, за збереженим правописом.

Автор не забирає особистого становища щодо преси. Його метою є не хвалити, чи критикувати пресу, а на основі фактичного матеріалу правдиво відобразити розвиток українського двомовного шкільництва на всіх його етапах й показати весь хід боротьби за його збереження.

Студії статистики згаданих в праці національних меншин авторові не вдалося зробити, бо статистичні інформації про них, крім французів, дуже неточні. В статистиці неможливо відрізнити меннонітів від інших німців, які двомовних шкіл не мали.

Зібрати точні цифрові інформації про українців, як і про поляків, неможливо,² бо англійці довгий час не могли відрізнити українців від поляків, називаючи одних і других галичанами або "рутенцями" (русинами). Це в звітах Департаменту Освіти, а в інших урядових звітах -- ще більш заплутано. Українців-переселенців до Канади реєстровано як австрійків, мадярів, поляків, русинів, галичан, буковинців, росіян, румунів і т.п. Кирило Генік, перекладач в Іміграційному Бюрі в Вінніпеґу, пояснив, що галичани й буковинці приїхали з двох провінцій австрійської імперії.³ В іншому звіті пояснює, що "рутенці" й "малороси" приїхали з Австрії,

2 "'Galician' and 'Ruthenian'", Manitoba Free Press, February 24, 1915.

3 Canada, Parliament, Sessional Papers, XXXIII, No. 11, 1899. Report of Cyril Genik, Galician Interpreter, Winnipeg, January 9, 1899.

з провінції Галичина і Буковина.⁴ У 1911 р. О.Г.Гикавий (пізніше ред. Канадійського фермера) у листі до Фрі Прес поясняв, що назва "галичан" походить від території Галичина, що є частиною України, а "рутенець" (русин) означає народність України, і що русини (українці) шанують і хочуть зберегти свою національну назву.⁵ Англійці, однак, не вникали у ці справи, бо для них вони були незрозумілі й не дуже важні.

Українське шкільництво поза Україною являється дуже важливою та невід'ємною частиною нашої історії. Цю тему в тій чи іншій мірі уже заторкувано дослідниками українського поселення в Канаді. Тому автор звертається до Early Ukrainian Settlements in Canada -- В.Кей-Кисілевського, яка базується на джерелах недоступних пересічному дослідникові, до творів сенатора д-ра П. Юзика The Ukrainians in Manitoba і Ukrainian Canadians і будує свою працю в поєднанні з історією українців в Канаді, починаючи розповідь від перших українських поселенців.

Розділи про українське шкільництво знаходяться в праці д-ра І.Теслі Українське населення Канади, в Пропам'ятній книзі Українського Народного Дому, Ювілейній Книзі Інституту ім.П.Могили, в Історії Українців Канади -- М.Марунчака, в Споминах -- В.Чумера, журналах та альманахах.

Про українське шкільництво досі написано дві більші праці, обидві англомовні: The Ukrainian Settlers in Canada and their Schools 1891-1921, о. Й.Шкварка і Б.Н.Білаша -- Bilingual Schools in Manitoba, 1897-1916.

4 Canada, Parliament, Sessional Papers, XXXV, No. 10, 1901, Immigration, Report No.1, Galicians and Bukowinians, p. 130.

5 "Word Galician is Misnomer", Manitoba Free Press, February 10, 1911.

Певну вартість для дослідника українського шкільництва являє собою праця О.Войченко Літопис Українського Життя в Канаді, де в хронологічному порядку подано всі статті про шкільництво, друковані в Українському Голосі від I-го числа по сьогоднішній день.

Праці, що торкаються введення української мови в державні школи, це праці проф. Манітобського Університету Я.Б.Рудницького "Українська мова й мовне питання в Манітобі", "Меншинний звіт" у Звіті Королівської Комісії для Двомовности й Двокультурности та інші, а також ряд статей і доповідей проф. Оттавського Університету сенатора Павла Юзика, відомого українській громадськості з його діяльності над зорганізуванням всіх національних меншин в Канаді в одну групу т.зв. "Третю Силу", щоб спільно боротися за їхні мовні права в Канаді. Автор також використав архів Комітету Українців Канади, а якому зберігаються всі інші матеріали, що відносяться до введення української мови в державні школи Манітоби.

Вінніпер
1971

РОЗДІЛ I

ПОЧАТКИ ШКІЛЬНИЦТВА В МАНІТОБІ ТА РОЗБУДОВА ДВОВОМНИХ ШКІЛ

Перші манітобські поселення та їхні школи

У 1670 р. англійський король Чарлс II подарував Гудсон-Бейській компанії для торгівлі хутрами всі західні землі Північної Америки, води яких вливаються в затоку Гудсон Бей.¹

Французи, які займали східні канадські землі, також мали свої торговельні компанії на території Західної Канади. Вони часто нападали на англійські форти (станіці) й намагалися перешкодити торгівлі купців Гудсонбейської Компанії з місцевим індіанським населенням. Такі відносини між цими торговельними компаніями затрималися аж до 1763 р., коли Англія остаточно перемогла Францію та прилучила до своїх володінь усю Канаду.

Французькі торговельні компанії, позбавлені патронату свого короля, почали незабаром занепадати, а торгівля перейшла до незалежних торгівців, які згодом утворили свою торговельну спілку - Норт Вест Компанію з централєю в Монреалі.²

Гудсонбейська Компанія складалась звичайно з шотландців і англійців, Норт Вест Компанія - здебільшого з французів, але й були шотландці. Це були переважно молоді парубки, які, одружуючись з індіанками, не раз замешкували тут назавжди. Так витворився новий всеканадській нарід мішаної крові - "меті" або "гефбріди".³

1 З.Бичинський, Історія Канади, Вінніпер, 1928, ст.76-77.

2 Там же, ст. 164.

3 A.G. Morice, Histoire Abrégée de l'Ouest Canadien, Lille, Desclée, de Brouwer, et cie., 1914, p. 16.

Меті були дійсними господарями всієї Західної Канади. Найбільше їхнє поселення були на території Ред Рівер, де ріка Ассинібойи вливається в ріку Ред, тобто на території нинішнього Вінніпегу - столиці провінції Манітоби й умовної столиці канадських українців.⁴

Розмовляли меті двома мовами: індіанською племені "крі" й французькою, деякі з них знали й англійську. Займалися переважно торгівлею хутрами.

Коли поселенці лорда Селкірка прибули до Ред Рівер, у 1812 р., вони застали тут велике населення меті.⁵ Селкірк як голова колонії написав листа до єпископа Йосифа Плессі у Квебеку та попросив його вирядити місію до Ред Рівер й організувати тут школи.

В 1818 р. Плессі післав до Ред Рівер о.Йосифа Норберта Прованше зі своїми сотрудниками оо.Й.Н.Дюмуленом і Гійоум Єджем.⁶ Вони приїхали до Ред Рівер у липні 1820 р. і відразу відкрили тут школи.⁷

Ще до цієї місії, в околиці теперішнього Кілдонан Парку у Вінніпегу, вже існувала англломовна школа, яку заснував у 1816 р. Джон Притчард.⁸ Другу англломовну школу заснував Джон Вест в околиці Ст.Джонс Парку.⁹

⁴ Яр. Рудницький, З подорожей по Канаді, 1949-1959, Вінніпег, Клуб Приятелів Української Книжки, 1959, ст.1.

⁵ A. G. Morice, A History of the Catholic Church in Western Canada, Toronto, Musson Book Co., 1910, Vol. I, p. 72.

⁶ Ibid., pp. 90-91.

⁷ Morice, Histoire Abrégée de l'Ouest Canadien, op.cit., p. 26.

⁸ Archbishop Matheson, "Education in Manitoba Prior to 1870", W. T. Allison et al., Manitoba's Diamond Jubilee, Winnipeg, Canadian Publishers Limited.

⁹ Bertal Heeny, John West and His Red River Mission, Toronto, Musson Book Company, 1921, p. 35.

Це були перші манітобські школи - англомовні (протестантські) й франкомовні (католицькі). Хоч вони існували поруч, не мали ні спільного плану навчання, ні спільної шкільної ради. Відрізнялися між собою мовами навчання та в філософії релігії. У цих школах академічна освіта займала другорядне місце. На першому місці було навчання релігії. З ходом часу обидві церкви створювали все більше шкіл і відмінність між ними поглиблювалась.

У 1870 р. колонія Ред Рівер і довколишня територія Ассинібої ввійшли в конфедерацію Канади як провінція Манітоба. В манітобській легіслатурі вживано тоді обох мов - англійської та французької. Шкільна Рада, яку створено за Актом Освіти в 1871 р., теж складалася із двох відділів - протестантської та католицької. Раду уповноважено вирішувати шкільні закони, апробувати шкільні підручники, пропонувати зміни в межах шкільних округ. Обидва відділи Ради мали право іспитувати й уповноважувати вчителів своїх шкіл та приписувати тексти для навчання релігії. Суми урядових асигнувань порівну розподілювались між обома відділами. За згаданим Актом кожна виборча округа мала бути теж і шкільною округою. Таким чином було створено 24 шкільні округи.¹⁰

Якщо в якійсь окрузі поселенець не мав школи свого віровизнання, він мав право посилати своїх дітей до школи свого віровизнання в іншій окрузі.¹¹

Впродовж деякого часу, коли ще не було кількісної різниці між школами обох віровизнань, це право вдовольняло усіх, як

¹⁰ D. S. Woods, Education in Manitoba, Winnipeg, Manitoba Economic Survey Board, 1938, Vol.1, pp. 16-18.

¹¹ Statutes of Manitoba, 1873, Chapter XXII, p. 74.

віти), який із своєю Дорадчою Радою мав управляти всіма шкільними справами. Членів Дорадчої Ради пропонував лише Департамент Освіти та інші освітні чинники. Дорадча Рада займалася такими справами, як матеріяли і пляни навчання, вишкіл учителів та іспитування. Школи були відокремлені від церкви, але релігію можна було проводити кожного дня, впродовж останньої пів-години. Викладовою мовою в усіх школах була тільки англійська мова. Навчання було необов'язковим. Школи утримувано на підставі податків всіх манітобців. Сектантські школи не діставали жадної державної допомоги.

Французькі школи

Позбавлення французької мови офіційного вжитку, скасування французьких шкіл Актом 1890 р., викликало велике невдоволення французького населення Манітоби. Вони вважали, що порушено їхні громадянські права, дані їм у 1870 р. за Манітобським Актом, параграф 23, за яким англійська і французька мови були офіційними мовами провінції.¹⁶

У 1891 р. справа була передана до нижчого суду, а в 1892 р. – до вищого. Суди підтримали манітобський уряд.

Коли манітобський уряд відмовив церковним школам у грошовій допомозі, то він сподівався, що це спонукає ці школи скоріше ввійти в державну систему шкільництва. Однак це робилося дуже повільно. Якщо в 1890 р. всіх католицьких шкіл було 91, то до 1893 р. в державну систему ввійшло тільки 10 шкіл, а до 1894 р. – 36. Багато шкіл було закрито, бо не хотіли французи посилати своїх дітей до державних шкіл.¹⁷

Виникла також проблема, що робити з французькими учителями. Католицька шкільна рада видавала своїм учителям не постійні а трьохрічні свідоцтва. У 1893 р. багато французьких учителів фактично осталося без дійсних свідоцтв. Хто мав би їм видати свідоцтва тепер, коли Шкільну Раду скасовано в 1890 р. У своєму звіті

¹⁶ W. L. Morton, "The Manitoba School Question", *Encyclopedia Canadiana*, Ottawa, the Grolier Society of Canada, Limited, 1958, Vol. VI, p. 357.

¹⁷ Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1893, pp. 39-42.

інспектор А.Л.Йонг стверджував, що майже всі французькі вчителі мали відповідний вишкіл. ¹⁸

Під час наступних виборів до федерального уряду у 1896 кандидат консервативної партії сер Чарлс Топпер запропонував новий закон, що мав би змінити Акт 1890 р. Голова ліберальної партії сер Вілфрід Льюріє заявив, що федеральний уряд не має права насильства над провінцією. Вибори виграла ліберальна партія Льюріє. Так в освітні справи вмішано політику. ¹⁹

Француз-католик Льюріє, перемігши у виборах, опинився в складній ситуації: хотілося йому задовільнити і своїх французів, що домагалися своєї мови в школах, а також не хотів втрачати довір'я своїх виборців. Він мусів знайти компроміс. ²⁰ Цим компромісом стала Угода Льюріє-Грінвей, прийнята в 1896 р. У шкільнім акті 1897 р. знаходиться параграф ч. 258, в якому говориться:

Коли в якій-небудь школі десять учнів говорять французькою мовою, або іншою неанглійською мовою, як своєю рідною мовою, викладова мова для таких учнів буде французька, або така інша неанглійська мова, за двомовною системою. ²¹

Ця угода була зроблена головно для французів. Німці-меноніти жили собі зовсім окремою групою, українців і поляків тоді було ще дуже мало, хоч цього року українці почали масово переселюватись в Манітобу.

Відразу відчувалось, що двомовна система шкільництва французам дуже сподобалась. Вони почали цікавитись школами, вчи-

¹⁸ Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1892, pp. 51-52.

¹⁹ Morton, "The Manitoba School Question", op.cit., p. 358.

²⁰ Carl Wittke, A History of Canada, Toronto, McClelland & Stewart, Limited, 1935, p. 244.

²¹ R.S. Thornton, Bilingual Schools, Address in the Legislature, op.cit., p. 1.

Сер Клиффорд Скитон

Сер Вилфред Либорис

телями, станом шкільних будинків, одним словом, всім, що торкалося шкільництва. Школи їхні почали розбудовуватись. Для них призначено окремого інспектора.²²

Ще одною проблемою в шкільництві, на яку уряд звернув увагу, було погане відвідування учнями шкіл. Причини цьому були різні: деякі родичі затримували своїх дітей вдома, інші не мали за що купити книжок і т.п.²³ Не вистачало також учителів. Не зважаючи на те, що кожного року, починаючи від 1898, вишколювано в середньому по 30 нових учителів, їх було замало. Французькими вчителями переважно були жінки: не міг мужчина за низьку вчительську платню утримати свою родину.

Подібні недомагання та труднощі в шкільництві використовувала ліберальна партія, роблячи різні закиди на адресу двомовного шкільництва у своєму органі Фрі Прес аж до 1916 р., коли, перебравши уряд Манітоби знову у свої руки, вона скасувала двомовні школи.

22 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1897, p. 5.

23 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1898, pp. 35-36.

Менноніти та німецькі школи

Релігійна секта меннонітів виникла в Європі під час Протестантської реформації. Їхній провідник Менно Сімонс²⁴ був католицьким священиком у Голляндії.²⁵ Через переслідування під час еспанської окупації, він мусів утекти зі своєї парафії. Був провідником у Голляндії й північній Німеччині.²⁶ Помер у 1561 р.

Менноніти протиставилися ідеї державної релігії та світськості деяких існуючих церков.²⁷ Їх переслідували не тільки католики, але й деякі протестантські секти, особливо за те, що менноніти відмовлялися служити у війську. Із таких і подібних причин, вони емігрували до інших країн.

Ще перед переселенням в Манітобу, у 1874 р. менноніти отримали від канадського уряду забезпечення німецької мови в церковному, шкільному і громадському житті. Після приїзду до Манітоби, менноніти відразу заснували свої школи й старалися вберегти їх від усяких світських впливів. На жаль, ці школи не поступали, через недостатню кількість відповідно вишколених меннонітських учителів. Менноніти старались бути незалежними й урядової допомоги, крім секції Кляйне Гемайнде, не приймали.²⁸

24 "Menno Simons", Encyclopaedia Britannica, Chicago, Encyclopaedia Britannica Inc. 1943, Vol. XV, pp. 250-251.

25 "Mennonites", The Universal World Reference Encyclopaedia, Consolidated Book Publishers, Chicago, 1955, Vol. VIII, pp. unnumbered.

26 C.A. Dawson, Group Settlement: Ethnic Communities in Western Canada, Vol. VII, Canadian Frontiers of Settlement Series, Toronto, The Macmillan Company of Canada, 1936, p. 97.

27 C. Henry Smith, The Mennonites of America, Goshen, Mennonite Publishing House Press, 1909, pp. 31, 36, 66.

28 P. J. Schaefer, "Heinrich H. Ewert, Educator of Kansas and Manitoba", Newton, Mennonite Life, Vol. III, No. 4, Oct. 1948, pp. 20-21.

Скасування дуальної системи шкіл Аїтом 1890 р. німці-менноніти зустріли неприхильно. Виникли непорозуміння в сектах, коли постало питання, чи віддавати свої школи в державну систему, чи залишати їх приватними. Прихильники приватних шкіл не могли знову ж погодитися, котра з організацій повинна опікуватися школами. Таку ситуацію уряд розрешував тим, що будував в таких округах державні школи. Так що в 1897 р. 30 меннонітських шкіл, що становили одну третю усіх їхніх шкіл, перетворилися у державні.²⁹

В цих школах, крім читання і арифметики, почали менноніти викладати агрономію, історію Канади, географію. Проти давніх меннонітських звичаїв у класах появилися географічні карти.

Вітали менноніти Угоду 1897 р., яка знов дозволяла двомовне навчання. Три чверті викладових годин у меннонітських школах відбувалися в англійській мові. Трудно було знайти вчителя, який у достатній мірі володів обома мовами. Ще в 1889 р. Шкільна Рада вирішила збудувати у м. Гретна школу-семінарію, в якій вишколювано 6 меннонітських учителів. Школу було відкрито в цьому ж році. Директором був Вільгельм Ремпел, який після одного року зрезигнував.³⁰

²⁹ Report of the Department of Education for 1897, op. cit., pp. 36-37.

³⁰ J. C. Reimer, 75. Gedenkfeier der mennonitischen Einwanderung in Manitoba, Canada, North Kildonan, J. Regehr, 1949, pp. 84-89.

Знайти з-поміж себе директора для Гретна Коліджіят Інститут не було тоді такою легкою справою. На допомогу меннонітам прийшов уряд. Д-р Брайс, член Дорадчої Ради Департаменту Освіти, запропонував кандидатуру інспектора німецьких шкіл Гайнріха Еверта.³¹ Інспектор Еверт одночасно мав би бути й директором семінарії в Гретні, де міг би також вишколювати вчителів для меннонітських шкіл. При тому уряд поставив такі умови: у школах менноніти обов'язково повинні вивчати англійську мову; школи повинні підлягати Департаментові Освіти та приймати урядових інспекторів. Школи отримували б місячно 13 дол. від уряду, 20 дол. від муниципалітету, звичайно за згодою податковців. Решту коштів на утримання школи покривали б батьки.

Хоч кандидатуру Еверта було прийнято, деякі менноніти вважали його чужинцем, боялися, що він підпорядкує всі школи урядові і спричиниться до занепаду меннонітизму.³²

У 1903 р. Еверта з інспекторства було звільнено, призначено Фрізена.³³ Пізніше, у 1908 р., знов Еверта призначено інспектором і в тому ж самому році звільнено. У 1910 р. інспектором двомовних німецьких шкіл став А. Вайденгаммер.³⁴ Він заохочував німецьких учителів до дальшого вишколу і був сторонником думки, що викладовою мовою в школах повинна бути англійська мова, а німецька - лише предметом навчання. Того року декілька приватних

31 Paul J. Schaefer, Heinrich H. Ewert, Winnipeg, Die Manitoba-Jugendorganisation der Mennoniten-Konferenz von Kanada, 1945, p. 49.

32 Schaefer, Heinrich H. Ewert, op. cit., p. 50.

33 C. Henry Smith, The Coming of the Russian Mennonites, Berne (Indiana), Mennonite Book Concern, 1927, p. 233.

34 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1910, p. 5.

німецьких шкіл увійшло в державну систему. У містечку Морден відбувся педагогічний курс для німців.³⁵ Створено ще одну середню школу в містечку Алтона. Рівень навчання покращав, і навіть у німецьких приватних школах він був задовільний.

Німці-менноніти цікавилися справами шкільництва. На конвенції учителів у 1912 р. було присутніх так багато німців-невчителів, що перший день нарад був проведений німецькою мовою.³⁶

Перша світова війна, а згодом прихід до влади ліберального уряду в Манітобі, вплинули негативно на дальший розвиток німецьких двомовних шкіл. Вайденгаммер, міняючи своє прізвище на Вилловс, змінив своє ставлення до двомовних шкіл. У своєму звіті за 1915-16 н.рік він різко скритикував німецькі школи, головню приватні, за низький рівень знань з англійської мови,³⁷ погоджуючись з рішенням ліберального уряду двомовну систему шкільництва скасувати.

35 Ibid., pp. 104-109.

36 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1912, pp. 140-144.

37 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1915-16, p. 145.

Польські школи

Поляки переселялись в Канаду з різних причин: деякі - з політичних, інші - через брак землі.³⁸ В Манітобі вони поселялись між українцями і часто з ними асимілювались, проте по місцях зуміли зберегти себе як окрему групу. Більші польські колонії знаходяться в таких місцевостях: Арборг, Ашерн, Босежур, Брендон, Кемп Мортон, Кукс Крік, Іст Селкірк, Елма, Елфінстон, Гімлі, Грендю, Лейдівуд, Овкбурн, Ле Пас, Пайн Ривер, Плумас, Полонія, Сенді Гук, Селкірк, Толстой, Вінніпер.³⁹

Англіїці не вміли відрізнити поляків від українців, називаючи одних і других "рутенцями" або "галіціянами". Тому у звітах Департаменту освіти з тих часів тяжко зрозуміти, про які школи йдеться - руські чи польські.

У Руській Учительській Семінарії навчалося чимало поляків, особливо в 1905-07 рр. Коли згадану семінарію перенесено до Брендону, для поляків було створено подібну семінарію в домі на території нинішнього Норквей Парку. Першим директором польської семінарії був А. Ф. Блок.⁴⁰

Польська Семінарія також підлягала Департаментові Освіти, і навчання в ній велося за відповідними вказівками Дорадчої Ради при Департаменті. Семінарія готовила двомовних польсько-англійських вчителів III класу.

38 Leon Garczynski, "History of the Polish People in Canada", Winnipeg, Poles in Canada, 1940, p. 34.

39 J. C. Royle, "The Poles", Winnipeg, Winnipeg Tribune, May 9, 1942.

40 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1909, pp. 116-119.

У звіті за 1909 р. Блок пише, що на початку академічного року в семінарії було тільки 9 студентів, а при кінці грудня прибуло 8 нових студентів.

Навчання будувалося на принципі, що студенти повинні були добре оволодіти знаннями тих предметів, яких згодом мали навчати дітей у школах. У звіті зазначені такі академічні предмети: читання, англійська граматики, математика, історія степових провінцій, фізична географія, загальна географія, орфографія, стилістика, література, геометрія, елементарне природознавство, фізіологія, книговодство. Студенти семінарії навчалися також методи викладання основних предметів. Спочатку навчального року студенти мали труднощі з англійською мовою, і тоді виклади відбувалися польською мовою. Практикувалось голосне читання англійських текстів із поясненнями вчителя, а також конспектування студентами деяких викладів.

Блок запевняв уряд, що випускники семінарії вийдуть не тільки грамотними двомовними вчителями, а й добрими канадськими громадянами.

Перед скасуванням двомовної системи Блок відступив. Обов'язки директора семінарії перебрав 20 жовтня 1914 р. ірландець Морфі.⁴¹

⁴¹ Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1914-15, p. 161.

У звіті Департаменту Освіти за 1914-15 р. Морфі подає, що в семінарії тоді було 14 студентів і що 8 з них відвідували професійні курси в англійській, директором якої був д-р В.А.МакІнтайр. Цих 8 студентів закінчили в грудні професійні курси й одержали вчительські сертифікати. В грудні на місце випускників прийнято знов 8 студентів. Із 14 студентів в новому навчальному році, п'ятеро підготувались до ІХ кл., двоє до професійних курсів, решта до VIII кл.

Під час вивчення кожного академічного предмету, зверталась найбільша увага на англійську мову. Знання інших предметів ставилось на другому місці. Зanedбувались лекції малювання, музики й співу, які, як згадує Морфі, семінаристи дуже любили.

Це був останній звіт перед закриттям семінарії.

РОЗДІЛ II

УКРАЇНЬСЬКА ІМІГРАЦІЯ І РОЗБУДОВА
УКРАЇНЬСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВАПерші українські поселення

Після знесення кріпацтва в Австро-Угорській імперії, селяни Галичини, Буковини, Закарпаття відчували великий брак землі. Це змушувало їх шукати заробітків у Румунії, Німеччині, Югославії та в інших сусідніх країнах Європи.

Масове переселення з Європи до Америки почалось після наполеонівських війн. Сюди прибуло 63 мільйони європейців, між якими були й українці, переважно з Галичини, Буковини, Закарпаття і Волині.¹

Велика заробіткова іміграція із західно-українських земель до США почалася в 1870 роках.

Причиною еміграції були скрайне невідрадні господарські умовини українських селян. Земельний голод, спричинений несправедливим розподілом ужиткової землі між групою великих землевласників і мільйонами сільських господарств, безробіття і визиск селян, неспівмірно високі податки, високі ціни на промислові вироби і низькі на сільсько-господарські продукти зіпхнули селянина на дно життєвої нужди. Коли до неї прилучилися гніт з боку чужої адміністрації, цілковита байдужість держави, низький рівень освіти, брак індустрії та інших галузів господарства, які могли б дати працю зайві у сільському господарстві робочій силі, то ситуація селян ставала безвихідною. Одиноким виходом з неї могла бути лише еміграція.²

1 Ronald R. Taft, Human Migration, New York, The Ronald Press, 1936, p. 55.

2 Іван Тесля, Українське населення Канади, Торонто, Канадське Наукове Товариство ім. Шевченка, 1968, ст. 8.

Заробивши гроша, поверталися емігранти знов до Краю. Мало хто з них залишався жити настало в США. Одначе заробіткова еміграція не могла розв'язати проблеми браку землі. У 1879 р. до штату Пенсильванія в США прибуло багато українців, переважно з Закарпаття, з метою постійного побуту.³

Тим часом у Бразилії після скасування невольництва не вистачало робітників на плантаціях. Бразилійські агенти фальшивими інформаціями почали заохочувати галичан емігрувати до Бразилії. Один з таких агентів, видаючи себе за австрійського князя Рудольфа, обіцяв наївним селянам достатки і роскоші. Багато було таких, що вірили неправдивим розповідям про Бразилію й почали численно виїздити в цю відсталу в господарському відношенні країну. Пізніше, коли тисячами падали жертвами нездорового клімату й важких умов, зрозуміли, що далися обдурити.⁴

Вважають, що першими українськими поселенцями в Канаді були Іван Пилипів і Василь Єлиняк. Деякі історики доказують, що до Канади ще на початку XIX ст. прибуло багато українців у складі платних швайцарських регіментів британського війська.

Пилипів та Єлиняк почули про Канаду від своїх німецьких сусідів, які мали крєвних у Манітобі. Обидва походили з села Небилів, Калуського повіту в Галичині. До Канади прибули в 1891 р.⁵ Розглянувши можливості доброго життя в Канаді, Пилипів повернувся до свого села й розказав про це односельчанам.

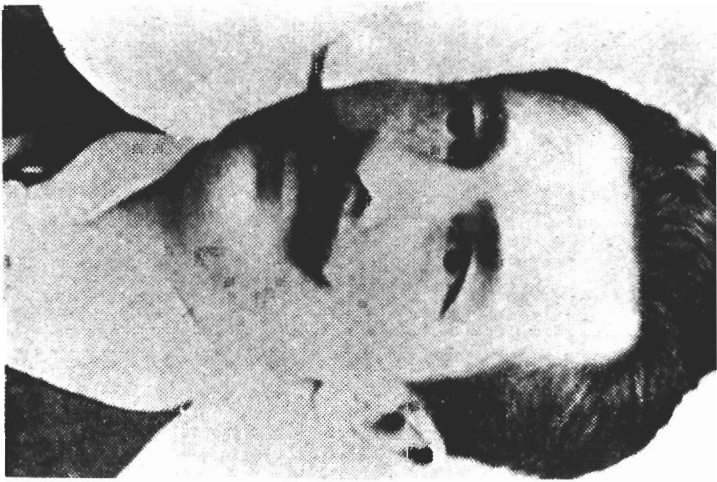
³ Charles H. Young, The Ukrainian Canadians, Toronto, Thomas Nelson and Sons, 1931, p. 38-39.

⁴ Vera Lysenko, Men in Sheepskin Coats, Toronto, The Ryerson Press, 1947, p. 25.

⁵ Paul Yuzyk, The Ukrainians in Manitoba, Toronto, University of Toronto Press, 1953, p. 32.

Заславлянин

Д-р Осер Лисевский

Селяни були дуже захоплені розповідями, й деяки з них почали збиратися в дорогу. Пилипова австрійський уряд ув'язнив за агітацію на один місяць, а селянам вдалося все ж таки виїхати. Спочатку вони приїхали до Манітоби, а пізніше поселилися в провінції Альберта, в околиці Една-Стар. Пилипів, відбувши ув'язнення, виїхав з родиною до Канади в травні 1893 р.

До 1891 р. не зареєстровано прізвищ українських поселенців, крім І.Слиняка й В.Пилипова. В 1892 р. українці працювали при будівництві залізниць у Західній Канаді.⁶ Статистика показує, що кількість українських імігрантів збільшувалась.⁷

Український провід Галичини, стурбований долею свого народу, створив при Т-ві "Просвіта" спеціальний Еміграційний Комітет. Організатор комітету Осип Олеськів, порівнюючи відомості з Бразилії, США та Канади, написав брошуру "Про вільні землі". Брошура вийшла друком в липні 1895 р. накладом Т-ва "Просвіта". Він радить галичанам не їхати до Бразилії, а до Канади, де клімат підходящий, а уряд піклується імігрантами, наділяючи кожного імігранта 160 акрами землі за 10 дол.⁸

Міністер іміграції в Канаді Клиффорд Сифтон,⁹ стараючись якнайскоріше виповнити простори Західної Канади, звернув свою увагу на галичан і післав до них своїх агентів.¹⁰ Комісове було ви-

6 Василь А. Чумер, Спомини про переживання перших українських переселенців в Канаді, Едмонтон, автор, 1942, ст. 16-17.

7 John W. Dafeo, Clifford Sifton in Relation to his Times, Toronto, The MacMillan Company of Canada Limited, 1931, p. 142.

8 Vladimir J. Kaye, Early Ukrainian Settlements in Canada, 1895-1900, Toronto, University of Toronto Press, 1964, pp.9-11.

9 Бичинський, цит. праця, ст. 203-205.

10 Dafeo, op. cit., p. 142.

соке - 5 дол. за батька, по 2 дол. за кожного іншого члена родини. Тож агенти вихваляли Канаду, як тільки могли.¹¹

Львівський Еміграційний Комітет вирішив післати до Канади спеціаліста сільського господарства д-ра Олеськова, щоб переконалися, чи справді галичани матимуть там такі великі можливості, які обіцяли агенти. Влітку 1895 р. Олеськів у товаристві багатого селянина з Коломиїчини Івана Дорундяка відправились у Канаду.¹² Олеськів об'їхав канадські терени, призначені для поселенців, зробив відповідні домовлення з урядом, подбав, щоб в Іміграційному Уряді у Вінніпегу був перекладач, що знає українську мову. (Таким перекладачем став пізніше Кирило Ґеник, галицький українець).¹³

Повернувшись до Львова, д-р Олеськів написав другу брошуру "О еміграції", яка вийшла друком в листопаді 1895 р. накладом Общества ім. М. Качковського. Олеськів описав тут свої спостереження про Канаду й подав практичні інформації для майбутніх емігрантів.¹⁴

Діставши добрі відомості про Канаду як країну великої майбутності, галицькі українці (тоді ще русини) масово вирушили сюди не тільки як шукачі кращої долі, але й як будівничі.

Щоб побачити, який великий вплив мала брошура Олеськова на дальший хід еміграції, загляньмо у статистику.

Якщо в 1895 р. до Бразилії у провінцію Парана прибуло 10 108 імігрантів з Австро-Угорської імперії (будемо вважати, що то були українці, які поселювались переважно на цій території),¹⁵ а

11 Yuzyk, op. cit., p. 29.

12 Kaye, op. cit., pp. 19-30.

13 Ibid., pp. 78-79, 87.

14 Ibid., p. 52.

15 Young, op. cit., p. 39.

в 1896 р. - 11 365 імігрантів, то після еміграційного руху Олеськова у 1897 р. до Парани прибуло лише 3 665 осіб, а в наступних роках - по 1 000 на рік. І якщо порівняти, що до 1918 р. українців у Бразилії було 60 000, в Аргентині - 10 000, то в Канаді до 1911 р. їх було 126 000, а в 1921 р. - 206 000.¹⁶

Всі українські переселенці, запрошені до Західної Канади, спочатку приїжджали до Вінніпегу, де в Іміграційному Уряді їх зустрів урядовець Кирило Ґеник, який на прохання Олеськова був запрошений до праці в цій установі. Тут імігранти одержували участки землі й поради.¹⁷

Земельні участки, приділювані українцям, були гіршої якості, віддалені від залізниць і людських осель. Українці поселялись найраше в лісостеповій смузі, де находили дерево на будову, топливо та пасовиська для худоби.¹⁸

Земля, що її заняли русини, дуже нерівна, щоб її можна було використовувати на ріллю. Все, що не під багном, покрите лісом і хашами. Коли ж усунути деревину, відслонюється камінь. Не можна здержатись від осуду, що більшість лісової площі повинна була залишитися лісовим резерватом і взагалі ніколи її не призначувати на поселення.¹⁹

Перші українські поселенці з Галичини й Буковини основалися в околиці Стюартбурн в південно-східній Манітобі. Тут зазначені такі українські назви поселень: Згода, Медика, Олеськів (Толстой), Правда, Сеньків, Шевченко та інші. У центральній Манітобі - біля містечка Сифтон і Етельберт. Далі поселялись українці на

16 Тесля, цит.праця, ст. 15.

17 Үзук, ор. cit., р. 30.

18 Тесля, цит.праця, ст. 20.

19 Там же, ст. 25-26.

південному боці гір Райдінг біля містечок Шол Лейк і Россбурн, на багнистих землях на схід від містечка Гленелла, між озерами Вінніпег і Манітоба, біля містечок Кройцберг і Гімлі та на південний схід від Вінніпегу.²⁰

²⁰ R. W. Murchie and H. C. Grant, Unused Lands of Manitoba, Winnipeg, Department of Agriculture and Immigration, 1926, p. 55.

Розбудова українських шкіл

Угода Льоріс-Грінвей про двомовне навчання в школах Манітоби увійшла в законну силу в 1897 р., якраз, коли українці почали масово переселюватись в Манітобу. Їхали вони сюди з великою охотою, бо знали від агентів про двомовну систему, чули, що українську мову тут розуміють (її вживали в південній Манітобі німці-менноніти ще перед масовим поселенням українців).

Спочатку українські колонії були майже без шкіл і навчання.²¹ Адже спочатку потрібно було обробити цілину, будувати житла, прокладати сякі-такі дороги. Загосподарившись трохи, почали й за школи думати. Треба було їх організувати, подбати за приміщення, взяти на себе матеріяльні розходи. Найтрудніше було знайти вчителя. Освічені люди, яких прибуло дуже мало, поселились переважно по містах. Англійські вчителі відмовлялись вчити на українських ґармах, де життєві умови були незавидні, по-друге, не розуміли мови, ні людей.

Один із українських вчителів-піонерів, Василь А.Чумер, у "Споминах" так згадує про тодішні часи:

Зорганізувати шкільний дистрикт на колонії було пів лиха, тяжче приходилось там школу утримувати. Не досить того, що кольтоністи були бідні і не могли цілорічно удержати учителя, але було трудно й дістати кваліфікованого учителя. І як були які тоді учителі, що займалися наукою дітей в школах, то половина учителювали за пермітом.

²¹ Семен Ковбель і Д. Дорошенко, Пропамятна Книга Українського Народного Дому у Вінніпеґу, Вінніпеґ, Український Народний Дім, 1949, ст. 88.

Доріг на кольонії тоді ще не було і до школи приходилось дітьом іти корчами, а літом як була, то половина або більше дітей, сиділи вдома. Бо старші діти помагали вдома при тяжкій піонерській праці, а малі безвістями мило дві а то й три, боялися самі корчами йти до школи. Не мали вони охоти йти до школи ще й тому, що не розуміли учителя. 22

Спровадивши до Манітоби українців, уряд мав подбати за те, щоб дати їм відповідну освіту. Було створено в Вінніпегу Освітній Комітет "Galician Education Committee", в якому не було українців, а який мав займатися справами шкіл і двомовних учителів для "галичан". 23

Для справ освіти провінція була поділена на шкільні дивізії. Для кожної дивізії було назначено інспектора. Дивізія складалася з кількох шкільних округ. У кожній окрузі була одна або більше шкіл.

У звітах Департаменту Освіти перший раз згадано українців у 1897 р. Інспектор А.Л.Йонг про шкільну округу в околиці Стюартбурн писав, що тут за останній час дуже збільшилась кількість учнів за рахунок дітей "галичан", що поселилися в цій околиці. Він також відмітив, що діти "галичан" дуже пильні та здібні і мають велике бажання навчитися англійської мови. 24

Далі інспектор пише, що минулого літа відвідав шкільну округу Пурпл Бенк над рікою Розо, недалеко Стюартбурн, де також поселилося багато "галичан" і що він плянує знову відкрити там школу, яка була тимчасово закрита.

22 Чумер, цит.праця, ст. 70.

23 Winnipeg Tribune, January 17, 1902.

24 Report of the Department of Education for 1897, op. cit., p. 35.

Найстаршими українськими шкільними округами були: "Галичина", "Теребовля" і "Косів".

У двох останніх навчання проводилося з 1898 р. Школами опікувалися спочатку пресвітеріяни, а згодом школи перейшли на провінційний статус. Там учителювали Іван Негрич (Теребовля) й Іван Бодруг (Косів).²⁵

В окрузі "Галичина" школу збудовано в 1899 р. Вчителем у цій школі був Василь Ціхоцький. В цьому ж році були збудовані школи в Плезент Гом, Россдейл і Медоувейл.²⁶

Цікаві записи про північно-західну шкільну дивізію знаходимо в рапорті інспектора Т.М.Магвайра за 1900 р. Інспектор проїжджав околицю між містечками Етельберт і Сифтон, де знаходились українські ферми. Йому сподобалось, як українці господарять. Хоч землі в цій околиці неурожайні, проте скрізь він бачив на полях жито, пшеницю, коноплі. Більшість хат малі, обліплені глиною, пошиті соломкою. В м.Етельберт є добра школа, а на захід від містечка збудована школа Дамері, але ще не працює. Побудовані школи в Моссей Рівер і Вінніпегосис, які теж покищо закриті. Інспектор зауважує, що українці не розуміють шкільної системи. Ходять між ними чутки, що будівництво нових шкіл приведе до збільшення податків і спричинить занепад їхніх господарств.²⁷

²⁵ Михайло Г. Марунчак, Історія українців Канади, Українська Вільна Академія Наук, 1963, Том I, ст. 129.

²⁶ Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1899, pp. 40-41.

²⁷ Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1900, p. 41.

У 1901 р. інспектор Йонг у своєму звіті знову похвально висловлюється про шкільну округу в околиці Стюартбурн, де було багато українських дітей. Він пише, що українці відвідують шкільні наради та дуже зацікавлені дати своїм дітям добру освіту. Діти українців скоро навчаються англійської мови й роблять поступ.²⁸

Про північно-західну шкільну дивізію, близько "Теребовлі", звітує в 1901 р. інспектор Гупер. Він пише, що в цій околиці живе близько 10-12 тис. українців і що, крім державних шкіл, тут є 3-4 школи пресвітеріянської церкви, кожна з малою кількістю учнів. Деякі українські діти ходять до шкіл в Етельберт і Вінніпегосис. Діти пильні і роблять добрий поступ. Для українців збудовано ще 4 школи, для яких неможливо знайти вчителів.²⁹

У 1902 р. збудовані школи: "Володимир", "Подолія", "Коломия", "Минк Рівер",³⁰ а у 1903 р. - "Вест Бей", "Моват", "Косів", "Пайн Вю", "Скала", "Боршів" і "Тарас".³¹

У звіті про північно-східну дивізію інспектор Е. Е. Бест пише, що в 1903 р. у Вінніпегу відбулися спільні наради англійських, французьких, ісландських і українських учителів. Бест не подає програми нарад, лише відмічає, що наради були цікаві й повчальні.³²

28 Report of the Department of Education, Department of Education, 1901, p. 35.

29 Ibid., p. 41.

30 Ibid., pp. 72-73.

31 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1903, p. 44.

32 Ibid., p. 32.

Теодор Стеțаник

Кирило Лăеник

У 1903 р. уряд призначив інспектором українських і польських шкіл Івана Бадерського (поляка), який записав такі назви існуючих тоді шкіл: "Свобода", "Королівка", "Буковина", "Червона", "Зелена", "Боршав" (Борщів), "Галич", "Дольна", "Горна", "Вілавіч", "Гранко", "Будз", "Мадінк" (Мадюк), "Гушатен" (Гусятин), "Ст.Тереса", "Токарри" (Токарі), "Вест Бей", "Моват", "Пайн Вю", "Скала", "Тарас", "Седор", "Кельнер", "Косів", "Мільниці", "Руманія". Записано також такі переоформлені шкільні округи: "Минк Рівер", "Володимир", "Лун Лейк", "Луковце", "Пурпел Бенк", "МкМиллан", "Коломий", "Фишинг Рівер", "Елк Бенк", "Фолей", "Трембовля".³³

У 1904 р. для українських шкіл призначено ще одного інспектора в особі М. Рудницького. Але звітував лише Бадерський. Він пише, що в цьому році побудовано ще 4 нові школи і теж заторкує проблему браку вчителів. Він пропонує створити вчительську семінарію, де можна було б вишколювати двомовних вчителів, бо діти не хочуть ходити до шкіл, де нема двомовного вчителя.³⁴

Іншою проблемою, дедалі частіше заторкуваню в звітах Департаменту Освіти, було нерегулярне відвідування учнями шкіл. Про це писали інспектори А.Л.Йонг, Е.Г.Вокер, А.К.Кембел і ін. Інспектор Вокер у 1907 р. пропонує введення закону про примусове навчання.³⁵

У 1908 р. інспектор Вокер пише, що в українських колоніях коло Давфину є 1 100 дітей шкільного віку, навчанням охоплено тільки 550. Але якби і вдалося всіх дітей залучити до шкіл, то в одній класі в школі "Косів" було б 119 дітей. Хоч існувало

33 Ibid., p. 50.

34 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1904, p. 44.

35 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1907, pp. 59, 69, 71.

24 школи в тій околиці - їх було замало.³⁶

Про українське шкільництво в околиці Давфін і Сифтон багато писано в тижневику "Давфін/Гералд/Прес". Там римо-католики й протестанти кинулися будувати свої школи в найбільш скупчених українських поселеннях, щоб таким чином асимілювати українських поселенців у релігійному відношенні. Тому небезпідставно редактор згаданого тижневика звертав увагу уряду на те, що асиміляція повинна наступити природним шляхом, а не шляхом різних релігійних впливів на імігрантів.³⁷

Українські діти в околиці Сифтону почали навчатися в державних школах у 1898 р. У квітні 1900 р. деякі з них вже не тільки покінчили 11 класу, але були зачислені до кращих учнів. У шкільному рапорті Сифтону за 1900 р. згадані такі українські прізвища: Грушовий, Ференц, Потоцький, Брещук, Литович, Круп, Турченко, Бернецький (Барнецький).³⁸

Теодор Стефаник, назначений в 1907 р. шкільним організатором, у своєму звіті за 1908 р. пише, що йому вдалося зорганізувати між українцями ще 15 нових шкіл, і що тепер усіх є 65. Він пише не тільки про потребу двомовних шкіл, але й про потребу двомовних підручників. Нерегулярне відвідування дітьми школи він пояснює браком добрих доріг, а також тим, що вони потрібні вдома для допомоги родичам. Проте взимку, коли відвідування краще, в

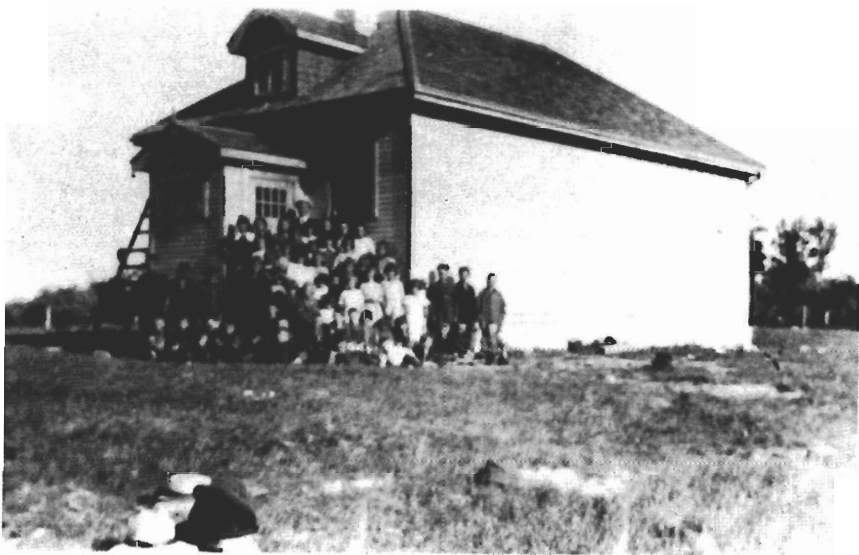
36 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1908, p. 79.

37 Dauphin(Herald)Press, Jan. 27, 1899.

38 Із записок д-ра В. Кисілевського.

Школа "Левченко"

Батько автора з учнями

школах нема для всіх місця.³⁹

В загальному інспектори похвально висловлювались про українських школярів. Інспектор Ф.Г.Белтон був здивований тим, що в нових українських школах його округи за один рік діти так опанували англійську мову.⁴⁰

Інспектор Йонг у звіті за 1909 р. писав, що українці, бажаючи дати своїм дітям знання англійської мови, найняли з цією метою до школи "Буковина" англійського вчителя. Йонг зауважує, що українці дуже люблять музику й спів. Він хвалить працю вчителя М.Драбинястого із школи "Шеченко" в містечку Вайта.⁴¹

У квітні 1910 р. Стефаник зрезигнував з посади шкільного організатора, а на його місце призначено Павла Гігейчука.⁴² Інспектор Йонг відмічає, що в цьому році було більше закритих шкіл, ніж в минулих роках через недостатню кількість учителів.⁴³

³⁹ Report of the Department of Education for 1908, op. cit., p. 108.

⁴⁰ Report of the Department of Education for 1909, op.cit., pp.112-113.

⁴¹ Ibid., pp. 58-62.

⁴² У.Г., 20, 4, 10; 27, 4, 10.

⁴³ Report of the Department of Education for 1910, op.cit., p. 67.

Руська Учительська Семінарія

У зв'язку з масовим будівництвом шкіл у Манітобі, винула проблема браку вчителів. Із звітів шкільних інспекторів відомо, що багато шкіл було закрито тому, що не було кому в них працювати. Допомогли урядові розв'язати цю проблему українські інтелігенти з Вінніпегу Рудницький і Косовий, які у 1904 р. запропонували урядові відкрити учительську семінарію для українських юнаків, які мали вже певні знання в рідній мові, а не могли продовжувати свою освіту над удосконаленням англійської мови з причин браку фінансів.⁴⁴

Манітобський уряд, який був зацікавлений у розбудові шкільництва у своїй провінції, прийняв пропозицію українців, і в 1905 р. при вулиці Мінто в Вінніпегу було відкрито Руську Семінарію - Рутеніян Трейнінг Скул.⁴⁵

Директором семінарії уряд назначив англійця Джеймса Крессі, родом з Йоркшайр. Учителем нижчих клас став канадець А. Чисголл, а вчителем українознавства - галичанин Яків Макогін, що мав закінчену гімназію в Чернівцях, на Буковині.⁴⁶

Фінансові розходи на утримання семінарії уряд брав на себе.

44 Чумер, цит.праця, ст. 73.

45 Бичинський, цит.праця, ст. 208-209.

46 Ковбель і Дорошенко, цит.праця, ст. 89.

Коли підраховано затрати на 1905 р., то вони були такі: \$ 2,626.63 пішло на платню вчителям, \$ 1,080.07 - на ogrівання, світло, телефон і оплату за приміщення, \$ 662.17 - умеблювання та ремонт, \$ 3,380.57 - харчі. Разом - 7,744.44 дол.⁴⁷

Частину затраченої суми учителі згодом повертали урядові. Ще напочатку навчання студент, який потребував позичку, підписував контракт на 600 дол., які після закінчення семінарії повертав ратами. Помешкання, харчування і навчання коштувало студентові 25 дол. місячно.

До Руської Семінарії запрошувано синів фармерів віком від 18 до 22 років, які мали закінчену державну школу, мали початкові знання англійської мови та добрі рекомендації. Заяви подавали студенти до Департаменту Освіти в Вінніпеґу.

На перший курс семінарії вступило 22 студенти. В кінці 1905 р. всіх студентів в семінарії було 38.⁴⁸

В семінарії студенти вивчали такі предмети: англійську мову, історію Канади, британську історію, математику, літературу, географію, ботаніку, природознавство, книговодство, мистецтво, музику, а також українську мову й літературу. Методологічні предмети студенти брали в англійській семінарії "Нормальна школа". В кінці навчального року складали іспити. Після закінчення семінарії одержували вчительські сертифікати III класу.

47 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1905, p. 10.

48 Ковбель і Дорошенко, цит.праця, ст. 89.

У своєму звіті Бадерський писав, що українці дуже раді, що нова учительська семінарія дасть їм відповідно підготовлених учителів, і що тепер українці охотніше візьмуться за будівництво шкіл.⁴⁹

У звіті за 1906 р. Бадерський пише, що українці отримали 14 двомовних учителів, і що це хоч трохи покращить ситуацію в українських школах. Далі він зауважує, що українці належно оцінюють заходи уряду щодо створення семінарії та дуже йому вдячні; вони, на відміну від меннонітів, не противляться законові про вивішення канадського національного прапора на шкільних подвір'ях під час навчального дня в школах, а супротивно, вони горді відчувати громадянську приналежність до Канади.⁵⁰

Пресвітеріянська церква також відкрила в Манітоба Коледжі курси для двомовних учителів.⁵¹ Крім академічних і професійних предметів, викладали курси української мови та релігії. Українську мову вів проф. Михайло Шербінін, який виголосив промову про українців перед Манітобською Історичною Асоціацією.⁵² Курси релігії вели д-р В.Патрік, проф. Брайс і д-р Кармайкл.⁵³

Семінаристи РУС розуміли, що покликані були стати не тільки вчителями українських дітей, а й майбутніми громадсько-культурними провідниками свого народу. Ось як зорганізовано відсвяткували вони Шевченкові роковини:

49 Report of the Department of Education for 1905, op. cit., p. 53.

50 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1906, pp. 62-63.

51 Стецишин і ін., Ювілейна книга 25-ліття Інституту ім.Петра Могили в Саскатуні, Вінніпег, Інститут ім.Петра Могили, 1945.

52 Michael A.Sherbinin, The Galicians Dwelling in Canada and their Origin, Winnipeg, The Historical and Scientific Society of Manitoba, 1906.

53 Марунчак, цит.праця, ст. 134.

Ученики Русько-Англійського Семінара у Вінніпегу дня 30 березня 1907 р. урядили Шевченківський Концерт-вечір в салі Тов. Шевченка при вул. Манітоба і Паверс, з слідуною програмою: 1) Вступне слово - І.Коцан. 2) Пробудилась Русь - хор семинаристів. 3) Старая Дорога - терцет пп. Грабан, Колодзінський, Карпець. 4) Деклямації: "Кавказ" - В.Чумер; "Тарасова Ніч" - Вовк; "Сон" - С.Литвин. 5) Відчит - Карпець. Перерва.

Часть друга. 6) "Думи мої" - хор семинаристів. 7) Деклямація "До Основ'яненка" - О.Климків. 8) Золоті зорі - хор семинаристів. 9) Скрипковий дует - А.Колодзінський і Карпець. 10) Деклямація "Ди витнесес" (по-англійськи) - Д.Грушовий. 11) Крилець - хор семинаристів. 12) Деклямація "Гамалія" - Остапович. 13) "Гуляли-гуляли" і "Мейпл Ліф Фореввер" - хор. 14) Кінцове слово - учитель Т.Д.Ферлей. На закінчення відспівали всі "Ще не вмерла Україна" і "Не пора".⁵⁴

У 1907 р. Відбувся другий випуск учителів РУС.⁵⁵ Це були: В.Карпець, В.Чумер, В.Колодзінський, С.Литвин, В.Грушовий, І.Коцан, Я.Колтек, Я.Маєвський, В.Марек, О.Гикавий, Й.Грабань, П.Чайковський, Д.Вовк, М.Остапович.

У 1907 р. Руську Учительську Семінарію перенесено з Вінніпегу до Брендону, нібито через те, що студенти РУС забагато цікавились політикою. Такі доноси до уряду робили інші імїгранти, які завидували українцям посідання вчительської семінарії.⁵⁶

В цьому ж році змінився учительський склад у РУС. На місце Д.Пирча, народного вчителя з Лемківщини, який прибув до Вінніпегу з м. Шамокін (шт. Пенсильванія, США) і був викладачем в семінарії після звільнення Я.Макогона - учителем українознавства став тепер Т.Д.Ферлей.⁵⁷

⁵⁴ Ковбель і Дорошенко, цит.праця, ст. 94-95.

⁵⁵ Report of the Department of Education for 1906, op. cit., р. 62.

⁵⁶ Чумер, цит.праця, ст. 73.

⁵⁷ Ковбель і Дорошенко, цит.праця, ст. 89.

Перший звіт директора РУС появився в 1908 р., після перенесення семінарії до Брендону.⁵⁸ У звіті написано про завдання семінарії й ідейне покликання її учнів, спрямоване на розбудову Канади через освіту канадців.

В Брендонському семінарі студентів трактували дуже толерантно й поважно, і в його студентів виробилася повага та привязання до цього краю... Директор брендонського семінара Кресі (J. T. Cressy) мав найвищі педагогічні кваліфікації з Англії, дуже добре відносився та добре впливав на "своїх виховників".⁵⁹

Учні жили в інтернаті в частині шкільного приміщення. Розподіл дня не лишав студентам багато часу на розваги:

Приватні студії	- 7 - 8 год.
Сніданок	- 8 год.
Лекції	- 9 - 12 год.
Обід	- 12 год.
Лекції	- 1:30 - 4 год.
Вечеря	- 5:45 год.
Приватні студії	- 7 - 9 год.
В суботу лекції	- 9 - 12 год.

Після закінчення семінарії студенти отримували сертифікати (дипломи) III класу, на яких слова "Normal School" були ви-креслені й замінені словами "Ruthenian Training School".

1909 р. у семінарії було три класи, в яких навчалось 42 студенти. У звіті за цей рік Кресі робить свої зауваги, що освіта в семінарії повинна бути всесторонньою, фізично і морально. Він також підкреслює, що є потреба й можливість зробити з українців добрих британців (!).⁶¹

58 Report of the Department of Education for 1908,
op. cit., p. 106.

59 Стечишин і ін., цит.праця, ст. 31.

60 Report of the Department of Education for 1912-13,
op. cit., pp. 13-14.

61 Report of the Department of Education for 1909,
op. cit., pp. 114-115.

Лудинок Руської Учительської Семінарії
у Ірлендоні

Студенти РУС 1908 року

Хоч Крессі у своєму звіті за 1910 р. вважає цей навчальний рік дуже успішним, проте, на його думку, трьохрічний період навчання в семінарії – це недостатній час для того, щоб передати майбутнім учителям повне знання англійської мови.⁶²

Рік 1911 дуже помітний в історії українського двомовного шкільництва. В цьому році ліберально-політичний часопис Фрі Прес розпочинає свою кампанію для ліквідації двомовного шкільництва. На шпальтах цього часопису появляється цілий ряд статей з нападами на двомовні школи та двомовних вчителів. Ці напади були мало обґрунтовані, бо ні шкільні інспектори, ні міністер освіти, ніколи не жалувались на двомовне шкільництво, а висловлювались про нього тільки похвально. Хвалить своїх студентів директор РУС Крессі. У звіті за 1911 р. він пише, що два його абсолюенти отримали відзначення від англомовної учительської семінарії, де студенти РУС побирали методологічні предмети. Він також пише, що між студентами існує дух співпраці, та що вишкіл цих вчителів допоможе з'єднати канадців різного походження в одну націю.⁶³

Заступник міністра Роберт Флетчер у звіті за 1912-13 р. пише, що найбільшою проблемою в РУС є навчання студентів англійської мови, але ця проблема успішно розв'язується; що українські учителі дуже цікавляться освітою та добре зарепрезентовані на вчительських конференціях.⁶⁴

62 Report of the Department of Education for 1910, op. cit., p. 125.

63 Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1911, pp. 124-125.

64 Report of the Department of Education for 1912-1913, op. cit., pp. 13-14.

З переходом Ферлея до управи видавничої спілки Українського Голосу навесну 1910 р. семінарія зосталась без українського вчителя. Чи не міг уряд знайти відповідного вчителя, чи не вважав за потрібне більше його шукати, трудно сказати. Українців це дуже занепокоїло, і вони розгорнули широку акцію у справі призначення вчителя до брendonської РУС. Укр.Голос з тривогою писав:

Ученики наші, зрозумівши свою ціль, заслали просьбу до міністра просвіти, та він злегковажив їх домагання.

Тепер протягнули они руки до свого народу і просять о поміч. Не хочуть помочи матеріальної, не хочуть грошей, а просять, щоб помочи їм дістати свого рідного учителя до семінара, бо не хочуть вийти з школи неуками в своїй мові.

Чи народ мав би також злегковажити сю просьбу так само, як зробив міністер просвіти? Чи народ мав би відмовити такої малої і конечної помочи?!...

Пам'ятаймо, що домаганє наше цілком правне, і на десяти тисяч підписів чей схоче звернути увагу міністер просвіти.

Тож до діла! Збираймо по цілій Манітобі підписи в справі прийняття українського учителя до уч.Семинара в Брeндоні!⁶⁵

В наступному числі У.Голос у передовій статті закликає українців до масового підпису петиції в справі вчителя в Брeндоні, а також дорікає іншим українським часописам, які безвідповідально ведуть свій народ до асиміляції:

Треба і то конечно треба робити так, щоби всі українські округи, а то й мішані, вислали такі петиції з підписами.

Се не жебранина і не ласки ми просимо, а домагаємось того права, що нам, яко горожанам сего краю належить ся.

Нам ходить о піднесенє нашого шкільництва і тому (призначене) укр.учителя до семінара має за собою велике значінє для будучности. Балачки, що наш народ не хоче своїх учителів, а волить англійських, се велика свідома брехня.

Такими словами можуть воявати лише партійні агенти, що хочуть приподобатись своїй партії, або асимілятори, - народні зрадники, що за юдин гріш хотілиб відобрати народови те, що для нього є найдорозшим. Бо хтож нині мігби показати який народ, що добровільно відрік ся своєї матірної мови?!⁶⁶

⁶⁵ "Слово до своїх Русинів-Українців провінції Манітоби", У.Г., 13.3.12.

⁶⁶ "Ще в справі укр. учителя до учительського Семінара в Брeндоні", У.Г., 27.3.12.

Українські вчителі на колоніях також вели роз'яснючу роботу щодо збору підписів до петиції.

В неділю, 17 марта, в школі Арбакка відбув ся вечірок. Школа була переповнена гостями, які радо слухали деклямацій і співу з уст своїх дітей-школярів...

По вечерку наступили підписи петиції в справах українського учителя до семинара а Брендоні і гості охотно пісписували ся. ⁶⁷

Справу вчителя до РУС обговорювали вчителі на своїй конвенції влітку 1912 р. у Вінніпегу. На конвенції вибрано делегацію для вручення петиції міністрові освіти. До складу делегації ввійшли: Боднар, Мігайчук, Гикавий - від учителів; Будзінський, Бойчук і Козоріз - від учнів. Учителі також пропонували урядові назначити вчителем семінарії К.Продана, випускника тієї ж семінарії. ⁶⁸

В редакції У.Голосу на цей час було зібрано 32 петиції, пересічно по 35 підписів у кожній. Вісім петицій було надіслано просто до уряду. ⁶⁹

17 липня делегація вручила зібрані петиції міністрові освіти Г.Р.Колдвеллові, але конкретної відповіді від нього не отримала. Міністер лише відповів, що справу розгляне. ⁷⁰

Тим часом Руська Семінарія була інкорпорована з бредонською (англомовною), щоб дати студентам ширшу практику. ⁷¹
Правдоподібно, це був новий крок до ліквідації РУС.

67 "Робота доброго учителя", У.Г., 10.4.12.

68 І.Рудачек, "Справозданє з конвенції укр. учителів Манітоби", У.Г., 17.7.12.

69 Там же.

70 "Відповідь міністра просьвіти в справі укр. учителя до семинара в Брендоні", У.Г., 24.7.12.

71 Report of the Department of Education for 1912-1913, op. cit., p. 10.

У звіті за 1912-13 р. Крессі пише про великий вплив українців до Канади, і що він шанує їх за їхнє позитивне ставлення до освіти; своїх абсолювентів він поважає за ідейність; він вважає, що якби не вони, сотні українських канадців лишилися б без освіти. Він пропонує будову хат для вчителів, підвищення платні та створення пенсійного фонду для вчителів. ⁷²

Директор Брендонської Учительської Семінарії (англомовної) також хвалить своїх українських абсолювентів за знання англійської мови та за пильність. ⁷³ Після закінчення навчального року українські абсолювенти залишалися ще на сім тижнів, на додатковий курс англійської мови й методології. ⁷⁴

На вчительській конвенції в липні 1913 р. міністер освіти Колдвелл хвалив працю українських учителів у школах Манітоби та заявив, що Руська Учительська Семінарія буде надалі існувати, що цього року до РУС буде прийнято 20 нових учнів, і що уряд шукає відповідного їм українського вчителя. ⁷⁵

Вліті 1913 р., коли вчителі вдруге вислали делегацію до міністра освіти з домаганнями українського вчителя до семінарії, уряд призначив проф. Петра Карманського, ⁷⁶ відомого тоді у Львові молодого поета й педагога, який прибув якраз цього літа на запрошення Комітету Вищої Освіти в Вінніпегу для ведення вищих курсів українознавства. Курси відбулися в липні 1913 р. під керівництвом Я.В.Арсенича, а до приїзду проф. Карманського, українську мову й

⁷² Ibid. р. 142.

⁷³ Ibid., р. 143.

⁷⁴ Report of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1914-1915, р. 45.

⁷⁵ "Звіт з учительської конвенції у Вінніпегу", "К.Р.", 19.7.13.

⁷⁶ Стечшин і ін., цит.праця, ст. 33-35.

історію викладав д-р Крижановський.⁷⁷

З вибухом війни напади на двомовну систему ще більше посилились. Дальше існування семінарії було під сумнівом. Проф. Карманський виїхав до Європи, а на його місце хоч уряд призначив учителя Басараба, проте в березні міністер освіти заявив, що до бредонського РУС вже більше студентів приймати не будуть, бо за три роки, як теперішні студенти покінчать свої курси, він буде закритий.⁷⁸

З приходом до влади ліберальної партії, у 1916 р., двомовна система була знесена, були скасовані й двомовні семінарії. (Про це розглянемо докладніше в наступному розділі). У.Голос з 10.5.16 р. писав, що:

Студенти, які учащали до сих семінарів і ще не покінчили своїх студій, будуть перенесені з новим шкільним роком до звичайних державних "каліджістс". Українські студенти з Бредону будуть приміщені в бредонський "каледжіст", а польські студенти, яких тепер є лише вісім, будуть приміщені в Вінніпегу.

77. Канадійський Русин, 12.7.13.

78. Стечишин і ін., цит.праця, ст. 36.

Організація Українських Учителів

Організація Українських Учителів (ОУУ) була створена на 1-ій учительській конвенції 1907 р. на базі двох випусків Руської Учительської Семінарії.

Ця конвенція відбулася в залі Т-ва ім. Шевченка, при вул. Манітоба у Вінніпегу. Відкрив конвенцію Я.Арсенич. Проводив нею Т.Ферлей, секретарював О.Гикавий.

На конвенції з промовами виступили: Б.Диделюк - про історію українських учительських організацій; Я.Арсенич - про потребу двомовних підручників і перекладу на українську мову Шкільного Акту, щоб українці могли зрозуміти шкільну систему; В.Головацький, Я.Купінський, В.Чумер, Т.Ферлей і Д.Якиміщак.

Другого дня рано промовляв Ферлей про вагу виховання. Пополудні був впис членів організації. Вписались як члени організації слідуєчі: Я.Арсенич, Орест Жеребо, Василь Кудрик, Василь Чумер, Василь Запорожан, Онуфрій Г.Гикавий, Петро Чайківський, Петро Огризло, Яків Мазвський, Стефан Литвин, Борислав Диделюк, Дмитро Вовк, Павло Семотюк, Павло Гігейчук, Володимир Карпець, Василь Колодзінський, Володимир Рудко, Іван Коцан, Василь Грушовий, Лаврентій Марек, Олекса Климків, Ярослав Колтек, Петро Войценко, Федь Гаврилюк, Михайло Басарабович, І.Кулачковський, Т.Сеньків, Василь Когут, М.Драбинястий, В.Б.Смук, Федь Петришин, Федь Станчук, Махній, Михайло Остапович, Гнат Пляцко, Т.Д.Ферлей, Кохан і Д.Пирч. Всіх 38. Не прийнято двох, що не покінчили ще студій, Мартинюка і Барана...

Прийнято за почесних членів: В.Стефаника, Лозинського, Малицького, Пігуляка, М.Павлика, Ів.Франка, Кирила Трильовського, Миколу Спінова, М.Грушевського, Сильвестра Яричевського, Сандуляка, Б.Грінченка, Аполінарія Новака і Мирослава Стечишина....

До заряду на перший рік вибрано слідуєчих членів: голова Іван Коцан, заступник Борислав Диделюк, секретар О.Г.Гикавий, заступник секретара Олекса Климків, касієр Василь Саранчук, заступник касієра Петро Огризло. Контрольори Т.Д.Ферлей і М.Драбинястий.

П.Огризло підніс справу конечности учительського бюра. Секретарем бюра вибрано Т.Д.Ферлея. Вибрано також делегацію, яка пішла б до департаменту освіти і представила домагання українських учителів. 79

ДМИТРО ЯКОВИШКА

ВАСИЛЬ ШИГАЙЧУК

На конвенції вирішено звернутися до д-ра Івана Франка за порадою щодо навчання грамоти "анальфабетів".⁸⁰

У 1908 р. відбулася II-а конвенція ОУУ, на якій обговорено справу бурс та вишколу вчительок. Прийнято в члени першу вчительку Д.Дрелинкевич із Стюартбурну.⁸¹

Заходами ОУУ відбулося I-е всеукраїнське віче українців, на якому обговорювано справи шкільництва й організацій та ідейно-організаційну надбудову "Канадійської Просвіти" для існуючих читалень.⁸²

Про конвенції в рр. 1909, 1910, 1911 відомо тільки те, що вони відбулися, але при малій кількості учасників.⁸³ Про те, що в тих роках ОУУ до певної міри дійсно послабила свою роботу, свідчить стаття "Як се назвати", в якій дописувач осуджує шкільного організатора П.Гігеичука за критику (можливо, справедливу - прим. автора) вчительської організації в звіті до Міністерства Освіти.

В статті пишеться:

Случайно дістав я шкільне справозданє мін. просвіти з Манітоби за 1910 р. Переглядаючи єго, побачив там справозданє директора українсько-англійського семинара з Брендону. І хотяй директор сеї школи є англійцем, все таки дуже похвально висказав ся про наших учеників. Таке саме похвальне справозданє подав польський учитель про польсько-англійський семинар у Вінніпегу.

80 Марунчак, цит.праця, ст. 135.

81 Там же, ст. 137-139.

82 Там же.

83 Інтерв'ю з К.Проданом, 28.9.69.

За те цілком иньшим духом пахне справозданє шкільн. організатора п.П.Гігейчука, який репрезентуєсь як організатор шкіл для Манітобських Русинів і Поляків.

Справозданє єго діловодства з цілого роду містить ся в однім реченю, а що треба було написати щось більше, так він зачепив тим справу, яка не має нічого спільного з єго роботою. Та проти сего не мавби ніхто нічого, колиб він поступив був совісно, а то пробрехавсь безлично, очернюючи наше учительство. Пише він там, що в тім році відбулась "ніби" конвенція руських учителів, але присутних учителів було раптом сімох і годі назвати се конвенцією, бо не обговорено там шкільних справ...

Найперше пробрехав ся дуже поважно пан "організатор" коли каже, що присутних учителів було лише сімох, бо було більше, чим 4 рази по сім.

Неправдою є також, що на конвенції не було мови про шкільні справи, бо весь час говорилось лише про справи, що відносять ся до шкільного питання. Було навіть говорено про шкільного організатора. Було навіть домаганє до мін.просвіти, щоб заіменувало иньшого чоловіка, бо згаданий цілком не відповідний на це становище. ⁸⁴

У 1911 р. учителі- випускники РУС вирішили відновити роботу організації і скликали конвенцію на 1912 р. ⁸⁵ Знаний учитель Корній Продан пропонує слідуючі точки до обговорення на конвенції:

- 1) Українські підручники
- 2) Український учитель до уч.сем. в Брендоні
- 3) Оден або два англійські відчити
- 4) Відчит про вихованє молодіжи
- 5) Дискусії про справи шкільні

Якщо се не є добре, то прошу забирати голос тай до діла, бо часу дуже мало лишилося. ⁸⁶

Конвенція відбулась у школі Страткона, на розі МкГрегор і Борус, за такою програмою:

- 1) Учительська тісна організація
- 2) Українські підручники до шкіл Манітоби
- 3) Реферат старо-красового учителя Т.Бойчука "О знаню рідного слова"
- 4) Український учитель в Бренд. семинари
- 5) Дискусії над різними учит. справами

⁸⁴ Учитель "Як се назвати", У.Г., 10.4.12.

⁸⁵ Продан, цит.інтерв'ю.

⁸⁶ Корній Продан, "В справі конвенції українських учителів в Манітобі", У.Г., 5.6.12.

⁸⁷ І.Рудачек, "Справозданє з конвенції укр. учителів Манітоби", цит.праця.

До управи на біжучий рік обрано К.Продана головою, Т.Марцінова секретарем. Дискутовано справу двомовних підручників для першої і другої класи, що були вже вислані до друку і мали появитися на початку навчального року. Т.Бойчук виступив з рефератом проти вмішування чужих слів в українську мову, закликаючи бути на сторожі українського слова.⁸⁸

На конвенції учителі висловились за створення українських шкільних рад. Багато попрацював у цьому напрямку К.Продан, учитель із Сифтону.⁸⁹

П.Гігейчук запевнив, що уряд, який досі проявив турботу й піклувався учительською Руською Семінарією, й на цей раз не відмовить допомогти українцям. Т.Ферлей говорив, що в редакції У.Голосу уже зібрано 32 петиції з підписами, які потрібно вручити урядові. З цією метою на конвенції обрано делегацію у складі 6-ти осіб.⁹⁰

У питаннях різних розглядали жалоби українських студентів польської учительської семінарії у Вінніпегу. Студенти жалувались на директора цієї семінарії Блока (чи Блоха) за нетактовне поводження з ними.

Річ ся має так: в сій школі, крім польських учеників є кількох руських хлопців. Отже згаданий "педагог", чи як титулують його свої "виржуктек сполеченьства", задумав зробити з них заклятих поляків, бо і він сам перекинув ся... на Поляка, що твердять самі Поляки. Щоб досягнути свою ціль, він при всякій нагоді осуджував український народ в дуже низький спосіб. Говорив, що українці не мають ніякої інтелігенції, що самі збуї і взагалі вживав дуже брудних аргументів, якими покористовують ся хиба скрайні шовіністи або уличні батяри. І отся його робота справді збаламутила кількох мало свідомих наших хлопців, які не знають вже де притулити себе і схиляють ся до таких "псевдокультурників", як сам Блох.

88 Там же.

89 К.Продан, "Організація шкільних тростів", У.Г., 24.7.12.

90 Склад делегації подано на ст. 41.

Та знайшов ся між ними і оден руський характерний, свідомий національно ученик, котрий не міг стерпіти брудних нападів Блоха і став обороняти чести свого народу. Йому помагали і польські ученики, котрі шануючи свій нарід, відчувають пошану для свякої іншої нації.

Се так обурило "демагога", що він загрозив викиненєм зі школи сього українського ученика, а в кінци таки закликав поліція і викинув.⁹¹

В загальному двомовне шкільництво почало давати добрі результати: покращав рівень знань з англійської мови, покращало відвідування в школах. Інспектор Фалліс писав, що в українській школі "Мавнтейн Ровд", в якій навчається 51 учень, при перевірці школи було 100 о/о відвідування.⁹² Кількість двомовних учителів з кожним роком зростала, і тому майже відпала проблема браку вчителів. Випускники РУС, виховані під ідейним і навчальним керівництвом такого досвідченого педагога, як Джеймс Крессі, сповнені особистої пошани до прибраного краю, вони намагалися передати дітям не тільки знання обох мов, а й прищепити їм справжні почуття канадського патріотизму.

Двомовні вчителі наполегливо працювали над ліквідацією неписьменности серед старшого українського громадянства:

Наука в вечірних школах в Вінніпегу розпочнеть ся в понеділок дня 22 вересня. Відбувати ся буде вона три рази тижнево, т. є. в понеділок, середу і четвер в будинках слідуєчих публичних шкіл: Cecil Rhodes, Strathcona, Aberdeen, Lord Selkirk, Norquay, Sommerset, Greenway, Alexander, Gladstone, і Lord Roberts.

Наука читаня і писаня по англійськи уділяти ся буде безплатно... Бажаючі учащати на ті курси мусять мати укінчений 14 рік житя.

Зі своєї сторони мусимо поручити нашим читачам, що не знають англійської мови, учащанс на сі вечірні курси. Минулого року брали у них уділ понад 3 000 осіб, а сего року надіють ся ще численнішої участі.⁹³

91 "Дещо з Польського семинара в Вінніпегу", У.Г., 19.6.12.

92 Report of the Department of Education for 1912-13, op. cit., p. 90.

93 "Місцеві Вісті", Канада, 9.9.13.

Однак атаки на двомовне шкільництво не припинялись.

У.Г. посав, що "ліберальні послы в манітобськiм парламенті будуть старатись тепер цілою силою, щоб переперти зміну шкільного акту, аби не можна не то вчити, але навіть вживати рідної мови".⁹⁴

Така постава шкільної справи дуже занепокоїла українців. Знесення двомовного шкільництва позбавляло б їх виховного впливу на своїх дітей, позбавляло б духовного контакту з дітьми в майбутньому; по-друге, в особі двомовного вчителя українські селяни бачили єдину людину, яка розуміла їх, знала всі їхні проблеми, були для них першим помічником і порадиником.

...І справді, ті перші українсько-англійські учителі із тих, як звали тоді "Скул Фор Форейнерс" являлися між українськими кольоністами в Західній Канаді не лише як взірцеві учителі, але були вони й проводом на кольоніях. Були це молоді люди з середно а то й висшим образованием та знанням, і знали свої обовязки. Їх мов Бог создав тоді за просвітителів тих бідних і опущених русинів, яких Старий Край уважав за пропавших. Ті учителі тоді з великою посвятою працювали між українськими кольоністами. Їх наука не обмежувалася лише в школі з дітьми, вони працювали й поза школою між старшими. З їх появою на кольоніях, повіяло іншим духом. Соціальне життя між старшими і молодшими змінилось на краще. Вони стали правдивими провідниками і учителями та заступниками свого пониженого брата. Вони, ті учителі, всюди дбали і старалися піднести українського кольоніста в Канаді і поставити на висшій щабель знання, як він був до того часу. Вони, ті учителі, хотіли бачити своїх братів в Канаді, як не на першому місці, то бодай зрівнятися з другими цивілізованими народами, які заселяють цю велику країну. Вони клали не лише підвалини основно під українське соціальне співжиття кольоністів в новій землі, але й гляділи аби український кольоніст став гідним і примірним горожанином. І молодь українська, аби не була занедбана та не стала підніжками других... Їх посвяти подивляли не лише розумніші українські кольоністи, фермери та робітники, але й чужинці. Уважали їх за великих працівників та націоналістів. Одним словом, вони збудили українського кольоніста з оспалости та занедбанности; вони попхнули його в той вир канадійського нового життя, до науки-знання, без якого було б прикро жити колись - його нащадкам в Канаді. Вони, ті учителі, зробили з похливого і пониженого

94 "Ще про шкільну справу", У.Г., 29.1.13.

"галіціяна" русина свідомого українця канадійця. І як не пішла на марно праця наших піонерів кольтоністів на фармах, так і увінчалася великим успіхом праця тих перших українсько-англійських учителів між українською молоддю в Західній Канаді. Їх труд видає сьогодні стократні плоди. ⁹⁵

Влітку, 11-12 липня 1913 р., в школі Страткона у Вінніпегу відбулась чергова учительська конвенція, на яку були запрошені міністер освіти Г.Р.Колдвелл, учителі з Альберти й Саскачевану та інші зацікавлені освітніми справами особи. На конвенції учителі осудили Фрі Прес за безперервні й безпідставні атаки на двомовні школи й висловили подяку урядові за вирозуміле ставлення до двомовного шкільництва й за опіку над Руською Учительською Семінарією. ⁹⁶

Конвенція проходила за такою програмою:

11-го липня 1913 року.

Початок буде о пів до десятої рано.

- 1) Отворенє конвенції предсідателем О.У.У.
- 2) Справозданє секр. скарбника.
- 3) Вибір президії на час конвенції.
- 4) Вибір уряду О.У.У. на біжучий рік.

(Увага: Лише члени О.У.У. матимуть право голосованя при сих виборах. Хто не є членом, нехай впишеть ся).

- 5) "Значінє українсько-англійського учителя". Реферат тов. Т.Д. Ферлея.
- 6) Дискусія по поводу реферата.
- 7) "Ідеали учителя". Реферат тов. В.Мігайчука.
- 8) Дискусії по поводу реферата.
- 9) "Значінє рідної мови в осьвітї". Реферат тов. О.Жеребка.
- 10) Дискусія над рефератом.
- 11) Внески в справі О.У.У. і інші.
- 12) Дискусії над внесками. ⁹⁷

95 Чумер, цит.праця, ст. 80.

96 Стечишин і ін., цит.праця, ст. 33.

97 "Конвенція", У.Г., 4.6.13.

Тарас Д. Ферлей

Конвенція розпочалася промовою міністра освіти Г.Р.Колдвелла, який сказав, що праця українських учителів вповні задовільна, що українці повинні дорожити своєю мовою, а також вивчати й англійську, що піде їм тільки на користь. Він запевнив учителів, що бредонська Руська Семінарія буде надалі існувати. На конвенції обрано управу на біжучий рік у такому складі: Т.Марцінів - предсідник, О.Лучкович - заст. предсідника, М.Мігайчук - секретар-касир, панна П.Малкович - помічниця секретаря. Контролери: К.Продан, П.Чайковський, І.Демчук і В.Гринюк.⁹⁸

На конвенції були прийняті й схвалені слудуючі резолюції:

Переглянувши статі помішувані недавно в ріжних газетах (англійських), яких цілю було нападати і підривати повагу двомовних шкіл, обезцінити вартість і велике значінє матірньої мови в вихованю, розбудити і звернути настрій суспільности проти двомовної шкільної системи;

Дальше, взявши на увагу велике значінє матірньої мови в вихованю молодого покоління, сї неоцінену вартість в розвою всіх людських здібностей; взявши на увагу факт, доказаний людьми науки, що між людською думкою і матірньою мовою існує нерозривна звязь і що думку найлекше висказати матірньою мовою -

Ми, русько-англійські учителі, зібрані на сій конвенції заявляємо:

Що ми, русько-англійські учителі відносимось як найприхильніше до двомовної шкільної системи і уважаємо нашим сьвятим обовязком боронити всі природні права нашої матірньої мови і будемо завсїгди стояти при тім, що нашої руської(Ruthenian) мови повинно вчити ся а наших школах побіч мови англійської.

Дальше заявляємо, що наша конвенція осуджує неприхильні статі п.з. "Двомовні школи Манітоби", Bilingual Schools of Manitoba, помішувані в місцевій часописи; їх автор покористував ся нашими першими трудностями і при надто вузкім дослідї прийшов до заключеня далеко від дійсного стану наших двомовних шкіл і тим самим рівночасно він кидає фальшиве сьвітло на наші школи і наших учителів.⁹⁹

16.7.13. ⁹⁸ "Справозданє уч. конвенції в Вінніпегу", У.Г.,

23.7.13. ⁹⁹ "Резолюції учит. конвенції в Вінніпегу", У.Г.,
К.Русин, 2.8.13.

Уряд додержав слова відносно вчителя українознавства для брентонської семінарії. Він назначив, як уже було згадано, проф. Карманського.

Приїхавши до Канади на запрошення Комітету Вищої Освіти для ведення вищих курсів українознавства, яких побирали переважно двомовні вчителі, Петро Карманський погодився стати викладачем РУС. Погодився не з матеріальної користі, а тому, що щиро вболівав долею своїх земляків і бажав допомогти розв'язати їхні трудні проблеми. По короткім часі, він активно включається в громадсько-культурне й політичне життя канадських українців, пише статті, в яких викриває асимілятивну політику ліберальної партії:

Своїми безнастанними напастями в часописах на наші школи і нашу мову розпалюють псевдо-ліберали у Англіїців племенну ненависть до нашого народу, з другого боку будять ся серед нашого народу огірчене і нехїть до англійської культурности...

...Не о знанє англійської мови, а о учительську кваліфікацію, не о добрих канадійських горожан стараєть ся Фрі Прес і ліберали, але тільки о власні інтереси партійні, о здобутя власти, по здобутю якої моглиб дальше практикувати свої насильства... 100

Проф. Карманський від самого початку виразно став по боці консервативної партії, яка дуже прихильно ставилась до українців і двомовної системи шкільництва. У редагованому ним часописі Канада, він писав:

Наша часопись Канада не хоче, щоби Русини-Українці були чийми небудь слугами, і ніколи она сего не проповідувала, ані не проповідує, а противно наша часопись бажає, щоби наші люди були самостійними, панами самих себе, були свідомими горожанами краю, та мали голос в управі собою та своїх справ - а се все зможемо осягнути через партійність, через спільну акцію з партією чи партіями, які справами краю заряджують...102

14.10.13. 100 "Педагогія вшеполяків і канад. лібералів", Канада,

101 "Сама... кричить і сама міх дре", там же.

102 "Український Голос "боронить ся", Канада, 18.11.13.

Гнівним словом обрушувався Карманський проти тих українських часописів, які отримуючи підтримку від партії або релігійних сект, забували про свої громадянські обов'язки до свого народу, Це такі, як: ліберальний "К.Фармер", протестантський "Ранок" та ін.

Я не знаю скільки платять ліберали Гикавому (редакторові "К.Ф." - прим. автора) за його неробство; та догадуюсь, що він як гончий хорт партії, яка поводить ся з нашим народом гірше чим чорна сотня "білого царя", дістає за свою соромну службу не аби-який "охлап". 103

Політику сторонництва, безпартійности Карманський вважав помилковою. Він осуджував за це деяких провідників У.Голосу, які стали якраз на такі позиції. На його думку українська національна меншина в Канаді є кількісно заслаба, щоб творити свою окрему, незалежну від сильних партій лінію:

...політику творять партії, а партії - люди. Поступки отже і чини партії залежать від людей, які в даній партії входять ся і від сих самих людей залежить і сяка або така політика...

Бути партійним - не значить бути прислужником партії - як пише "У.Голос", а противно бути партійним - значить творити партію, впливати і творити її діла, поступки - творити політику.

Если пр. редактор "У.Голосу" побачить кавалок неуправленої землі, на якій ростуть бодаки і буряни - то чи він багато поможе, коли стане собі з боку і почне кричати: Ганьба бодакам! Ганьба тій землі, що бодаків родить! - Ні, крик тут нич не поможе... Треба взяти в руки плуг, землю зорати, засіяти пшеницею - тоді вмісто бодаків вродить пшеницю, а по бодаках і сліду не стане...

..."У.Голос" однак, в своїй дитячій упертости чи зарозумілости, говорить бундючно: "...У.Г. не займе ніколи партійного становища, бо так він зійшовби з народного ґрунту". 104

28.10.13. 103 "Kto zjada flaki, mysli, ze kazdy taki", Канада,

104 "Укр. Голос" боронить ся", цит.праця.

В статті "Під розвагу учителям" Карманський закликає учителів провести свою конвенцію в "цілі зазначення свого становища щодо будучности нашої школи", він пропонує обговорити справи видавання учительського журналу.

Не підлягає сумнівови, що будучність нашої школи дуже чорна, непевна. Ліберали і оренджмени дали аж надто добре до зрозуміння неанглійським національним групам, що не спічнуть доси, поки не знищать двомовних шкіл...

...Вмовили в Англіїців, що неанглійські народи се Гуни, які загрожують англійській культурі і англійському прапорю, розбудили в них шовінізм, заангажували їх національну і расову гордість; оклеветали наших учителів, представляючи їх, як неуків і неробів, намалювали чорний образ занепаду просвіти і моралі, який ніби то спричинила двомовна система у школах...

...Нам годі довше бути лиш пасивними глядачами деструктивної роботи крайно шовіністичних елементів. Нам годі дождати, як впаде на наші голови цегла і нас цілковито оголомиють. Нам годі оставляти народ неприготованим на евентуальність, що одного дня лишить ся він без школи в країні, яка пишає ся перед цілим світом своєю волею. Нам годі позволяти себе оклеветувати і мішати з болотом. Мусимо запротестувати проти сеї деструктивної роботи і мусимо нарадитись, як маємо перед її наслідками боронитись... Треба випрацювати спільно плян акції. А се можливе тільки при стислій організації, завдяки свого журналу... Чужинці плюють нам в очи, роблять з нами що їм подобась, замикають перед нашими дітьми школу, гонять з неї нашу мову - а ми мусимо все те зносити мовчки. Бо коли й озве ся хтонебудь і запротестує проти насильства, то сего протесту ніхто не хоче чути. Инакше дивилиб ся на учителів сї добродії, колиб вони мали свій орган. Бо він бувби речником не одиниці, але загалу, він надав би всім членам учительського тіла оден напрям і повернув би їх до спільної, однакової акції.

Супроти сего являє ся конечною потребою скликанє учительської конвенції в найближшій часі в цілі зазначення свого становища що до будучности нашої школи і обговорення справи видавання станового, учительського органу. Така конвенція повинна згуртувати не лишень учителів з Манітоби, але також представників учительства з інших провінцій, бо справи які би вона порішила мають значінє для наших учителів взагалі - без огляду на провінціональні границі.

П. Карманський. 105

Восьма конвенція українсько-англійських учителів
Манітоби відбулась у Вінніпезькій Учительській Семінарії 16-17
квітня (четвер і п'ятниця) 1914 р.

Ось програма конвенції:

Цьвітня 16. Початок о 9:30 рано.

- 1) Sprawozdanie prezidii;
- 2) Wybór prezidii na czas konwencji;
- 3) Otworzenie konwencji;
 - a) Hon. G. R. Coldwell, minister просвіти;
 - б) R. Fletcher, заступник міністра просвіти;
- 4) Промова Ф.Г.Белтона, шкільного інспектора.

Друга сесія. Початок о 2 годині по полудни.

- 5) Промова Е.Е.Беста, шкільного інспектора;
- 6) Просвіта а ідеальний учитель - реф. В.Смук;
- 7) Шкільна справа - Гігейчук;
- 8) Підручники - К.Продан;
- 9) Справа учительського журналу.

Цьвітня 17. Початок о 9:30 рано.

- 10) Промова А.Л.Йонга, шкільного інспектора;
- 11) Обовязки учителя зглядом політики - М.Стечишин.

Друга сесія. Початок о 2 годині по полудни.

- 12) Teaching of English to the Foreigners.
В.Мігайчук;
- 13) Wybór prezidii na 1914-1915 рік.

Звіт з конвенції, надрукований в Новинах, подаю в
деякому скороченні:

Дня 16 і 17 с.м. відбула ся в нашім місті 8-ма річна конвенція українського учительства Манітоби (були й репрезентанти інших провінцій). Нарадами провадив незвичайно тактовно, льояльно та безсторонно молодий але талановитий товариш М.Мігайчук. Бесіди ї відчити виголошували ся мовами українською та англійською. Наради робили незвичайно симпатичне вражінє, а загал учительства презентував ся дуже корисно.

Вправді під вечір першого дня нарад попробували наші "помисловці" з "Укр. Голосу" розбити конвенцію при помочи своїх випробованих практик...але замах не вдав ся і наші чорносо-тенні поступовці показали себе з "гарного"боку найкрасші вер-стві нашого українського суспільства в Канаді...

З бесідників ширі оплески збирали ВП.ПП. міністер Флет-чер, інспектори Белтон, Бест і Гігейчук, директор Нормал Скул д. МкІнтаер, В.Мігайчук, Стечишин, Козоріз і інші.

Невгомонними оплесками документувало наше учительство свою ширю прихильність до присутного проф. П.Карманського та ухвалило навіть вислати до "Фрі Прес" протест проти брехливої вісти будьто би проф. Карманський виїздив до Європи змушений до того правительством Манітоби і неприхильністю до него на-шого народу.

Велика і дуже інтерна дискусія розвинула ся на тему "учительського органу". Бесіду нашого редактора ширю оплескувано. Серед зібраних переважав погляд, що належить ся створити власний орган, а "Укр. Голосови" за симпатичну вивіску "орган укр. учительства" чемно подякувати.

Гарячо оплескували також присутні промову П.Пробіжанського, фармера з Стюартбурн, який рішучо виступив проти напас-тий на катол. віру і священиків одного з бесідників (якийсь баптист).

Другого дня нарад виголосив знаменито оброблений і цікавий змістом відчит тов. М.Стечишин на тему "Обовязки учителя зглядом політики". 107

Автор звіту не подав, чи була на конвенції розглянута справа двомовних підручників, але, як бачимо, в програмі заплано-вана вона була.

Потребу двомовних підручників дискутовано ще на 1-ій учительській конвенції в 1907 р. Уряд прийняв був, навіть, від учителів петицію, але "Русько-Англійська Читанка" вийшла друком лише в 1913 р. Ця читанка була затверджена Манітобською Шкільною Радою і призначена для вжитку в державних школах Манітоби. Надру-кована в Лондоні. Перша частина читанки мала 144 сторінок (56 ст. двомовних і 17 кінцевих ст. англійських). Друга частина читанки мала 185 двомовних сторінок.¹⁰⁸ Переклад англійського тексту зро-бив Михайло Стечишин. Букваря, що приготував Павло Гігейчук, не прийнято.

¹⁰⁷ "8-а річна конвенція укр. учительства пров. Мані-тоби", Кан. Рус., 18.4.14.

¹⁰⁸ Марунчак, цит.праця, ст. 148.

Третю читанку надруковано щойно перед скасуванням двомовної системи. 169 її примірників було надіслано до шкіл, решти - не використано.¹⁰⁹

Українські вчителі почали дійсно відчувати слабкість своєї організації. Вони почали думати про союз усіх українських учителів в Канаді.

Справа видавництва учительського журналу - органу Організації Українських Учителів, в якому можна було б висвітлювати усі питання, пов'язані з українським двомовним шкільництвом,¹¹⁰ набрала великої ваги.

Ще перед учительською конвенцією появилася в часописі Канадійський Русин стаття з такими сугестіями:

При нагоді позволимо собі одначе запримітити, що з огляду на вагу теперішньої хвилі й огляду на многоважність загально-громадських й національно-принципійальних справ конвенційних нарад було би вказаним, аби з програм сьогорічних учительських конвенцій випали реферати педагогічно-методичного змісту. Так само не дуже клопочімо собі голови того рода додатками як концерти, пописи і т.п. Певно добре було би й з тим, однаке краще звернути нам тим разом нашу увагу на того рода справи як: матеріяльне забезпеченє учительства, його відносини до шкільних тростисів, до правительства, реформа учительських семінарів, посади укр. шк. інспекторів, укр. мови на університетах Зах. Канади і т.п. Як теж учити рахунків і географії на першім ґрейдї, а як на другім і т.п., що се будемо говорити в нашім будучім учит. органі.¹¹¹

Дев'ята з черги учительська конвенція відбулася 14-16 липня 1915 р. у Вінніпезькій Учительській Семінарії при вул. Вілліам.

109 Стечишин і ін., цит.праця, ст. 34.

110 "Учительський журнал", У.Г., 21.4.15.

111 "На віча!", Кан. Рус., 2.6.15.

Наради проходили за такою програмою:

"Перший день нарад - 14 липня

Перша сесія. Початок о годині 10 рано.

1. Отворене конвенції предсідателем.
2. Вибір президії на час конвенції.

Промови і відчити:

1. Hon.Dr.R.S.Thornton, міністер просьвіти.
2. R. Fletcher, заступник міністра просьвіти.
3. Canadian Patriotic Fund, J. Basarab.
4. W.J.McIntyre, принципал Normal School.

Друга сесія. Початок о годині 2 пополудни.
(продовжене)

1. J.V.Hales, принципал Normal School
2. J.T.Cresseey, " Брендонського семинара.
3. Inspector Walker.
4. " Belton.
5. " Best.
6. " Hall Jones.

Третя сесія. Початок о годині 8 вечером.

1. Учительський журнал, І.Басараб.
2. Наука географії, В.Лісовський.
3. Шкільне огородництво, В.Смук.

Другий день нарад - 15-го липня

Перша сесія. Початок о 9 годині рано.

1. Справозданє президії.
2. Довги учителів в Департаменті Просьвіти.
3. Підвисшенє учительської платні.
4. Утворене учительського Пенсійного Фонду.
5. Поправка параграфу 157 Шкільного Акту.
6. Помешканє для учителів і город.

Друга сесія. Початок о годині 2 пополудни.

1. Льокальна організація, В.Мігайчук.
2. Провінціональна організація, А.Малинюк.
3. Загально-канадійська організація українських учителів, Г.Ю.Марцінів.
4. Участь канадійсько-українського учительства в народній організації, проф. др. О.Сушко.
5. Учителі і кандидати до парламентау.

Третя сесія. Початок о годині 8 вечером.

1. Організація шкільних тростісів.
2. Участь учительства в економічній роботі.
3. Курс доповнюючої науки в часі ферій для учителів без сертифікатів.
4. Шкільні інспектори, проф. др. О.Сушко.
5. Шкільний організатор.

Третій день нарад - 16-17 липня

Перша сесія. Початок о годині 9 рано.

1. Висше образование учителя, М.Стечишин.
2. Учительський журнал, І.Басараб.
3. Катедра української літератури і історії на Манітобським університеті.
4. Реформа Брендонського семинара.

Друга сесія. Початок о годині 2 пополудни.

1. Українські колегії.
2. Шкільне образование молодіжи, В.Кудрик.
3. Шкільні підручники.
4. Шкільні бібліотеки для молодіжи. 112
5. Вибір президії на слідуєчий рік.

Українські вчителі надавали великого значення вищій освіті. Вони розуміли, що тільки через освіту лежить шлях до кращого майбутнього нашого народу в Канаді. Учитель В.Мігайчук так писав у своїй статті:

Учитель є тим каменярем, що лупає скалу темноти, про-
биваючи шлях "Свому народови до ліпшої долі".

Здобувши висші кваліфікації, учителі здобувають біль-
ший вплив на своїх і значнійшу повагу від чужих; а дістав-
ши вплив і повагу, вони зможуть спасти нашу молодіж від
мильного образования, від чужої опіки і ласки, а давши нашій
молодіжи відповідне образование, вщепивши любов до всего чес-
ного та гарного, вони нададуть своему народови більше само-
довіря, більше самостійного духа, а се здобувши, тоді народ
сам не стерпить знуцання, підхлібства та зависимости і сам
відкине шкідливу опіку-ласку та стане вільним, гарним і силь-
ним. 113

112 "Програма річної конвенції українсько-англійських
учителів Манітоби", У.Г., 7.7.15; К.Ф., 9.7.15; Кан.Рус., 9.6.15.,
14.7.15.

113 В.Мігайчук, "Висше образование учителя", У.Г.,
6.1.15.

В травні 1915 р. виявились деякі надужиття зі сторони консервативного уряду і він мусів уступити. Влада перейшла до ліберальної партії, яка весь час виступала проти двомовної системи. Українці не сумнівалися, що тепер двомовна система буде знесена. ¹¹⁴

Під час виборчої кампанії до наступних виборів, лідер ліберальної партії Т.С.Норріс у своїх циркулярах злагіднив своє ставлення до двомовного шкільництва, а його виборча платформа гарантувала здержати ненарушеним Шкільний Акт 1897 р. ¹¹⁵

Вибори до провінційного уряду відбулися в серпні 1915 р. Українці з тривогою очікували, що буде далі, чи дотримається уряд своїх обіцянок. У.Голос писав:

Рік шкільний починаєть ся, бредонський семінар повинен скоро отворити ся і українські горожани очікують полагождення двох питань:

1) Чи отворить ліберальне правительство бредонський семінар і прийме нових учеників, як се діяло ся рік річно за старого уряду?

2) Чи буде в тім семінарі український учитель і чи буде він подавати лекції українських предметів? ¹¹⁶

Тим часом українці довідалися, що перед виборами ліберальні послі обіцяли одній із дуже сильних англо-протестантських груп - "оренджмен"-ам, що коли вони переможуть у виборах, двомовна система буде знесена. ¹¹⁷

114 Стечишин і ін., цит.праця, ст. 36.

115 "Ліберальна платформа", К.Ф., 30.7.15.

116 "Двомовна система в публичних школах Манітоби", У.Г., 8.9.15.

117 "До учителів в Манітобі", У.Г., 22.9.15.

Та й самі ліберали почали більш відверто висловлюватись за скасуванням двомовних шкіл,¹¹⁸ і що двомовність непотрібна.¹¹⁹

Українські вчителі не припиняли своєї праці й під час різдвяних свят. У ч.1 У.Голосу появився заклик до всіх учителів і шкільних радних здійснити постанову, прийняту на вчительській конвенції 1915 р. про створення т-ва "тростісів" українсько-англійських шкіл в Манітобі. Кінчався заклик кличем, популярним тоді в українському середовищі: "Кожна українська дитина повинна вміти свою рідну мову".¹²⁰

Але ні делегації, ні віча, ні протести, які влаштовували французи, українці, німці, поляки, не допомогли. Ніщо не в силі було склонити Норріса відступити від давно задуманої справи. Та 8 березня 1916 р. двомовна система шкільництва була знесена.

На вчительській конвенції 1916 р. радились учителі, що робити далі. Вирішено було, працювати як працювали, але ще з більшою посвятою і відповідальністю. Учителі духом не впали:

По скасованю двомовних шкіл в Манітобі наше положенє з одного боку стало труднїйше, а з другого боку створило перед нами новий ґрунт, на яким маємо вже виключно своїми власними силами, своїм власним розумом і дотепом працювати. Тим самим становище як учителїв, так й тростісів й усіх добрих і щирих людей, що стоять на передї в кожній нашій громаді стало більш відвічальне, як було доси. Ґрунт для нашої будучности лежить нинї виключно в наших руках. Що зробимо - це будемо мати.¹²¹

118 "Liberals Contemplate Abrogating Famous Laurier-Greenway Agreement Now in Statutes", Winnipeg Evening Tribune, November 23, 1915.

119 "Bilingualism Unnecessary", ibid., November 27, 1915-

120 Рудачек і Басараб, " ід розвагу учителям і шкільним тростісам", У.Г., 5.1.16.

121 У.Г., 23.5.16.

РОЗДІЛ III

АКЦІЯ ПРОТИ ДВОМОВНОЇ СИСТЕМИ ШКІЛЬНИЦТВА
ОБОРОНА ДВОМОВНИХ ШКІЛ

Українців до Манітоби почав спроваджувати ліберальний уряд. Консервати, які прийшли до влади після лібералів у 1900 р., вважали за необхідне цю справу продовжувати далі.

Спровадивши українців, уряд мусів подбати, щоб дати їм можливість здобути освіту. На українських колоніях почалось масове будівництво шкіл. Але англійські учителі не радо погоджувались вчити у віддалених шкільних округах, українських колоніях, де життєві умови були дуже незадовільні. По-друге, не могли вони порозумітися з колоністами, бо не знали їхньої мови. Діти, в свою чергу, не розуміли вчителя.

Вихід з такого положення було знайдено: українці запропонували урядові відкрити учительську семінарію, в якій можна було б вишколювати двомовних українсько-англійських учителів, адже ж існувала Угода Льоріє-Грінвей, яка дозволяла двомовне навчання. Пропозицію уряд прийняв. Руську Учительську Семінарію було відкрито в Вінніпегу в 1904 р., а згодом перенесено до Брендону.

Українці були вдячні урядові і під час виборів переважно віддавали свої голоси за консервативних кандидатів.

Ліберали, щоб перебрати уряд у свої руки, почали вживати всіляких підступних заходів проти консервативного уряду, постійно вдаряючи з підвалин двомовної шкільної системи.

Опозиція до двомовної системи витворилась в 1911 р. Почалась вона від англійських протестантів, які ненавиділи французів-католиків і сильно бажали їх асимілювати. Під цю асиміляційну хвилю попали й інші іммігранти, яких хотіли перетворити в одну -

канадсько-бритійську націю. Вели акцію різні місіонери та місіонерські педагоги. Вони вишукували будь-яких аргументів, щоб доказати, що двомовна система шкільництва не тільки не практична, але й шкідлива. На цю шовіністично настроєну частину канадського населення опирався ліберальний уряд й підтримував політику асиміляції. Проводив кампанією вінніпезький щоденник Фрі Прес, неофіційний орган ліберальної партії. До 29 січня 1913 р. Ф.П. помістив коло 30-ти статей, спрямованих проти двомовних шкіл. До кінця в систематичній кампанії появилось ще 65 статей. Акцію для Ф.П. вів Джон Дейфо, фляманець з походження.

Не однаково дивилися на справи українського двомовного шкільництва існуючі тоді українські часописи, по-різному забирали голос в його обороні.

Канадійський Фармер, організований Північно-Західною Видавничою Спілкою у 1903 р. і матеріально підтримуваний ліберальною партією, звичайно підтримував політику цієї партії, хоч вона й велася не в інтересах українських поселенців.

Ранок - орган Незалежної Грецької Церкви в Канаді, фінансово підтримуваний пресвітеріянською церквою, спрямовував свою роботу проти католицизму, а політично орієнтувався на політику ліберальної партії.

Канадійський Русин - орган Греко-Катол. Церкви, підтримував консервативну лінію і виступав в обороні двомовних шкіл.

Український Голос, що його почала видавати Укр. Видавнича Спілка в 1910 р., стояв на національних позиціях, був виразником культурного і національного незалежництва українського народу.

Канада - консервативний укр. часопис, якого співредактором був проф. П.Карманський, хоч не проіснував довго, проте відіграв не малу роль в боротьбі за двомовне шкільництво.

Новини - виходив в Альберті, цікавився справами українського шкільництва не лише в своїй провінції, але в усій Канаді.

Були тоді й інші українські часописи, але вони не заторкували справ шкільництва і мова про них не ведеться.

Коли у Фрі Прес появилась стаття якогось Й.Л.Повелла, в якій той висловився, що учителі-"чужинці" (не-англійці) не є відповідними, щоб вчити його, Повелла, дітей, і в якій він запитував редакцію, чи Канада є для канадців (канадцами називали себе британці), чи для чужинців,¹ У.Голос так відповів на цю статтю:

Не дивуюсь Повеллови, бо в нього дещо бракує в голові, але дивуюсь, що "Фрі Прес" зважилась поміщати таку глупу писанину, бо се один з більше доказів, що і між Англійцями є люди з порожніми головами.

Вже не раз писалось, що мюніципал Брокенгед є заселений переважно Українцями, Поляками та Німцями і всі вони з Галичини родом, а Англійців майже нема, бо переселились до поблизького місточка Бажежур.

Шість шкільних дістріктів, як: Брокенгед, Бажежур, Лейдивуд, Бахман, Сенд-Гіл, Іван-Ардан і Грін Ок, заселені майже самими Українцями і Поляками.

В дістрікті Лейдивуд мешкає ще кілька Німців та Чехів і один Анг., а се якраз Мр.Повелл... 2

В статті запитується, чи Повелл вважає, що можна понехтувати інтересами більшости не-англійців для одного англійця.

У.Голосові належить ініціатива у справі збирання підписів до петиції з вимогою до уряду призначити українського вчителя до брендонської РУС:

Тут звертаємось до тих кольоній, котрі ще не зібрали підписів, щоб робити се як найскорше. Проволікати справи не можна, як рівно ж треба тямити, що чим більше буде підписів, тим більше мін. просвіти буде зобовязаний сповнити наше домаганє.

Сего не повинні спускати з думки наші учителі та сьвідомі фармері, бо коли не допильнуємо тепер сеї справи, так пізнійше буде о много труднійше, або цілком не можливо.

Памятаймо, що се наше домаганє має повне право і велике культурне значінє для нашого народного розвою. 3

1 "Для кого Канада", У.Г., 17.4.12.

2 "Для кого Канада", У.Г., 5.5.12.

3 "Ще в справі укр. учителя до учит. сем. в Брендоні", У.Г., 17.4.12.

10-12 квітня у Вінніпегу відбулася VII конвенція Манітобського Просвітнього Т-ва (М.Е.А.), яка показала, що не всі канадські британці одобрявали політику асиміляції національних меншин. Учитель українець В.І.Мігайчук, який був на цій конвенції, так пише у своєму звіті:

Обороняючи чужинців і остерігаючи Канадійців перед їх захватним старанєм з'асимілювати чужинців, Rev.J.S.Woods-worth великав велике співчуття у слухачів. В своїй приємній бесіді він наводив случаи за случаем чужинців в Канаді, з чого було видно, що він пильно слідив за справами, які тицуть ся канадійського горожанства. Згаданий бесідник своєю прихильністю до чужинців завстидав би тих наших братів, що цураються свого і що кажуть, що в нас нема нічого доброго, тому мусимо англійчитися. Зауважте нам Англійці признають слушність в наших гарних прикметах. А ми що? Ми ховаємося в своїм, нам встидно свого гарного...⁴

На гостру критику двомовних учителів зі сторони Фрі Прес, У.Голос так відповів:

Про се як і про успіх наших учителів в научуваню дітей (хоч би й англійської мови) міг репортер з Free Press переконатись дуже легко з ріжних справоздань міністерства просвіти, де самі англійські інспектори висказують ся похвально про наших учителів, колиб лише інтенція его виступів була щира, а не подиктована національною злобою-шовінізмом. ⁵

Нападає F. Press не лише на наших учителів та на науку нашої мови, але вимагає від уряду, щоб сей відібрав навіть те право шкільним громадам, яке мають до тепер. Говориться в тих статях, щосе се дуже зле, що шкільні округи самі вибирають собі шкільних тростів, які заряджують всіми справами школи, а навіть нанимають учителя. Говорить ся там головно про округи чужинців, себто нас Українців, бо за Французами оставляєсь всі дотеперішні права.

Отже Free Press домагаєсь від уряду, щоб призначив одного урядового троста, який полагоджував би шкільні справи в шкільних округах поміж чужинцями.

Нехай на се звернуть увагу усі наші манітобські фермери, бо се не є жарти...

...Кожний шкільний округ повинен вислати одну петицію з підписами податковців до посла з свого округу, а одну до міністра просвіти і в тих петиціях домагатись, аби закон про науку рідної мови лишив ся не зміненним і рішучо домагати ся, щоб уряд не ухвалював урядового тростіса. Учителі і тростіси головно повинні постаратись о виготовлене таких петицій в англ. мові, скликати мітинг, зібрати підписи і сейчас вислати в призначені місця...

4 "Учительська Конвенція", У.Г., 24.4.12.

5 "Bilingual Schools in Manitoba", У.Г., 22.1.12.

...В останніх своїх статтях кореспондент Free Press піддає думку, як би то зарадити сему лиху, щоб позбутись руських учителів, а на їх місце дістати англійських. Говорить він щоб правительство постаралось в який спосіб підвишити платню англійським учителям та побудувало для них хати по руських дістріктах. Дальше пише, що колиб не можливо дістати достаточного числа учителів-мушин, тоді треба би вислати учительок. Для них конечно мусіли би бути побудовані хати, та що сама одна дівчина учителька не моглаб мешкати, тому радить, щоб їх по дві їхало до одної школи. 6

Прикро було українцям розлучатися з духовим своїм скарбом - матірною мовою, котру привезли з собою з батьківського дому. Та й чи потрібно було? Адже старалися бути добрими громадянами, сил своїх не шкодували, не відмовлялися від тяжкої праці, не ховалися по обжитих містах, а йшли послухно там, де велено було, у дикі ліси, щоб їх викорчувати, а потім зорати цілину... Прокладали дороги, будували залізниці, школи, бо й науку дітям своїм дати хотіли, розуміли її значення для майбутнього покоління, але й своє, рідне, зберегти хотіли і дітей своїх навчати мови своєї та й канадської. Чому ж би ні? Канаду любили: тут не було гніту та зневаги до людської особистости, тут шановано свободу. То ж і дітей своїх виховували в душі любови й поваги до прибраної батьківщини. Правда, були і недоліки непорозуміння. Але де їх не буває, кіба там, де нічого не робиться. Були недомагання і в шкільництві. Шкільництво тільки-тільки почало розвиватись, як і всі інші нові починання, не давалося відразу легко. І не лише українці винні в тому, що у шкільництві недоліки. Уряд бачить і розуміє, що умови для його успішного розвитку не зовсім відповідні.

6 "Ще про шкільну справу", цит.праця.

И. Арсенич

Орест Жеребко

Розумів це консервативний уряд. Розумів, що асиміляція наступить сама собою, природним шляхом, не хотів брати її штурмом, шляхом насильства над меншинами.

Але чому не хотіли розуміти цього ліберали? Політика вимагає. Але ж ішлося про людину, про її духову потребу, однаково важну для людей усіх національностей і віровизнань. Чи хтось із них без болю серця сказав би отак просто своїм дітям відректися своєї мови й забути, хто вони, байдуже спостерігаючи, як його дитина перестає розуміти рідного батька?

Ото ж з такими думками українці Вінніпегу скликали 2 лютого 1913 р. віче, на яке запросили репортерів англійських газет. Т.Д.Ферлей промовляв по-українському, а Орест Жеребко - по-англійському.⁷

Короткий звіт з віча був надрукований в У.Г. з 5.II. 1913 р. Орест Жеребко так відповів на закиди Фрі Прес:

Про учителів наших говорить він, що вони не мають відповідної кваліфікації, і що він не стрічав одного вчителя, якийби говорив плинно по англійськи. Тому їх конче треба заступити англійськими учителями. Ми рішучо сему противні з сих причин.

1. Учитель наш знає обі мови і знає людей.
2. Де вчать руські учителі, там фреквенція краща. (про се говорять і англ. інспектори).
3. Руський учитель може загалом краще пояснити значінє слів, а передовсім слова, що мають абстрактне понятє, як: добро, краса, справедливість, любов і т. д.
4. Руський учитель може викликати в дітїй більше зацікавленє через оповіданє ріжних історійок і тому діти більше переймають ся його научанєм.

⁷ Там же, ст. 33.

5. Руський учитель може далеко краще співділати в вихованю дітий разом з домом.
6. Руський учитель є відповіднішим до праці поза школою. Він дає їм (людям - прим.ред.) різні поради, пише листи, переводить англ. листи, охоронює їх перед нахабністю ріжних англ. спекулянтів.
7. Руський учитель є переважно мущиною, не задля бізнесу працює в учительськїм станї, бере на себе сплату довгу за науку і посвячує себе з замилювання свому званю.
8. Руські учителї займають ся справою вихованя і просвіти нашого народу. Вони обговорюють пляни такої праці і на своїх конвенціях заявлялись за примусовим ходженем до школи.
9. Шо руський учитель є відповіднішим до учительської роботи в наших школах від англ. учителя, потверджує сама "Фрі Прес", бо говорить, що англ. учителї повинні знати кілька руських фраз для пояснення нашим дітям. 8

На слова кореспондента Ф.П., що англійські учителї зробили б багато більше по українських школах, Жеребко відповів:

Ми вже пояснили, для чого ми волїємо руських учителїв по наших шкільних дістріктах. Шо до дівчат-учителїв, то мусимо сказати, що відносини по наших фармах зовсім не відповідні для них і ми не радимо їм брати ся до наших шкіл.

Шо до мушин, треба найперше підчеркнути, що всі вони шукають тільки матеріяльної користи, всі вони наскрізь матеріялісти. Шоб англійський учитель міг учти дітий чужинців, то мусїв би бути ідеальним чоловіком, а таких не знайдете між ними і з ляпкою Діогенеса. Впрочім хоч би оден чи двох найшли ся між ними, то незнане чужої мови булоб найпершою і найбільшою перешкодою в їх успішній науці. 9

8 "Школа а мова", У.Г., 19.2.13.

9 "Школа а мова", У.Г., 26.2.13.

Жеребко сказав далі, що хоч англійський учитель може навчити українську дитину читати по-англійському, український учитель може навчити її розуміти прочитане.

Сих кілька фраз не допомоглиб їм, а пошкодили ще поясненням! Вони вчилиб читати, та діти не розумілиб прочитаного і мололиб слова, як папуги, або стались би ходячими табличками множення. Англійський учитель не потрафить викликати заінтересованя в дітій, не може пояснити значіня, а вже значіня абстрактних слів ніяк йому пояснити.

He дивота отже, що "... he read four books - but he no can speak . Yes, I say no speak because no understand".

Так жалілась жінка в околиці Комарно на школу, що синок сі вже перечитав чотири книжки, та не може говорити по англійськи. І яка причина сьому. Кореспондент припускає сей факт науці наших учителів. І як фатально ошибнув ся. Факт сей провірено і показалось, як се впрочім можна було з гори предвидіти, що хлопець сей ходив до школи, де учили тільки англійські учителі. 10

У вересні 1913 р. почав виходити новий український часопис Канада.¹¹ Співредактором цього часопису, як уже згадувалось, був П. Карманський, професор українознавства бредонської РУС. Майже в кожному числі цього часопису Карманський поміщав свої статті, сповнені гострої критики політики ліберального уряду відносно двомовної шкільної системи.

...Не даймо себе засудити на духову смерть, таку саму, як в деспотичній Росії, що завдяки обрусительній системі може похвалитись перед сьвітом міліоновими арміями анальфабетів, що бродять в темряві сектанства, пересудів, забобонів і злочинів. Не допустім за ніяку ціну зробити з Канади царства кнута, до чого стремлять нинішні псевдо-ліберали і оренджмени...¹²

10 Там же.

11 "Нова часопись Канада", У.Г., 10.9.13.

12 "Чуваймо - царство кнута зближаєть ся", Канада, 25.II.13.

Фрі Прес відразу заатакував часопис Канаду як засіб придобрення консерватів до українців,¹³ а проф. Карманського назвав політичним робітником Робліна (голови консервативного уряду).¹⁴

Карманський на закиди Фрі Прес відповів:

Де тут ви бачите "расового підпалювача"? Чи не є мої слова радше пересторогою для самих лібералів, аби вони не підпалили расового пожару, а тим самим чи не є се пересторога перед наслідками їх власної небезпечної політики?¹⁵

Справу Карманського дискутували навіть в манітобській легіслятурі.¹⁶

Коли прийшло читане бюджету департаменту просвіти, посол з Північного Вініпегу, Соломон Гарт Грін, вніс, аби відкинути позицію \$ 1200, яка становить платню проф. Карманського з української семінарії в Брендоні. Після посла Гріна, у пресі Західної Канади друкували ся статі з під пера проф. Карманського, які, колиб їх осудити найлагідніше були бунтівничі.¹⁷

При голосуванні пропозиція Гріна не пройшла.

Ще в січні 1914 р. лідер ліберальної партії Т.Д.Норріс післав кожному українському вчителю листа під заголовком "Погляди ліберальної партії на шкільне питання в Манітобі". В цьому обіжнику українською мовою Норріс писав: "Плачайте свою матірню мову і учіть єї своїх дітей, як дома, так і в школі. В своїй ріндій мові ви і діти ваші набудуть скорше знання."¹⁸

13 "To Build Political Power on Debauchery of the School System", Manitoba Free Press, September 11, 1913.

14 Новини, 10.1.14.

15 Там же, 13.1.14.

16 Там же, 10.2.14.

17 Там же, 17.2.14.

18 "Пане Норріс, мід би пити вашими устами", Новини, 11.2.14.

Цей обіжник передрукував часопис Новини й подав відповідні коментарі в редакційній п. н. "Пане Норріс, мід би пити вашими устами". Пізніше в Новинах знов появляється стаття, в якій критикується "дволичність" Норріса, мовляв, обіцяє двомовну систему, хоч вона вже існує, а тим часом вимагає усунення Карманського з української семінарії.¹⁹

Консервативний уряд боронив двомовну систему. На одному із зібрань в листопаді 1914 р. прем'єр Роблін сказав:

...я заявляю тут від уряду провінції Манітоби, як рівнож від консервативної партії, що ми ніколи не будемо або карати Русинів, Німців, Французів, Поляків і прочі народности, які прийшли до Манітоби, які оселили ся між нами і які суть добрими горожанами.

Ми їх сюди запросили, ми їх потребуємо для розвою нашого краю, а вони повинують ся нашим законам та приноровляють ся до наших обставин житя і то пересічно далеко скорше, як би се потрафили зробити ми (Англійці), еслиб знайшлись в подібнім положеню. - Вони (себто Русини і другі народности) бажають дуже охотно виучити ся англійської мови і кожний (англійський) учитель, який познакомив ся з сим питанєм близше, певно скаже, що найлекшою і найліпшою методою у виученю дитини англійської мови є метода ужитя рідної мови тої дитини. - І я повторюю ще раз, що ми не сьміємо Русинів і другі народности переслідувати і карати! 20

Міністер освіти Колдвелл публічно заявив, що освіта в Манітобі в доброму стані та що українські абсолюенти семінарії задовільно говорять по-англійському.²¹ В одній із своїх промов, він так сказав про українців:

...прийде час, що ми будемо мусіли тяжко працювати, аби вдержати з ними крок. Я протестую проти того, аби ми їх асимілювали. Противно, ми повинні поступати після британського звичаю і лишати їм стільки волі, скільки се можливо, аби вони лише придержували ся бодай морального закону. 22

19 "Встидайте ся п. Норріс!", Новини, 28.2.14.

20 "Жиймо!", Канада, 11.11.13.

21 "Чи не запізно?", Новини, 10.3.14.

22 "Міністер Колдвелл про чужинців", Новини, 9.6.14.

Іншим разом Колдвелл відповів Норрісові: "Пан Норіс домагається, аби в кожній публичній школі вчити досконало англійської мови. А чи п. Норіс бодай сам вмів говорити досконало по англійськи?"²³

У 1914 р. Норріс поставив питання двомовних шкіл у свою виборчу програму, в якій гостро заатакував двомовні школи. У виборах до провінційного уряду, що відбулися вліті цього ж року, перемогла консервативна партія, при великій підтримці українців та французів.²⁴

Хоч консервативний уряд переміг у виборах, він лишився з меншою більшістю, ніж в попередніх роках тому, що проти нього працювали "оренджмени" - завзяті борці проти католицизму. Вони не хотіли підтримувати уряд, який захищає французів-католиків.²⁵

Редактор Канадійського Русина писав:

Що привительство Сер Родмонда Робліна утрималося при власті - се нас, Русинів Українців Манітоби, може лише і лише тішити. Та рівночасно мусимо сконстатувати без зайвої зарозумілості і се, що свою перемогу завдячує манітобське привительство в дуже а дуже великій мірі Русинам Українцем. Признали се всі майже без виїмку англійські часописи, признали і українські, між иншими й орган ліберальної партії "К.Фармер".

23 "Норіс не вмів по англійськи", Новини, 16.6.14.

24 "Манітобські вибори", Новини, 14.7.14.

25 "Один прапор, одна мова!", Новини, 14.7.14.

Що факт сей представляє для нас велику вартість, се не улягає ніякому сумнівови: коли зуміємо заховати супроти нового правительства відповідний такт, а супроти нас самих розвагу і згоду, зможемо здобути для нашої народної справи в Манітобі великі концесії. 26

Противники двомовної системи не здавали своїх позицій навіть після виборів. Ще в липні появилася у Фрі Прес стаття, в якій написано, що той, кому не подобається одномовна англійська школа, може вертатися до країни, звідки він приїхав. 27

В цей час будували новий дім для легіслятури й було виявлено деякі надужиття. Ліберали скористали з цієї нагоди й посилили свої атаки на консервативний уряд Робліна. До 1915 р. Ф.П. помістив коло 65 статей, спрямованих проти двомовної системи. 28 Менш ворожо до них ставився Де Вінніпег Івенінг Трібюн. Із англomовних газет обороняв двомовну систему тільки Вінніпег Телеграм.

В лютому 1915 р., під час нарад Манітобської Легіслятури, Норріс заявив про необхідність впровадження закону про примусове навчання й примусове вивчення англійської мови в усіх школах Манітоби. 29

Шостого дня нарад виступив міністер освіти Колдвелл і доповів, що "справа просвіти в Манітобі стоїть на першій місці". На закиди лібералів він відповів, що "в кожній школі, яка є лише в Манітобі, англійську мову викладаєсь задовільно." 30

26 "Після виборів в Манітобі", Кан.Рус., 18.7.14.

27 Free Press, 27.7.14.

28 Sissons, op. cit., p. 140.

29 К.Ф., 19.2.15.

30 К.Ф., 5.3.15.

П'ятнадцятого дня нарад осудив двомовні школи В.Л.Парріш, посол із Південного Вінніпеґу. Колдвелл відповів йому:

... Я сподіваюся, що вже недалеко до того часу, коли кождий буде змушений учитись англ. мови і ходити до школи. Належне виучення англ. мови не перешкодить другим народам затримати своєї рідної мови, наколи они будуть собі того бажати. Але кожду дитину мусить ся учити англ. мови належито так, щоби, як виросте, могла розуміти звичайні проблеми краю. 31

Шістнадцятого дня парад Норріс вніс резолюцію, щоб виготовити закон примусової освіти:

Позаяк "Чилдренс Ект" не заступає закону примусової просвіти:

І позаяк потреба примусової просвіти в Манітобі даєсь більше відчувати, ніж колинебудь передтим:

Тому, хай буде рішено, що сей парламент припоручає міністрови просвіти сейчас виготовити й предложити законодавчому тілови під розвагу законопроект примусової просвіти, вимагаючи від 7 до 14 літ житя, щоб такі діти більшу половину кожного року ходили до якоїсь школи, приватної, парохіяльної чи публичної, або дома діставали науку, яка рівнялась би науці в школі. 32

Норріс подав, що в Вінніпеґу є 7,644 дітей шкільного віку, які не були ні одного дня в школі. 33

Двадцять першого дня нарад Д.А.Росс, ліберальний посол і опонент не-англійських поселенців та двомовних шкіл, подав відомості, що в Манітобі впродовж останнього року було 62 школи, до яких ходило пересічно по 5 дітей; 150 шкіл, до яких ходило пересічно по 8 дітей; 211 шкіл, до яких ходило пересічно по 12 дітей. 34

31 К.Ф., 9.4.15.

32 Там же.

33 Там же.

34 К.Ф., 28.4.15.

Про причини поганого відвідування не раз писали інспектори в своїх звітах.

У звіті за 1914-15 навчальний рік суперінтендент Геймій писав, що через свою бідноту деякі українські діти не можуть ходити до школи, хоч усі розуміють потребу освіти.³⁵

Інспектор Йонг писав подібно. Він вважав, що знання англійської мови в українських дітей зовсім задовільне, беручи під увагу всі прикrostі та бідноту, в якій вони живуть.³⁶

Інспектор Галл-Джонс хвалив працю українських учителів та їхнє зацікавлення справами освіти.³⁷

Знання англійської мови не залежало від двомовности шкіл, бо навіть в одномовних англійських школах, віддалених від англійських поселень, знання англійської мови було незадовільне.³⁸

30 березня 1915 р. А.Б.Годсон проголосив резолюцію, в якій було з'ясовано закиди лібералів консервативному урядові Родмонда Робліна. Резолюція стверджувала, що уряд зробив розтрату на суму понад 800,000 дол.³⁹ 12 травня прем'єр Роблін вніс резигнацію. Уряд перебрала ліберальна партія під проводом Т.Г.Норріса.⁴⁰

р. 65. 35 Report of the Department of Education for 1914-15,

36 Ibid., р. 121.

37 Ibid., р. 141.

р. 113. 38 Report of the Department of Education for 1915-16,

Кан.Рус., 19.5.15. 39 "Що спричинило упадок правительства в Манітобі",

40 "Манітобське консервативне правительство закінчило своє урядованє", К.Ф., 14.5.15.

К. Фармер з висоти компетентного господаря ситуації

писав:

Становище лібералів зглядом двомовних шкіл є ясне і зрозуміле. Вони не перечуть, що чужинці мають мати право на ученє їх рідної мови, однак обстають при тім, що ученє англійської мови в публичних школах мусить бути під кожним оглядом добре.

В Манітобі є тепер поверх 1500 публичних шкіл, з яких одна чверть (375) є двомовних шкіл. В тих публичних школах учитє около три тисячі учителів, з чого одна сема около 430 є білінгуальних учителів. Послідні учать в школах, які находять ся між неанглійським населенем. В тих школах, як вже доказано много разів, не учать належито англійської мови прямо тому, що деякі білінгуальні учителі не знають добре тої мови. Се признають з рештою й самі українські учителі. Годіж за кілька літ виучитися англійської мови гаразд і знати єї так, як знає родовитий Англієць, до того з висшим образованием. Учителі, які тепер маємо, набули знанє англійської мови в старім віку, в протягу кількох літ свого побуту в семинарії. А що старшій людині і в так короткім часі, тяжко вивчити чужу мову, певно ніхто не заперечить. Бо инша річ розуміти приміром англійську мову, а инша річ знати єї. Тому отже ми не можемо противити ся наколи правительство жадає учителів з знанєм англійської мови, якої мусить вчити дітій в публичних школах. А треба розуміти, що жадаючи учителів зі знанєм англійської мови не значить, що ліберали хотять знищити двомовну систему. Однак з рештою добре розуміють, до чоґоб те дійшло, наколиб знесли двомовну систему. 41

Далі редактор К. Фармера наївно стає в обороні Фрі

Прес:

... Кажє дехто з незалежних патріотів: "А от "Фрі Прес" всегда виступає проти двомовних шкіл. А ся часопись є органом ліберальної партії". Се є абсолютна брехня, бо та часопись ніколи не виступала проти двомовних шкіл, а наколи що писала про двомовні школи, то лише, як попередно сказано, проти таких учителів, які не знають гаразд англійської мови... 42

41 "Чоґо треба сподівати ся від ліберального правительства в Манітобі", К.Ф., 11.6.15.

42 Там же.

К.Фармер ніколи не опускав нагоди покритикувати консервативний уряд, особливо він старався у передвиборчих кампаніях:

...Що в Манітобі є багато українсько-англійських учителів, які не посідають відповідного знання англійської мови (почасти і української також) не є вина тих учителів, а вина правительства, що дало нам учительську семінарію, в якій уділювано потрібне для учителів знанє дуже обмежено, дуже мало. Се говорять й самі теперішні учителі. Консервативне правительство не зважало, чи ученики, покінчивши учительську семінарію, є вповні здібними учти в публичних школах. Ні, те правительство зважало більше на те, аби як найбільше "виробити" двомовних учителів і по їх головах легше вибрати кілька консервативних послів. Они прямо зробили на учителях бізнес, бо сміло говорили до українських виборців: Ми дали вам ваших учителів, а за се дайте нам свої голоси. 43

В іншій статті К.Ф. старається переконати своїх читачів, що оборонниками українських двомовних шкіл є не консервати, а ліберали, бо їм, лібералам, належить виготовлення шкільного акту 1897 р., за яким дозволене двомовне навчання. 44

Проголосили вибори. Перша точка в платформі ліберальної партії була:

1. Примусова освіта: обов'язкове ученє по англійськи; більший ґрент для шкіл, провітні догідности для кожної дитини... 45

Так, на перший погляд, наче не эле. К.Фармер справді мав причину захоплюватись. Але проф.Карманський трохи по іншому дивився на ці лібаральні "заходи". Ще в 1913 р. він бачив, до чого стремлять ліберали, висуваючи свій проєкт знесення двомовних шкіл, а разом з ним запровадження примусовости освіти. Карманський писав до своїх читачів так:

43 Там же.

44 "Чи дійсно знаєте, хто хоче знищити двомовні школи?", Там же.

45 "Ліберальна платформа", цит.праця.

Що ліберали задумують робити нехай посвідчать слова їхнього дописувателя, поміщувані в Органі "Оранджменів".
Ось вони:

"Если уряд Робліна не постарася змінити сих додатків (шкільний акт з року 1890) і не переробить шкільного акту на звичайний простий не сектантський з одною мовою і одним "флегом", то оренджмени з прочими їх прихильниками в Манітобі знайдуть чоловіка, який буде управляти сею провінцією. Кождий член повинен старати ся всіми силами, щоби повалити систему двомовних шкіл, а дотеперішні двомовні перемінити в чисто англійські та завести право примушуюче посилати дітей до сих шкіл..." 46

В іншій статті п.н. "Примусові школи" Канада пише:

Глядячи отак на ліберальну маску, себ-то примусові школи – кождий не знаючий справи скаже: ліберали справді суть поступовими, справедливими і дбаючими о піднесенє про-світи в краю.

Коли ми однак ту маску знімемо й поглянемо на правди-ве лице лібералів, то побачимо цілком що иншого...

Ліберали думають так:

За школу ми уважаємо тільки школу публичну, з якої захопивши власть у свої руки, усунемо цілком двомовність, себ-то научуване якоїсь иншої мови, крім англійської, а рівночасно, щоби не дати всяким фореїнерам як Русинам, Французам, Полякам, німцям і т.д. нагоди користувати ся якими небудь приватними школами – заведемо примусовість посланя дітей до сеї публичної англійської школи – а тоді до винародовленя до асиміляції вже один крок, тільки одне покоління... 47

Існуючий шкільний закон Манітоби також вимагав примусової освіти, але не залежно від того, в якій школі ця освіта буде набута дітьми шкільного віку. Існувало й тоді

...право, після якого родичі, які відмовляли ся без ніякої причини посилати дітей до школи, підлягають карі грошовій і в'язниці, а рівночасно забирає ся до виховавчих за-ведень... 48

і,

Щоби шкільну систему ще улїпшити, міністер освіти R.Coldwell вніс підчас теперішньої сесії Манітобського парламенту ще спеціальні додатки і поправки шкільного акту, які мають бути ухвалені. 49

-
- 9.9.13. 46 "Ліберали проти двомовних шкіл в Манітобі", Канада,
47 "Ліберальне хитрунство", там же, 9.12.13.
48 "Примусова школа", там же, 30.12.13.
49 Там же.

Автор статті "Примусові школи" старається доказати, що примусом не врятувати країну від неграмотности, причиною якої є бідність:

Чи примусові школи справді є одиноким виходом і спасенням, чи вони справді зможуть забезпечити загальну просвіту — про це пани ліберали моглиб дуже добре переконатися, якщо потрудилися в ті краї, де примус існує заглянути, заглянути в статистику і переконатися о числі неграмотних даного краю. Ми знаємо краї, в котрих примус шкільний існує вже від кільканих років, а навіть кількадесять літ, а помимо того однак процент анальфабетів в данім краю є дуже великий, далеко більший як в нашій провінції Манітобі.

Здає ся нема чоловіка, котрий би був противником просвіти і бажав, щоби діти росли не грамотними. Однак шкільний примус не дає ще запоруки усунення неграмотности.

В Манітобі існує шкільний закон, який далеко краще дбає о загальну освіту, о те, щоби діти учасали до шкіл і не росли в темноті, як який небудь закон примусовий.

...Міністерство просвіти в Манітобі, помимо того, що тут нема примусу шкільного, має нагляд і дбає про всіх дітей почавши від 7-го до 14-го року житя. Міністерство просвіти в Манітобі через умисно до того призначених своїх урядників знає про кожду дитину в провінції і вглядає в причини, чому дитина, если так лучить ся не ходить до школи і за посередством добродійних або запомогових товариств та урядників старає ся ті причини усунути і уможливити дитині ходити, чи родичам свою дитину до школи посилати.

...Чи шкільний примус потрафить більше зробити?

Кождий чоловік думающий, розважний порівнюючи теперішний шкільний Акт в Манітобі, включаючи ще поправки, з яким небудь законом примусовим, побачить, що існуючий в Манітобі Шкільний Акт є далеко ліпшим, далеко більше користним, людяним і успішнішим, як закон примусу. 50

Однак повернемось знов до виборів-тих виборів, що дали нам першого українського посла до Манітобського Парляменту. Цим кандидатом став колишній учитель брендонської РУС й управитель У.Голосу — Т.Д.Ферлей.

Як видно, провідники У.Голосу зрозуміли, що проф. Карманський у свій час мав рацію, осуджуючи їх за безпартійність та орієнтацію на власні сили, коли ці сили заслабі настільки, щоб впливати на хід подій.

Як у виборчій платформі ліберальної партії, перша і головна точка в платформі українського ліберального кандидата Т.Д.Ферлея стосувалася шкільництва:

1. Примусова наука, обов'язкове ученє англійської мови; висший грент для шкіл: дати спромогу кожній дитині побирати науку; знесенє додатків Колдвелла.

До сего є слідуєчі резолюції:

а) Задержати ненарушеною національну шкільну систему провінції (на підставі акту з р. 1897) в сім актї говорить ся про двомовну систему шкіл.

б) Зробити ученє англійської мови примусовим у всіх публичних школах.

в) Ухвалити додатки до теперішнього шкільного закону, які впровадили примусову науку і які респектуючи особисті права і релігійні почування одиниць, змушувалиб родичів, чи опікунів всіх дітий шкільного віку, щоб сі діти могли дістати відповідне початкове образованє, чи то учащаючи до публичних шкіл, чи в який будь инший спосіб, який самі родичі вибралиб собі.

2. Дати спромогу на красий розвій публичних шкіл по фармах через підвисненє державної підмоги (не менше чим \$200 для одного учителя річно) і дбалійший нагляд. 51

Українці раділи, що у цих виборах один із їхніх провідників був обраний послом до легіслятури. Надіялися, що будуть мати свого представника і захисника їхніх інтересів у рядах вороже настроєної до них партії. Раділи всі без винятку. Навіть Канадський Русин, який, хоч і не міг забути колишніх неприємностей з Ферлесем, все ж таки вітав його з перемогою:

51 "До панів виборців виборчого округа Gimli, Man.", К.Ф., 30.7.15.

Про п.Ферлея Українці в Канаді чули вже не раз і в нашій часописі згадували його може й не з доброї сторони. Про блуди, лихі сторони п.Ферлея та ті безголова, яких він був причиною, а за які ми його п'ятували – ми не забули і пам'ятаємо та, при "нагоді" потрафимо знов нап'ятувати... не перескаждає нам тепер тішитись, бо ми тішимось не "старим шником" без-без-бе-і т.д. Ферлеєм, а тішимось Українським послом, який, сподіваємось, розуміє своє теперішнє становище, розуміє той обов'язок, який взяв на свої плечі та розуміє свою відвічальність як посол Українець не тільки перед своїми воборцями свого виборчого округу (які мимоходом кажучи суть переважно Українці греко католики!), але й перед усім нашим народом в Манітобі, а може й ще дальше... Найжиз перший Укр.Посол для добра нашого Народу, Провінції та Імперії! 52

У виборах 1915 р. перемогла ліберальна партія, яка довгими роками домагалася виключення української мови із шкіл. Коли ця партія була в уряді тільки партією опозиції, а українці мали підтримку від уряду, не могла вона нічого вдіяти проти двомовної системи. Тепер, перебравши уряд, ліберали були в силі, врешті, здійснити свої заміри. Хоч під час виборів вони запевняли, що двомовна система не буде порушена, українці дуже сумнівалися:

Після заяв п.Norris-а, теперішнього прем'єра Манітоби і інших ліберальних послів; після заяв "Канадійського Фармера" – ліберального стовпа і органу Олівера і Доячека, українські горожани Манітоби мають повне право сподівати ся, що двомовна система з всіма її конечностями буде продовжувана, та рік шкільний починаєть ся, а учеників до бредонського семинара ще не приймають; рік шкільний починаєть ся, а учителя українських предметів в бредонським семинари ще нема, тому українські горожани мусять непокоїтись справою.

Орган пп. Олівера і Доячека "Канадійський Фармер" має тепер надзвичайне поле до попису, ану хай буде ласкав, розкаже нам, як стоїть справа з бредонським семинаром. 53

11.8.15. 52 "Перший український посол в Канаді", Кан. Рус.,

53 "Двомовна система в публичних школах в Манітобі", цит.праця.

У. Голос умилював все таки К. Фармера, і цей сказав своє слово:

Знане англійської мови для нас є конечно потрібне в сім краю. Без неї ми будемо майстром, що забирає ся робити яку річ без жадних до того потрібних приладів. Однак само знане тої мови нічого нам не дасть. Бо є Українці, які знають англійську мову дуже добре, але однак вони є навіть ганьбою для українського народу. Вони не посідають відповідного образования в своїй рідній мові. А такі одиниці нікому не потрібні.

Члени якоїсь нації, що не є добре образовані в своїй рідній мові, ⁵⁴не можуть бути добрими горожанами й прибраної вітчизни...

У. Голос закликав і протестанський Ранок сказати своє слово в обороні українських двомовних шкіл й відповісти на безконечні напади Фрі Прес.

Від себе скажемо, що "Фрі Прес" хоч ніби накликає до повалення п'яньства, то ставить ся до сього дуже обережно, по джентельменськи, зовсім вже не так, як до двомовних шкіл і Українців. Бо мабуть п'яньство не є таким страшним ворогом Канади, як двомовні школи і Українці. Броварникам й готельникам ще ні разу не казали: "Коли ви будете і дальше мріяти про розп'ячуване людей, то беріть торби на плечі і забирайте ся з Канади". А Українці чули се вже не раз...

Цікаво би рівнож знати, чому "Ранок" не забере слова в справі нападу "Фрі Прес" і "Трібюн" на інші двомовні школи, котрі сї газети хотілиб бачити як найскорше скасованими і в справі нагінки сих часописий на український нарід в Канаді.

Час послідний, щоби "Ранок" висказав, як він думає, бо мовчанка значить, що "Ранок" похваляє роботу "Фрі Прес" і "Трібюн". 55

Коли у Вінніпер Івенінг Трібюн появилась стаття п.н. "Двомовна система є національною загрозою", К. Фармер передрукував цю статтю майже в цілості й відповів на неї так:

54 К.Ф., 5.II.I5.

55 "Готелі а двомовні школи", У.Г., 10.I2.I5.

На се далось би багато писати, та ми лише коротко скажемо, що редактор "Трибюн" виявляє свій непотрібний страх і лише непотрібно непокоїть канадійське населенє. 56

На статтю "Українські ідеї опізнюють науку англійського язика", що появилася в Вінніпег Івенінг Трибюн 17 вересня 1915 р. К. Русин відповів:

1. Неправдою є будьто би наша церква перешкаджала своїм впливом науці англійської мови серед нашої шкільної дітвори, або що більше грозила виключенєм за учаанє до англійських шкіл. На голословні єї твердження не наведено ніже єдиного факту.

Правдою за се є, що наш Преосвящений владица і священство все і всюди підносять вагу знаня англійського язика для нашого народу.

Хто важить ся з подібними обвиненнями виступати проти нашої церкви, минає ся з правдою, бо аби якийсь случай не добре вяснений генералізує або прямо з фалшивого жерела свої інформації черпає або вкінці задля якихось "висших причин" сам їх видумує.

2. Про бойкот англійських шкіл зі сторони нашої суспільности, ми, найбільше в тій справі інтересовані, ніколи і нігде не чули. Єслиб навіть де, в що не віримо, проявив ся подібний напрям, ми зі своєї сторони проти него виступилиб.

3. Що до браку кваліфікацій у наших учителів, то годимося, що сему винне невідрадне матеріяльне положенє і що видатніша поміч Департаменту сей брак усунулаб. Ми були і є за тим, щоби учителі мали висше образованє чим се, яке дотепер дістають.

4. Що до ужитя "драстичних" середників в ціли усуненя відрази до науки англійської мови, то уважаймо їх злишними, бо о скільки нам відомо, то щось подібного єще у нашім народі не проявило ся, а деб ся відраза дійстно істнувала, то уважаймо такі середники за невідповідні. 57

56 "Непотрібний страх", К.Ф., 19.11.15.

57 Кан.Рус., 22.9.15.

Тим часом ліберали почали більш відверто говорити про скасування двомовних шкіл,⁵⁸ і що двомовність не потрібна.⁵⁹ Поляки⁶⁰ скликали віче й подали прохання урядові, щоб не робив ніяких змін у шкільній системі без порозуміння з польським представником.⁶¹

В п'ятницю, 17 січня, українці Вінніпеґу вислали делегацію до уряду з такими питаннями:

1. Що уряд думає робити з двомовною системою в Манітобі?
2. Чи думає уряд продовжати і розширити учительський семінар в Брендоні?
3. Чи назначить уряд в учительському семінарі українського учителя?
4. Чи назначить уряд шкільного організатора?
5. Чи приготує уряд українські шкільні підручники? 62

У складі делегації були: І. Петрушевич, Я.В. Арсенич, О. Боянівський і А. Малик. Делегація грозила, що в разі скасування двомовної системи, українці відкриватимуть приватні школи, над якими уряд не мав би ніякої контролю. Делегацію прийняв новий прем'єр Норріс і міністри: Джонсон, Гудсон, Бравн, Торнтон і Армстронґ. На питання делегації уряд не дав конкретної відповіді.⁶³

58 "Liberals Contemplate Abrogating Famous Laurier -Greenway Agreement Now in Statutes", op. cit.

59 "Bilingualism Unnecessary", ibid., November 27, 1915.

60 "Polish Citizens Ask Government to Permit Bilingual Teaching", ibid., December 12, 1915.

61 "Now is the Time", Winnipeg Evening Tribune, December 21, 1915.

62 "Ruthenians See Norris - Delegation Asks Government Not to Abolish Language from Schools," Winnipeg Evening Tribune, January 7, 1916.

63 "Звіт з Делегації у Манітобського Правительства в справі двомовних шкіл в Манітобі", К. Русин, I9.I.I6; I2.I.I6.

Тиждень пізніше появилась майже в кожному українському часописі "Відозва до українців-горожан провінції Манітоби". Її підписали Я. В. Арсенич, Осип Боянівський, Антін Малинюк, Т.Ю. Марцінів, Іван Петрушевич, Іван Слюзар, С.О. Харамбура, Іван Негрич. Ось уривок відозви:

Ми віримо, що як правительство, так і поодинокі послы не зломлять свого слова і обіцянки, які дали перед виборами, просячи наших голосів - однак, помимо сего ми не сміємо самі справи васипляти, а повинні пригадати нашим послам на їх обіцянки після плятформи ліберальної партії - а побіч сего ми всі як один повинні зійтись на віча ухвалити резолюції, підписати відповідні петиції до правительства та запротестувати проти безпідставних нападів на наші горожанські права.

Спішіть на віча!

Бороніть своїх прав!

Двомовна система не сміє бути усунена!

Нас до Канади запрошено і ми Канаду вибрали як свою нову вітчизну з такими правами, які тепер маємо і не дамо собі їх вкорочувати.

На виразні і численні домагання різних організацій і свідомих горожан з провінції - утворив ся Укр. Центр. Комітет для збереження двомовної системи в Манітобі. 64

У відозві запропоновано скликати 20-го січня по українських виборчих округах віча, на яких вибрати делегатів до спільного віча на 25-го січня та вибрати одного делегата в депутацію до манітобського уряду.

Делегати з виборчого
округа:

Емерсон, Ман.
Ст. Клемент
Вест Кілдонан, Ст.Ендрюс
Едмвуд
Гімлі
Раквуд
Ст. Джордж
Гледстон
Гілберд Плейнс
Роблін
Руссел
Ніппава
Каріллон
Міннедоза
Ля Верендрей
Дауфін

Мають зібратись:

Вайта, Ман.
Іст Селкірк
Вінніпег Біч
Боуседжор
Крайцбург
Комарно
Броад Валлей
Гленелля
Етельберт
Роблін
Россбурн
Гонс Валлей
Сарто
Сенди Лейк
Гадашвіл
Дауфін 65

Наради манітобської легіслятури почалися 10 січня 1916 р. Були запропоновані різні законопроекти. Деякі торкалися шкільництва, але ніде не згадано було про скасування двомовних шкіл.

Другого дня нарад прем'єр Норріс заявив про потребу кращого знання англійської мови. Опоненти двомовности завжди від цього починали, хоч цьому ніхто ніколи не перечив.

Третього дня нарад виголосив промову новий міністер Освіти Р.С. Торнтон.

Ще до початку нарад манітобської легіслятури Торнтон дав наказ суперінтендентові шкіл Чарлс-ові К. Ньюкомб-ові прослідити стан шкільництва й скласти спеціальний рапорт.

Рапорт був підготовлений на час і його дані використав Торнтон у своїй доповіді про шкільництво на нарадах в манітобській леріслятурі. Згідно цієї доповіді, стан освіти в Манітобі виглядав так: французьких двомовних шкіл було 126; вчителів, що в них навчали -- 234; учнів -- 7,393; в середньому денно школу відвідували 3,465.27 учнів. Німецьких двомовних шкіл було 61; учителів -- 73; учнів -- 2,814; в середньому денно школу відвідували 1,840.61 уч.; українських і польських шкіл разом (тоді англійці ще не могли їх відрізнати) було 111; учителів --114; учнів -- 6,513; в середньому денно школу відвідували 3,884.96 уч. Разом у двомовних школах було 16,720 учнів, а це шоста частина всіх дітей шкільного віку в Манітобі.⁶⁶

Торнтон порівнює манітобську шкільну систему з системами інших провінцій і каже, що тільки в Манітобі існує така свободна система освіти.⁶⁷ Він звертає увагу на ті школи, де навчаються діти різних національностей, підкреслюючи при тому, що батьки таких дітей могли б теж вимагати, щоб навчання відбувалося в їхніх мовах, і якщо взяти до уваги постійні зміни, що відбуваються в національному складі населення, то невідомо, котрої мови вчити.⁶⁸

Про французьку школу Ньюкомб писав у рапорті, що в деяких із них навчання англійської мови занедбане, і що лише у вищих класах учні трохи краще говорять по-англійському.⁶⁹

Про німецькі школи Ньюкомб писав, що учні говорять по-англійському задовільно, що навчання відбувається в англійській мові,

66 C.K. Newcombe, Special Report on Bilingual Schools in Manitoba, Winnipeg, Department of Education, 1916, p. 1.

67 Ibid., pp. 1-3.

68 Ibid., pp 3-6.

69 Ibid., p. 2.

в нижчих класах з поясненнями по-німецькому. Німецька мова викладається щодня одну годину. Німецькі діти, як і французькі, скоро покидають школу.

В українських і польських школах знання англійської мови було різне. Це залежало від здібности вчителя, присутности англійських учнів та віддаленості української колонії від англійської.

У 85 школах, де могло б відбуватися двомовне навчання, такого навчання не було. В цих школах 35 учителів були не-англійцями, а учні добре розмовляли по-англійському.⁷⁰

Торнтон знов підкреслює, що закон дозволяє в школах деяких не-англійських мов як мов навчання, але лише французи, німці, українці й поляки використали цей закон, хоч інші національності могли б теж його вимагати. Далі він заявляє, що двомовні школи ніколи не мали доброї інспекції, бо їх інспектували не-англійські інспектори.

Торнтон робить висновки, що двомовне навчання не потрібне, бо в Вінніпегу та інших містах, де немає двомовного навчання, неанглійські діти легко навчаються англійської мови.⁷¹

70 Ibid., p. 3.

71 Ibid., pp. 9-10.

Під кінець Торнтон заявив, що в Манітобі потрібно тільки одної шкільної системи й одної мови, бо створюється одна -- канадсько-бритійська нація.⁷²

Всі послы, як противники двомовної системи, так і її оборонники добре зрозуміли, до чого веде міністер Торнтон і висловлювали свої погляди. Посол Джек Парент сказав:

...Що до репорту д-ра Торнтонна, в яким говориться про українські школи, я сміло можу сказати, що українці багато страять. Їх запроваджено на найгірші землі в провінції.⁷³ Я знаю, що в деяких землях вони зробили великий поступ...

До своєї промови Торнтон вибрав із Спеціального Репорту найнегативніші точки й представив їх перед послами у дуже поганому насвітленні. Всі недоліки в шкільництві Манітоби він спихнув на двомовну систему. Не брав під увагу та аналізу жадних причин, що вели до поганого знання англійської мови. Тут треба відмітити, що рівень успішності в двомовних школах чомусь оцінювали по знаннях англійської мови. Крайнє помилкова думка.

Критикуючи двомовні школи за незнання англійської мови, Торнтон не вказав послам, що в тих колоніях, де жили тільки українці і поляки, дитина лише в класі чула англійську мову. В колоніях, де жили різні національності, діти могли порозумітися між собою тільки англійською мовою й такі діти знали англ. мову краще. Отже, знання англійської мови залежало від нагоди вживати її, а не від того, якою була система -- одномовна, чи двомовна. Досі ще науковці не прийшли до висновку, чи вживання в школі двох мов одночасно створює в дитини шкідливе мовне взаємомішування.

72 Ibid., p. 11.

73 "Що сказав Джек Парент, Посол з Морріс", К.Ф.
28.4.16.

Школи, в яких були учні різної національності, Торнтон вважав проблемними, і де неможливо було навчати другої мови вживано тільки урядової -- англійської. Дійсно, це спрощення, а не вирішення проблеми.

Твердження Торнтона, що двомовні школи не були добре інспектовані, бо їх інспектували неанглійські інспектори, було неправдою, цитати з інспекторських звітів, постійно доказують, що двомовні школи були інспектовані кожного року переважно англійськими інспекторами (Йонг, Белтон і ін.).

Ліберальний уряд знав, що найголовнішою причиною низького рівня успішності в усіх школах, не лише двомовних, було нерегулярне відвідування учнями шкіл. Причиною незадовільного знання англійської мови було те, що діти за два-три роки покидали школу. Тому уряд ухвалив закон про примусове відвідування. Але як дотримувано того закону? Навіть в 1922 р. урядові було тяжко примусити дітей ходити до школи.⁷⁴

Судячи про успішність, не брав під увагу ліберальний уряд таких причин як: 1) брак учителів; 2) короткість перебування дітей в школі; 3) віддаленість не-англійських поселенців від англійського середовища і т.п. Вишукувано всяких інших аргументів, щоб двомовні школи скасувати.

74 Wm. Ivens, Education in Manitoba, Winnipeg, North Star Publishing Company, Ltd., 1923, pp. 6-7.

К. Фармер так писав про виступ Торнтона:

Третій день нарад був найзамітнішим днем в парламенті зі взгляду на виголошену промову міністра просвіти д-ра Торнтона про справу просвіти в Манітобі. Він широко й вірно змалював фактами і цифрами сумний стан просвіти не оминаючи і двомовних шкіл, над справою яких говорив чи не найбільше.

В короткості про школи він сказав як слідує:

"Усіх шкіл в Манітобі є около двох тисяч. З того 126 французьких двомовних шкіл, в яких учать 234 учителів, 64 німецьких двомовних шкіл, в яких учать 73 учителів і 111 українських та польських двомовних шкіл, в яких учать 114 учителів. Усіх двомовних шкіл в провінції є отже 421, як раз одна четверта усіх шкіл на кольоніях. Дітий до тих двомовних шкіл ходить 16,720, значить одна шеста усіх дітий, що ходять до публичних шкіл в Манітобі.

Крім того є кілька дістріктів, де замешкують чудинці, однак в школах учать лише по англійськи..." 75

Далі К. Фармер робить висновки, що:

...двомовна система така як існує в Манітобі є для наших українських учителів перепоною в осягненню своїх цілей, вона знеохочує много учителів до осягнення висших кваліфікацій, мовлячи, що бути українським учителем між Українцями се дуже гіркий хліб.

Що не в усіх школах між Українцями учать по українськи, а по англійськи, послужить факт, який навів міністер просвіти. Він сказав:

"На 87 двомовних шкіл в 37 школах учителі учать лише по англійськи, помимо того, що їх рідна мова не є англійська мова."

На закінченє др. Торнтон сказав менше більше так:

"Велику несправедливість робить ся для тих дітий, які не отримують задовольючого знання англійської мови. Без знання сеї мови вони всегда будуть находити великі трудности в сім краю, в яким наміряють жити і стати добрими горожанами. Усі ми повинні стреміти до того, щоб бути добрими канадійцями!" 76

75 К.Ф., 21.1.16.

76 Там же.

І якщо К. Фармер мав нагоду закинути щось українським консерватам, які обороняли двомовні школи, то він цю нагоду неодмінно використовував, вважаючи, що вони, подібно йому самому, нещиро грали в політику:

Пощо, прим. здала ся така робота, яку почало кількох вінніпегських одиниць? Кількох, які відчувають за давнену ненависть до ліберальної партії, а се Т. Стефанік, О. Харамбура, П. Гігейчук та інші скликали оноді мітінг, вибрали себе до комітету, видали якусь відозву і давай кричати: Народ, двомовні школи в небезпеці, ліберали хотять скасувати нашу мову, скликайте мітінги, підписуйте петиції, вибирайте і висилайте до правителства делегатів і т.п. Словом задзвонили на гвалт, заворушили народ, а самі комітетові лише руки затирають мовлячи: "спечем собі гарний калач". Бо найперше від консерватистів дістануть тихо належну винагороду, а в народа зароблять собі голосно честь і гонор. Се вони роблять після виготовлених плянів, адже домініяльні вибори за плечима і є заробити дещо. Про се народ може й не знає і дасть ся обдурити, та "патріотам" сего й треба, вониж і їсти хотять як і всі інші живі люди.

Наколи прим. "патріотам" справді ходить о справу двомовних шкіл, о свою рідну мову, так чому вони самі найперше не старають ся, щоб їх діти знали добре свою рідну мову і нею говорили в дома? Друга, чому ті "патріоти" не зажадають від укр. учителів, які тепер учителюють, щоб в школах на колоніях, учили укр. дітти по українськи? Сам міністер просвіти сказав, що в многих двомовних школах учителі не учать в своїй рідній мові. Ми знова знаємо факт, що кількох укр. учителів на Етельберт відмовились зовсім учити по українськи і не учать від кількох місяців. І до чого така робота здала ся. Вінніпегські "патріоти", бувші прихильники консервативної партії, хотячи спечи собі печеню, кричать за продовженем двомовних шкіл, хоч самі вони і часть учителів є проти двомовних шкіл. ??

Український Голос мав менше довіря до уряду, головню після промови міністра Торнтонa й далі вів акцію в обороні двомовних шкіл.

Як уже звiсно, носить ся манiтобське правительство, пiдпюджуване декотрими англiйськими часописами, з думкою внести в манiтобським парламентi закон, на пiдставi котрого двомовна система в манiтобських школах має бути скасована. Справа з внесенем того закона покищо неясна, однак пiсля вiннiпегської лiберальної часописi Фрi Прес та безпартiйної Трiбюн, пiсля промов міністра просвiти Торнтонa i других послiв виходить більше як певно, що такий закон буде внесений i то ще здаєсь пiдчас теперiшньої сесiї. Єслиб такий закон був внесений i зiстав ухвалений в парламентi, дiткне се передiвсiм нас горожан-українцiв тому, що наші дiти не будуть мати спрoмоги навчитись в публичних школах своєї рiдної мови. Щоби боронити української мови в двомовних школах, завязав ся в Вiннiпегу Центральний Український Комiтет на зазив сьвiдомiйших горожан провiнцiї Манiтоби i вiзвав всiх укр. канадiйських горожан Манiтоби, щоби вони стали в оборонi рiдної мови, щоби скликували на 22 сiчня в кождiм шкiльнiм дистриктi мiтiнги; на тих мiтiнгах мусять пiдписувати петицiї i вибрати одного делегата. Всi делегати даного виборчого округа мають зiхати ся дня 25 сiчня до одної мiсцевостi iх виборчого округа i вибрати одного депутата, який в данiм дни має прихати до Вiннiпегу. В тiм дни зберуть ся в Вiннiпегу всi депутати i разом з послами всiх округiв, де є Українцi, виборцi мають пiти в депутацiї до манiтобського правительства. Де мають зiздитись делегати кожного виборчого округа, було подано в вiдозвi Укр. Центрального Комiтету в минувшiм числi Українського Голосу. 78

Було оголошено у вiннiпезьких часописах, що вiче українцiв у справi двомовности вiдбудеться в недiлю, 30-го сiчня.

К. Фармер помiстив оголошення з таким додатком:

Ми вiд себе знова скажемо: Українцi! Приходiть громадно на се вiче i розумно його перепровадьте... Запитайте найперше, який комiтет вiче скликав, чи той, що оголошує "Укр. Голос", або той, що оголошує "Канад. Русин"? Далше треба запитати комiтету, чому вiннiпегськi українськi виборцi мають питати своiх послiв, що думають робити з двомовною системою, наколи тої двомовної системи у Вiннiпегу зовсiм нема... Двомовна система iснує в школах на кольонiї i вона буде рiшена через референдум... 79

78 "Двомовна шкiльна система висить на волоску",
У.Г., 19.І.16.

79 К.Ф., 28.І.16.

Віче відбулося в залі театру Гренд Опера Гавз. Предсідник І. Слюзар промовляв до присутніх по-українськи. Він говорив про нечесність боротьби проти двомовности. Це повторив по-англійському І. Петрушеваич. П. Якимішак, теж по-англійському, висловив політичний аспект питання. Він сказав, що:

...сама наука англійської мови не заспокоїть ні нас, ні британців і що тільки учитель в силі вдоволити вимоги, які ми ставимо до школи.

Ми не жадаємо ласки. Неправдою єсть буцім то хочемо вчитись чужим коштом. Ми платимо податки і маємо право жадати за отсе добрих учителів і наших питомих. 80

Я. Арсенич говорив по-українськи про скарби нашої культури, до якої українська мова є ключем. На закінчення він запропонував слідувачу резолюцію, що її віче ухвалило:

Зваживши, що якась часть зле поінформованої преси в Канаді намагаєть ся для партийних цілей заколотити гармонію, яка панує між горожанами Манітоби ріжного походження і народности; що через злобні та фалшиві інсинуації та часть преси стремить до розбудження расової ненависти та антагонізмів між горожанами англійського і неанглійського походження; що під напором фанатичних та реакційних елементів правительство Манітоби носить ся з гадкою вкоротити природні, Божими і людськими законами гварантовані права Канадійських Українців та відібрати нам можливість послугування ся рідною мовою, що накликаючи британське населеня Манітоби до одвертої ворожнечі проти Канадійських Українців, шовіністична преса намагаєть ся зробити жите і природний розвій Канадійських Українців в Манітобі немислимим.

1916 Ми горожани провінції Манітоби, зібрані дня 30 січня р. на масовому вічу, в гали театру Гренд Опера Гавз -- Пятнуємо висше згадане поведене шовіністичної преси, як підступне, непатріотичне і не християнське, та звиваємо зарівно правительство Манітоби, здорову часть канадійської преси як і всіх справедливих партийним вузькоглядним духом не перейнятих горожан до співділаня в тім напрямі, щоби ширене шовіністичною пресою расової ненависти зробити неможливим. 81

80 Кан. Рус., 2.2.16; К.Ф., 4.2.16.

81 Там же; гл. теж: У.Г., 16.2.16.

Ще одною глибокою образою для українців була промова Д.А. Росса, посла з Ст. Клементс. Цей завзятий ворог українців, відразу висловився проти двомовного шкільництва й безосновно накинувся на українського єпископа Будку, який постійно стояв в обороні двомовних шкіл.⁸² Не став К. Фармер в обороні Будки. Боронив єпископа У. Голос.

Найоштришу промову проти українців виголосив дня 17 січня посол Рос, вибраний в окрузі Ст. Клемент, де Українці мають більшість голосів і з котрого округу повинен засідати в Манітобським парламентаі посол Українець. Рос заявив ся не тільки за скасування двомовної системи, але накинув ся рівно ж на єпископа Будку, якого представив як австрійського агента і який після слів Роса, прибув до Манітоби тому, щоб робити порозуміння в чинниках, які займають ся шкільництвом. Не забув рівно ж Рос згадати в своїй промові за Стефаника, С.О. Харамбуру і Гігейчука, яких він назвав по англійськи heelers(такі, що за панськими ногами бігають). Стефаника Харамбури і Гігейчука ми боронити не будемо, бо нема защо, однак, щодо єпископа Будки, то мусимо застеретись, щоби сего рода одиниці як посол Рос кидали в парламентаі обиди на найвисшу поставлену одиницю між українським народом і нам дивно, як спікер міг дозволити йому ображати єпископа Будку і представляти його в неправдивім світлі.⁸³

Коли Росс накинувся на єпископа Будку, в К. Русинові появилась стаття проти Ферлея п.з. "Хто мовчить, потакує":

Український посол, що свого часу підписував разом з єпископом заяву вірности канадійському прапорови й ляйтнант-говернора і принайменше знає тільки певного з історії нашої церкви в Канаді, що наш єпископ є єпископом, а не жадним агентом - посол Ферлей мовчав, значить годив ся на се, що чув.

82 "Thornton Declares Proposed New School Law - Read a Second Time, Requires Tact (Compulsory Education). Ross Talks on Bilingualism - Raps Budka", Winnipeg Evening Tribune, January 18, 1916.

83 У.Г., 19.1.16

Факт сей дуже багато говорить!

В кожнім разі не приносить він багато чести п. Ферлеєви, коли аж посол чужої народности мусів заявити, що напад на єпископа був непарляментарний. Справді сумне се, так сумне, що аж болуче! Бо колиб, не кажу вже єпископа, але якогось будь українця, нападав хто в парляменті безпідставно, то обовязком українського посла було за ним обстати, скільки лише міг. Чи п. Ферлей знає, що його вибрали послом не гурток "вінніпегських приятелів", а Українці, що єпископа мають за єпископа і члена свого народу?

Ті виборці чули вправді перед виборами: "Народе, хто за тобою обстане, як не свій!" Але по виборах, то річ Француза обстати за Українцем напастованим в парляменті. 84

Тиждень пізніше появилася знову стаття "Посол з Гімлі Т.Д. Ферлей відчитує протест проти напастий Д.А. Роса на Кир Никиту і Канадійських Українців". Цей протест був відчитаний 8 березня. Подається тут цілість протесту Ферлея:

Зваживши, що Манітобському Союмі, дня 29 лютого 1916 р. посол з Ст. Клеменс Д.А. Рос поробив цілий ряд безосновних накидів, з яких один дотикає канадійських Українців загалом а подвижників двомовної системи зокрема, ми протестуємо з обуренем проти безпідставного твердження Д.А. Роса, що движенє за двомовними школами підняту було або єсть піддержуване яким небудь чином, Їх Преосвященством Кир Никитою.

Заявляємо натомість і можемо доказати документами і фактами, що движенє проти знесеня двомовної системи в Манітобі єсть явищем чисто відруховим і однодушним, яке вибухло з елементарною силою по цілій провінції, скоро тільки почалась нагінка на двомовну систему в пресі.

Оттим-то ніхто інший тільки ініціатори расової вороженєї проти Канадійців небритийського походженя можуть одвічати за почуваня і становище Канадійських Українців проти заміреного законодавства. Члени Українського Центрального Комітету були вибрані на масовому з'їзді провінціональних делегатів, а через те репрезентують ціле Канадійсько-Українське населенє Манітоби.

Їх Преосвященство Кир Никита Єпископ Канадійських Русинів, як небудь єсть головою і найвисшим достойником гр. кат. Української Церкви в Канаді, ніяким чином посередно ні безпосередно не причинився до витвореня сих відносин в шкільництві, які виробились за правительства Робліна та закиди в тім напрямі, пороблені Д.А. Росом, з наміром підкопаня церковного достойника та впливу Комітету, суть абсурдним оцирством. 85

84 Кан. Рус., 8.3.16.

85 Кан. Рус., 15.3.16.

Восьмого дня нарад, 26 січня, Т.Д. Ферлей виголосив свою першу промову перед легіслятурою Манітоби. Ферлей представив стям своєї виборчої округи. В своїй промові він став на захист українців і поляків, яких непотрібно підозрівали у симпатіях до австрійської імперії. Сильно виступив Ферлей в обороні двомовних шкіл також 28 лютого.

Здаєсь мені, що я є самотнім з теперішніх послів, що є британським підданим через натуралізованє, а не з походження, і єсьм першим послом української народности, яка зачала імігрувати до Канади найпізнійше. А се, що я можу сьогодні сидіти разом з уродженими Бритійцями і радити сміло над добром нашої провінції Манітоби, яка є частию нашої Великої Британії, треба завдячити англійській конституції, яка дає рівне право для всіх своїх лояльних горожан...

...Троха більше скажу тепер про Українців і Поляків. Українців живе в Манітобі поверх 65 тисяч, а в цілій Канаді, головно в західних провінціях, живе їх около 300 тисяч. Іміграція українського як і польського народа до Канади не сягає більше як 20 літ. До Канади приїхали головно Українці і Поляки рільники з цілю поселити ся на фармах, що в дійсности велика часть Українців і Поляків зробила. Менша частина зістала по містах і сли вправді Українці і Поляки, які зістали по містах, мусять в них жити, то се робота спекулянтів міських реальностей, які обіцували великі зиски на лотах. Оба народи в Канаді є дуже ошадні, працьовиті і гостинні, продуктивні, а не спекулятивні і тому дуже пожадані для сего краю. Народи сі в часі свого короткого пожитя тут на новій землі поступили дуже вперед завдяки ошадности і працьовитости. Одно лише біда, що так український як і польський народ в Манітобі поселив ся з малими виїмками на найгірших землях, через що в многих случаях державна поміч що до будови доріг і дренаваня земель конче потрібна.

Що до лояльности Українців до Канади і британської фани, то я сміло опрокидую всякі сумніви, а головно під теперішню хвилю війни. Про лояльність емігрантів з союзних держав, а то і неутральних ніхто не згадує, однак що до Українців, які в більшій мірі прийшли до Канади з Австрії, їх лояльність закрестіонована...

...Пане предсідатель! Я впевню вас, що загал тутешних Українців з виїмком хіба одиниць, які можуть лучитись навіть і між союзниками, є наскрізь льояльними. На се маєм много доказів. Тисячні віча з заявами льояльности, складане жертв на Червоний Хрест і Канадійський Патріотичний Фонд, жадоба вступити до тутешних регіментів, се ж надто промовляє за їх льояльністю. Я нині знаю много українських жовнірів, які знаходять ся на полі борби в рядах канадійської армії і декотрі вже навіть положили свої голови за бритійську фану.

Знаю рівнож много осіб, які позмінювали свої назвиска, щоби могли вступити до війська, бо з їх власним назвисками не прийнялиб до війська мілітарні власти. Один хлопець, котрий прийшов з того самого села, що я, виїхав на фронт під прибранем іменем Норіса, його імя є Гринюк. І я є певний, що колиб Українцям не ставлено перешкод до вступаня в канадійські ряди, ми бачилиб їх при війську сегодня тисячі.

Справді є нині много Українців в таборах плінників, та дістались вони там в більшій скількості не тому, що вони не є льояльними... Інтенцією Українців є стати сталими горожанами Канади, а навіть много з них є утікачами від австрійського мілітаризму, так що не може бути найменшого сумніву, щоби вони були нельояльні. 86

Українці з манітобських виборчих округів надіслали Центральному Комітетові Оборони Двомовних Шкіл 26 делегатів. Делегація появилася в легіслятурі 3 лютого 1916 р.⁸⁷ На 125 петиціях було 6,000 підписів. Делегацію представив урядові Т.Д. Ферлей.⁸⁸ Слово мали Я.В. Арсенич, В. Марек, Н.А. Григорчук й Іван Петрушевич.⁸⁹

86 К.Ф., 9.2.16; У.Г., 8.3.16; 22.3.16; 29.3.16.

87 У.Г., 9.2.16.

88 "Farley Will Lead Delegation with Fresh Appeal", Winnipeg Evening Tribune, March 2, 1916.

89 У.Г., 16.2.16; Кан.Рус., 9.2.16; К.Ф., 25.2.16.

На підставі резолюції, ухваленої на масовому вічі, делегація зробила такі прохання:

1. Щоби правительство поклало раз кінець заколотови через запереченє непокоячих поголосок та щоби запевнило удержанє двомовної системи заведеної згідно з угодою Грінвей-Льоріс;
2. Щоби отворено катедру української мови і літератури на Манітобському Університеті;
3. Щоби дальше ведено і розширено семінар в Брендоні до такого стєня, щоби забезпечити отвітне число і висші кваліфікації для канадійсько-українських двомовних учителів;
4. Щоби установлено українського учителя для науки української мови і літератури в українському семінарі в Брендоні, та щоби ученики сего семінаря мусіли піддаватись іспитови зарівно в мові українській як і в англійській;
5. Щоби покликано організатора канадійсько-українських шкіл для твореня нових шкільних округів між канадійськими Українцями провінції та для підмоги тростам у веденю шкільних справ;
6. Щоби заряджено зладженє українських читанок при помочи Українського Комітету для апробованого ужитку в публичних школах. 90

Прем'єр Норріс не дав конкретної відповіді делегатам, лише сказав, що "двомовні школи мають в собі щось зле", й що він не хоче зловживати справами двомовних шкіл для політичних цілей. Про скасування двомовної системи не споминав. Читач найкраще зрозуміє двозначність його відповіді, коли прочитає цей уривок зі звіту:

Відповідаючи речникам депутації прем. Норріс сказав, що оцінює важність питання а також і те, що таке велике число Русинів прийшли до парламенту обговорити питнє з правительством. Сказав дальше, що годить ся на погляди, що до двомовної системи, однак є кілька точок, на які неможливо йому згодитись з бесідниками. Делегація може бути запевнена, що усе буде зроблене для найліпшого інтересу цілої провінції.

"В петиції говорить ся про неспокій з причин двомовної ситуації", - сказав прем'єр Норріс - "але не сказано в петиції, хто є причиною того неспокою, ані й того, що се може означати, отже не може нічого відповісти".

"Правдою є, як один бесідник заявив" - продовжував прем'єр - "що українці були запрошені до Канади. Канада радо прийняла їх. Манітоба не бажала трактувати лихо яку небудь народність. Однак ми мусимо дбати о добробут усіх народностей в провінції..."

"Оден член з делегації вказав, що в минувшости двомовність була обчислена для політичних цілей. І чи бажанєм делегації є, щоб двомовна система існувала дальше для тих самих цілей? А я вам, панове, скажу, що теперішнє правительство не буде провадити департамент просвіти в Манітобі для політичних цілей. (Оклики) Департамент просвіти не буде на услугах політичної машини, як се було колись. Гроші, маємо видати на просвіту, будуть видані для найліпших інтересів молодіжи кожної народности в провінції."

"Коли теперішнє правительство обняло уряд, - продовжав прем'єр Норріс - то воно знало, що з двомовними школами є щось злого. Др. Торнтон, міністер просвіти, вглянув в сю справу і отримав потрібні рапорти від урядників свого департаменту і від шкільних інспекторів. Ті рапорти були предложені перед палату послів. І чи з присутних тут панів, або хтонебудь в провінції скаже, що викритий стан двомовних шкіл має ся продовжати? Чи хто з наших товаришів вкаже на яке средство, що до положеня сеї справи? Воно легко просити о гроші. Воно легко противитись шкільній системі з одного боку компаса, та ми потребувалиб кооперації усіх народностей і усіх людей, наколи схочемо сю справу полагати задовольючи.

Ви, пани, прийшли нині з жаданєм одної народности. А другі знова можуть того самого зажадати. І де тоді зйдемо?

Перед кількома днями у мене була депутація, яка зажадала скасування двомовних шкіл. Вони предложили свої бажання і мали до сего рацію. Та делегація складалась з освічених людей і заявила проти двомовних шкіл.

Кожо правительство має слухати?"

На заключенє прем'єр Норріс сказав, що деякі жаданя делегації не можуть бути узгляднені, бо вони не годять ся з бажаннями многих народностей. Та які правительство кроки не взялоб, то візьме їх без жадної гадки зробити кривду Українцям. Одиноким бажанєм правительства є: кооперація Українців і інших народностей в провінції." 91

Не тільки поляки й українці скликали віча та послали делегатів до уряду просити затримати двомовну систему.⁹² Делегація меннонітів грозила, що, коли уряд скасує двомовні школи, вони виїдуть із Канади.⁹³ Але не дуже боявся цих погроз Норріс. (Після скасування двомовних шкіл велика кількість меннонітів виїхала до Мексико). Ірландське товариство, окрім резолюції в обороні двомовних шкіл, дало заклик всім ірландцям у Канаді підтримувати боротьбу українців та інших народів за свою мову і громадянські права.⁹⁴

К. Фармер вірно служив лібералам, осуджуючи все, що заторкувало інтереси цієї партії, в тім числі й заходи українців у боротьбі за збереження прав на навчання рідної мови.

Чи була потреба друкувати таку відозву, а радше, чи була потреба виготовляти таку відозву?

Ми одверто заявляємо: Ні! Чому? Тому, що двомовним школам не грозила ніяка небезпека зі сторони манітобського правительства, як се зрештою говорить ся в самій відозві. А се, що "деякі англійські часописі" писали проти теперішньої системи двомовних шкіл, не було нічим страшним для нас Українців. Проти двомовної системи, такої як від якогось часу існує в Манітобі, деякі англійські часописі писали вже давніше, ще тоді, як в Манітобі рядила партія консервативна. Чому отже ще тоді (перед двома-трьма роками) ті самі часописі ("Укр. Голос" і "Канад. Русин") не друкували своїх відозв до Українців-Горожан провінції Манітоби? І тоді "деякі англійські часописі" могли приневолити тодішнє правительство до скасування двомовної системи; і тоді наша мова, література і штука були загрожені. Та ні! Тоді ті укр. часописі провадили політику зовсім іншу; вони вживали наших українських виборців, щоб не голосували на лібералів, бо ті можуть скасувати двомовні школи. Навіть тоді, коли виказалось, що правительство Робліна закрато поверх мільон долярів народного гроша, "У.Г." і "К.Р." писали заєдно, щоб виборці добре уважали, на кого мають віддавати свої голоси.

92 "Mennonites to Reform - Agreement with Federal Government Stands in Way of Province Abolishing Bilingualism," Winnipeg Evening Tribune, February 9, 1916.

93 "Insist on Teaching German - Delegation Supported by Winkler Presents Demands for Retention of Bilingualism - 13,000 Would Quit Province - Norris Promises 'thoughtful Consideration' and Refuses Immediate Answer," Winnipeg Evening Tribune, February 15, 1916.

94 У.Г., І6.2.І6.

В самій річці тим двом часописам ходило о те, аби ліберальна партія в Манітобі не дістала ся до уряду. Та тепер, коли ліберальна партія дістала керму сеї провінції в свої руки, тим часописам ходить о те, щоб правительство повалити...

Звідси то і така відозва, такий крик, таке підбуренє людий проти теперішного правительства.⁹⁵

Про українських громадських діячів К. Фармер висловився у цій же статті так:

...Хтож то був у комітеті для оборони двомовної системи? А отсі панове: Я.В. Арсенич, Осип Боянівський, Антін Малинюк, Т.Ю. Марцінів, Іван Слюзар, С.О. Харамбура, Т. Стефанік. Отже самі консерватисти. Я.В. Арсенич, теперішній студент прав, і д. Осип Боянівський, хоч здавалоб ся, є безпартійним, все таки більше схилені на сторону консерватистів.

Про д. А. Малинюка можна сказати те саме. Т.Ю. Марцінів, бувший учитель, а теперішній адміністратор "К. Русина" є звісний нам, як ширій прихильник консервативної партії. Іван Петрушевич, теперішній редактор "К. Русина", був а може й доси є, домініяльним урядником як комісар іміграції. Хто знова не знає Івана Слюзара? Сеж бувший редактор консервативної шматки "Канада", в якій обкидувано болотом всякого, що не був добрим консерватистом. Сей самий д. Слюзар працює тепер при часописі "К.Р."

Про дд. Харамбуру і Стефаніка не треба здаєсь й писати бо вони широка знані зі своєї "праці" між українськими виборцями в Манітобі. Се бувші платні консервативною партією агенти.

З таких панів складав ся той Центральний Комітет для оборони двомовної системи в Манітобі.⁹⁶

Занепокоєння з приводу скасування двомовного навчання охопило навіть дітей шкільного віку. Учениця школи "Гріфтон", біля манітобської Теревовлі, пише до редакції К. Русина:

Хвальна редакціє!

Прошу помістити моїх пару слів, за що вам буду дуже вдячна.

В нас є школа і ми маємо учителя в нашій школі. Наш учитель називаєть ся Павло Купка...

Ми дуже любимо слухати, коли нам наш пан учитель читає гарні українські цікаві книжочки з оповіданнями, байками та вершами і т.д. Ми любимо нашу рідну мову, бо вона для нас є наймиліша. Ми не годні позабути нашої рідної мови ніколи, котрої учили нас всіх наші найдоросші родичі. Ми ніколи не забудемо наших гарних пісень, котрих ми маємо так багато у

⁹⁵ "Делегація до прем'єра Манітоби в справі двомовної системи", К.Ф., II.2.16.

⁹⁶ Там же,

наших українських книжках. Я дуже люблю писати листи до газет і тому я би дуже жалувала, колиб нам сего заборонили. 97

Перше читання законопроекту до скасування двомовних шкіл перейшло.⁹⁸ Проти нього гостро виступив новий голова консерватів Алберт Префонтейн.⁹⁹ Гострі дебати в легіслятурі відбулися після другого читання законопроекту 23 лютого.¹⁰⁰ Скорочений звіт промови міністра Торнтона поданий в К. Фармерові.

По відчитаню законопроекта, міністер просвіти виголосив коротку промову, яка менше-більше була така:

"Уважаю за злишне розводитись широко над сею справою, бо її знають уже усі послі. Ходить головно о відкинене клавзулі, яка - будучи в Шкільнім Акті - довела в провінції між населеням до непожаданих наслідків.

Зроблено крок, який не є ворожий для інших мов. Відкинене догичної клавзулі не першкодить ні найменш иншим людям говорити своєю мовою, або учити тої мови своїх дітей.

Постанови в тій клавзулі є цілковито особливі для Манітоби. Вона уповажляє учителів учити дітей не лише тої мови, якою говорить ся в сім краю, але й якої иншої мови. Так дальше не може бути.

Відкликане тої клавзулі зрівняє сю провінцію з иншими провінціями в домінії. Наші школи перестануть бути двомовними школами. Ся раптова зміна обставин в шкільній системі викличе много трудних до поконання противностей. Обставини, які істнували через много літ, будуть потребували много літ на їх направленє. Зміна обставин мусить бути доконана поступенно, а тепер неможливо зробити більше ніж се, що вказує загальний хід справи. Робота учителів є одна з найбільших чинників в народі, а щоб мати добрих учителів, треба мати багато часу. Через якийсь час усі дотеперішні учителі будуть учителювати, та зробить ся заходи, аби двомовні учителі, які посідають тепер учительські сертифікати, отримали висше знаня. Деякі з них вже тепер отримали висші кваліфікації і посідають потрібні сертифікати. Рапорт виказує, що в 37 школах, де є діти різних народностей, учителі, яких рідна мова не є англійською мовою, учили лише по англійськи. І що сі учителі осягнули, те саме можуть осягнути инші.

97 Анна Лукій, "Допись", Кан.Рус., 16.2.16.

98 У.Г., 23.2.16.

99 "Bill to Abolish Bilingualism Passes Reading - Albert Prefontaine, Leader of Opposition, Opposes Measure - Fight Begins Wednesday," Winnipeg Evening Tribune, February 19, 1916.

100 "Given Hint of Appeal to Ottawa - Prefontaine, in Opposing Bilingualism Bill, Pleads for French 'Rights' - Thornton Moves Reading - Opening Debate on School Measure Started in House," Winnipeg Evening Tribune, February 23, 1916.

Ми не перечимо, що й інші мови мають просвітну й культурну вартість, та які кроки зробить ся зглядом ученя другої мови, се справа для дальших нарад. Цілю департаменту просвіти є, щоб канадійські школи були для Канадійців." IOI

Проти законопроякту до скасування двомовних шкіл виголосив промову в легіслатурі 28 лютого посол-українець Т.Д. Ферлей.^{IO2} Він сказав, що той учитель, який розуміє дитину, її дім і душу, "зробить ліпшу роботу", ніж той, що дитини не розуміє. Він доказував, що дитині потрібно не тільки знання англійської мови, але й духовного розвитку, щоб вона могла стати добрим канадським громадянином.^{IO3} Він скритикував звіт Торнтона:

... Ми всі згодимо ся, що сей звіт був зроблений поспішно на приказ Міністра Просвіти, бо доперва від мая минушого року міністер мав змогу просліджувати сю справу. Не може однакж бути двох думок, що позаяк шкільне питання було політичним мячем (футболом) багато літ, міністер не міг бути безсторонним до сього питання і через те саме забрав ся до розслідування справи з замірами критикувати справу, а не розбирати. Для того ясно, що він розслідував не з тою цілю, щоби прийти до заключеня, але з цілю засудити справу.

Дрібка уваги до сього Спеціального Звіту, який є нібито докладний, потвердить мої слова.

Отже що до сього Звіту (рапорту), то 398 шкіл між неанглійцями, ми бачимо звіт лише з 122 шкіл. І се називають повним розслідуванням. Деж звіт з решти двох третин усіх шкіл? Чи нема їх тому, що положене сих шкіл і робота в них гірша ніж в тих, що є рапорти? чи може робота в сих школах така, що не дозволила би правительству злегковажити його передвиборчі з'обовязаня що до двомовних шкіл?

Міністер Просвіти повинен бути в змозі на сї питання відповісти.

Я з сього звіту можу лише висновувати, що рапорт міністра не в силі оскаржити двомовних шкіл, а се тому:

1. Щирі бажаня неанглійців є задержати дотеперішній систем як спосіб до набутя англійської мови, а не на їх шкоду;
2. Відповідне поліпшенє і заряд теперішного систему може направити існуючі недостачі... IO4

IOI К.Ф., 3.3.16.

IO2 "Промова посла Т.Д. Ферлея", У.Г., 8.3.16.

IO3 "Промова посла Т.Д. Ферлея виголошена в парламенти 28 лютого 1916", К.Ф., 12.5.16.

IO4 Там же, 19.5.16.

Ферлей сказав, що цей законопроект "обрабує тутешних горожан неангл. походження з природного права на нормальний і поступенний розвій..." Він запропонував такий компроміс: двомовна система нехай би існувала надалі в тих школах, де 75 відсотків дітей говорять не-англійською мовою, а в школах з 50-ти відсотками дозволити викладати мову тих національностей одну годину.¹⁰⁵ Але уряд цієї пропозиції не прийняв.

Консервативний лідер Префонтейн вичислив всі несправедливості законопроекту та ствердив, що ліберали не дотримали даного своїм виборцям слова. Він запропонував відложити третє читання законопроекту до закінчення війни.¹⁰⁶

Посол П.А. Тальбот з Ляверандрі доказував, що допущено злочинної кривди для меншостей і став на захист покривджених на-родностей:

То не міністер просвіти відкрив якісь буцім то недостатки. Се "Фрі Прес" має генія, що в 1913 придумав цілу за-тїю. Міністер просвіти не має до сего стільки таланту. Встид і ганьба й Міністрам, що до сего допустили! Коли обі-цявали Українцям рідні школи і стягнули їх тутий, то нехай за се відповідять самі! Сей злочин на них пімстить ся. Пра-вительство має відвагу гнобити слабших. Не дурить себе, що винародовите французів! Ми своїх прав не відступимо! Від-дайте нам окремі школи, які відібрались! Двомовна система мала їх заступити, а тепер і се забирає. Ми відкличемось до Центрального правительства.

Премієр перед виборами запевняв словом і письмом, що умови додержить. На отсій підставі його вибрали французи. Тепер, коли дохопив ся власти, вирікаєсь власного слова. Здер з лица маску і став зрадником.¹⁰⁷

¹⁰⁵ "Ferley Suggests Compromise - Bilingualism When 75% Are of One Language - One Hour a Day for 50%", Winnipeg Evening Tribune, February 29, 1916.

¹⁰⁶ K.F., 3.3.16.

¹⁰⁷ "Наради Союму над знесенем двомовної системи", Can. Рус., 1.3.16.

Посол з Ст. Боніфас І.П. Дюма, який був 15 років членом ліберальної партії, заявив про своє рішення покинути партію, бо яке ж він матиме лице тепер перед своїми виборцями-французами, що вибрали його своїм послом до ліберального уряду, який гарантував збереження Угоди Льоріс-Грінвей, а тепер заявив, що Угода буде порушена. І08

Посол Еме Бернард, який десять років був послом і не часто промовляв в легіслятурі, виразно висловив свою думку, що ліберали зрадили виборців.

Він спитав посла з Маніту, Джордж Армстронга, чи бувби сей посол нині в соймі, коли-б був говорив своїм виборцям правду, що буде за знесенем двомовної системи. Те саме питання поставив міністрови освіти Др. Торнтоні, Дрови Армстронгові, Вал. Вінклерові та Едв. Бравнові...

Кроми сего кількадесяти іншим послам лібералам, що тепер заявляють ся за знесенем, пригадав посол Бернард, що коли би були поступали зі своїми виборцями щиро та заповіли, що знесуть двомовну систему, то певне не були-б дістали мандату.

Отсе вказує, що всі вони підійшли (обдурили) своїх виборців. Яким чолом стануть перед ними тепер? Невже сподівають ся мандату при найблизших виборах? Адже всі вони запевнювали та кляли ся перед виборами, що збережуть Угоду Грінвей-Льоріс! Тільки на підставі таких запевнень яких 30 послів перепачкувались до сойму, обдуривши своїх виборців обіцянку, яку тепер ломлять. Адже й сам Премієр запевняв виборців, що не рушить шкільної справи.

Люди з честію, що встидають ся тепер вчинків ліберальної партії, як Тельбот і Дюма, вирікають ся сеї партії і стають незалежними. Правительство не має права ломити угоди Грінвей-Льоріс. Іменем виборців взиваєм тепер Премієр Норіса, щоби додержав слова честі тай відложив справу шкільну на час повосенній.

Правительство, що зломить сю угоду не заслугує на назву британського. -- Будь чоловіком честі! -- сказав до Премієра -- та не вступай в сліди Кайзера! Французи так само як Бельгійці не дозволять стоптати свого права. І09

І08 Там же.

І09 Там же.

Вінніпезьке Просвітно-Драматичне Товариство ім. М. Занковецької заявило:

...що з часописями, які друкують ся в українській мові, передівсім в місті Вінніпегу і відносять ся ворожо до двомовних шкіл, зриває всякі зносини, уважаючи їх часописями ворожими нашому народови, а тим самим часописями нам чужими -- не українськими. ІІО

Після другого читання законопроекту Торнтон, Комітет Оборони Двомовних Шкіл вислав другу делегацію до уряду. Делегація прибула до легіслятури 7 березня. Але несподівано, після промови Петрушевича, один із міністрів представив делегатам редактора Русского Народа -- Гладика, мовляв теж українця.^{ІІІ} Гладик накинувся на українських провідників, на двомовну систему та на українських учителів, називаючи оборонців двомовної системи німецькими агентами.

Наступного дня, 8 березня, 1916 р., двомовна система була скасована 34-ма голосами за, проти -- 8. Проти скасування голосували послы: Префонтейн, Талбот, Дюма, Ферлей, Нютон, Бернард, Гамел і Парент.

... ціла справа покищо не зовсім вияснена і доперва дальша чи близча будучність покаже нам ясно, що нам робити. покищо мусимо брати в рахунок публичні запевнення прем'єра Норіса і міністра просвіти Торнтон, що "горожани Манітоби неанглійського походження не мають бути скривдженими знесенем параграфу і що можуть і повинні вчити ся своєї мови, лише не сміють занедбувати мови англійської. Мусимо приймати, що сі заяви були зроблені зовсім серйозно і тому опираючись на серйозности сих заяв кожний учитель може учити від 3 до 4 год. по полудни рідної мови дитини -- хиба що дістав би урядове повідомленє, яке би се йому забороняло". ІІ2

ІІО У.Г., І.3.І6.

ІІІ У.Г., 8.3.І6; І5.3.І6.

ІІ2 У.Г., 22.3.І6.

Акція за двомовні школи продовжувалася.^{II3} Фрі Прес не переставав друкувати статті проти українців.^{II4} Справа була передана до вищого суду в Оттаві,^{II5} де прийнято рішення, що шкільництво належить не до федерального уряду, а до провінційного.^{II6}

У. Голос писав до своїх читачів:

Що зі справою двомовних шкіл? Річ ясна, що ця справа для нас не покинчена. Ми не можемо і не сміємо опускати рук... А що нам зістас? Нам лишаєсь найперше -- домагатись знесення безправної заборони, друге -- поки ця безправна заборона не буде знесена, ми самі будемо проводити науку нашої мови, нашої історії і всего того, що нам треба знати...

Комітет Оборони Двомовних Шкіл при помочі і в порозумінню з народом проробить певно важні приготування для дальшої роботи...^{II7}

Посол Росс написав відкритого листа до українських і польських виборців, в якому старався оправдати свою акцію проти двомовних шкіл. На це У. Голос відповів:

Л. Росс мабуть не педагог, а хоче перекопати своїх виборців, що лучше і пожаданіше є не вчити дітей рідної мови, та мабуть і справедливим є заборонити науку своєї мови, однак люди науки, люди, що віддають всі свої духові сили для виховання людства, говорять цілком протинно. Ось що сказав п. Снел, директор учительського семінара в Саскатун на учительській конвенції в Принц Алберті: "Накидувати насильно і брутально одну лише мову по школах серед неанглійських горожан провінції, се яскрава негация британської традиції і британських ідеалів... "п. Модервел, міністер з Реджайни: "Відбирати або викидати рідну мову зі школи, значило би -- завдати духову смерть сим народам з Європи. Коли б ми поступили, як нам радять деякі англійські загорільці і шовіністи взглядом української мови, се був би болючий поличник проти політики і традиційних засад Британської Імперії, яка основана на свободі й толеранції зглядом неанглійських народів...^{II8}

II3 "Manitoba Courts to Test Question", Winnipeg Evening Tribune, June 17, 1916.

II4 У.Г., 24.5.16; 2.8.16.

II5 "Goes to Appeal Court", Winnipeg Evening Tribune, July 5, 1916.

II6 House of Commons Debates, May 10, 1916, Ottawa, Official Reports, pp. 3703-3752.

II7 У.Г., 24.5.16.

II8 "Посол Д.А. Росс оправдуєсь перед своїми виборцями", У.Г., 10.5.16.

Але його правдиве ставлення до українців проявилось у його промовах. Подаємо уривки з промови Росса, цитованих Українським Голосом за порядком з Фрі Прес, Телеграм і Трібюн з 26 січня 1917 р.

"Л. Росс дальше закидав Ферлесви брак ширости що до його патріотичної промови перед соймом в середу. П. Ферлей, сказав Росс, належить до товариства, яке пробує завести тут українську народність і сотворити такий сам проблем як на Балкані"... "Росс сказав, що семинар в Брендоні видав багато анархістів і соціялістів. Був там оден лектор Карманський, який був оден з найгірших"... "П. Росс сказав, що скасоване українського семинара в Брендоні, який продукував велике число соціялістів і анархістів, є також притокою для погратульованя правительству." II9

Українські вчителі й далі намагалися вчити дітей української мови, або вживати української мови для пояснень, Ось цитата з У. Голосу з 31 січня 1917 р.:

Шкільний інспектор і справа української мови. В новинках з Вайти, Ман., подано між ін.: "Недавно в нашій школі Шевченко був інспектор. Ввійшовши до класи він застав п. Жеровського, нашого учителя, що вчив по українськи. Се інспектора так обурило, що він посипав "сильними аргументами проти учителя, закінчивши свою орацію тим, що не то що вчити, але навіть і говорити по українськи не можна. Се було між пів а четвертою годиною. Інспектор грозив, що еслиб учитель й дальше посмів вчити, або говорити до дітй по українськи, то школа не дістане ґренту, а учителя він може дискваліфікувати. Податковці з сего незадоволені і хотять будувати приватну школу! I20

Тоді вчителі намагалися вчити української мови тайно. Коли інспектор заходив до класи, діти ховали украинські книжки під англійські. Автор сам пам'ятає, як один інспектор, перед тим, ніж ввійти до класи, ставав під вікном і наслушував, мабуть чи не вживає часом учитель української мови. В кожній українській окрузі вчителі практикували вчити української мови переважно після 4-ї години. Так тривало до Другої світової війни.

II9 "Старий Грішник", У.Г., ЗІ.І.І7.

I20 "Новинки з Вайти, Ман.", там же.

Після скасування двомовної системи, українці шукали іншого способу задержання рідної мови в Канаді. Вони почали засновувати бурси, рідні школи та курси українознавства. Першою була Бурса ім. Адама Коцька в Вінніпегу, потім була заснована Бурса ім. А. Шептицького, Інститут ім. Петра Могили та інші, але ця тема заслуговує на окрему студію.

РОЗДІЛ IV

ПОВЕРНЕННЯ ПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У 1870 р. коли Манітоба стала провінцією Канади, за Манітобським Актом (п'яр. 23) англійська і французька мови стали офіційними мовами провінції.

Актом 1890 р. відібрано від французької мови її офіційний статус і вона стала неофіційною.

Угода Льоріє-Грінвей 1897 р. дала дозвіл на двомовне навчання в манітобських школах і цим зрівняла в правах українську, польську, німецьку і французьку мови. Англійська мова була офіційною, а згадані мови, хоч і не називались "неофіційними", отримали рівний статус викладових мов.

В 1916 р. двомовна система шкільництва була скасована, та українська мова знов отримала ствердження своєї рівности з французькою, бо обидві мови однаково втратили свої права.

Хоч українці втратили можливість викладати в своїй мові в державних школах, вони затримали свою культуру через організаційно-громадську активність. Щоб зберегти себе та стати помітною групою в гущі багатонаціональної Канади, вони створили координаційну надбудову для своїх організацій, якою був Український Горожанський Комітет в 1918-1922 рр., а пізніше, створений у 1940 р. Комітет Українців Канади (КУК), який до сьогодні виконує координаційну працю.^{1,2}

¹ Яр. Рудницький, "За Новий Статус Української Мови в Канаді", Вінніпег, Слово на Сторожі, ч. 5, 1968, ст. 15.

² Paul Yuzyk, Ukrainian Canadians, Toronto, Ukrainian Canadian Business & Professional Federation, 1967, pp.45-52

На I Всеканадському Конгресі Українців Канади, що відбувався у Вінніпегу 22-24 червня 1943 р. справі українського шкільництва уділено великої уваги. Одним із головних промовців на цьому конгресі був Дж. В. Симпсон, проф. Саскачеванського Університету. Проф. Симпсон здавна цікавився українською культурою та для кращого її дослідження впродовж десяти років вивчав українську мову і став ширим прихильником українців. У своїй промові на тему "Культурне завдання нашого покоління" він сказав, що канадські українці повинні вповні використати свою культурну спадщину, щоб задержати тут, в Канаді, добре знання української мови. Деякі кроки в цьому напрямку уже зроблені через відкриття Рідних Шкіл, де діти вчаться початкових предметів по-українському. І якщо взяти під увагу, що молодь знаходиться покищо в контакті із старшим поколінням, що прибуло з України, то виглядає, що мовна традиція сильно зберігається. Але якщо старшого покоління в розмірно короткому часі не стане й не стане живого зв'язку з Старим Краєм, а у міжчасі не буде видано відповідних підручників (граматик), словників і добрих літературних творів, то наступному поколінню трудно буде зберегти знання рідної мови. Українська мова зможе зберегтися тільки по деяких закутках, як дивний та цікавий залишок.³

Отже, саме тепер час для виготовлення плянів на майбутнє, коли початковий розмах і любов до історичного минулого свого краю ще живі.

³ Перший Всеканадський Конгрес Українців Канади
Вінніпег, КУК, 1943, ст. 66-67.

Другого дня Конгресу промовляв інспектор Василь Сарчук з Вінніпеґу на тему: "Вклад українців у канадську культуру" та запропонував робити заходи перед урядом, щоб внести українську мову в середні школи та університети. Він також звертав увагу громадськості на необхідність видання академічно точних словників, читанок та граматики української мови для середніх шкіл й університетів. В Сарчук запропонував створити Академію української мови й літератури, яка мала б право затверджувати підручники, давати підготовчі курси та кваліфікації вчителям української мови.⁴

4 Там же, ст. 115

Українська мова в Манітобському університеті

Після II Світової війни, коли до Вінніпегу прибула велика кількість українських професорів з Європи, КУК розпочав акцію за створення департаменту української мови в Манітобському університеті.

В домі д-ра А.Г.С. Джілсона, президента Манітобського університету і прихильника українців, відбулись 7 червня 1949 р. наради на яких були присутні д-р Я.Б. Рудницький і мгр Павло Юзик.

Ще до цих нарад було рішено, що створення департаменту української мови потрібно відложити до 1951 р., а тимчасом КУК мав би збирати гроші на його фінансування.

На згаданих нарадах д-р Джілсон вирішив створити не департамент української мови, а департамент слов'янських мов і фінансувати його коштами університету. Рішено, що головою департаменту буде д-р Рудницький, а його помічником мгр П. Юзик після того, як він закінчить докторат у Міннесотському університеті. До такого рішення д-р Джілсон, правдоподібно, прийшов тому, що в цей час Албертський університет відкрив департамент славістики і запросив проф. Рудницького його очолити.⁵

5 "Проф. Я. Рудницький мав ще одну оферту", К. Фармер, 20.7.49.

Кураторія Манітобського університету пропозицію Джілсона прийняла, і 2 липня 1949 р. Фрі Прес і Вінніпег Трібюн првідомили про створення Славістичного департаменту та призначення його головою проф. Я. Рудницького.

Університет погодився оплачувати тільки одного професора. Щоб скріпити департамент і уможливити zatrudнення другого професора, вінніпезький Клуб Українських Професіоналістів і Промисловців під проводом Марка Смеречанського вирішив матеріально підтримати славістичний департамент. Під час грошової кампанії було зібрано близько 25,000 дол. У 1951 р.⁶ Павло Юзик став професором у департаменті славістики й одночасно в департаменті історії. Лектором у департаменті став д-р Ю. Мулик-Луцик, який працював за дуже скромну платню і в лютому 1954 р. зрезигнував. Проф. П. Юзика 4 лютого 1963 р. призначено сенатором Канадського уряду.

Іншими лекторами Славістичного департаменту були: Богдан Климаш, Богдан Рубчак і д-р Михайло Яремко. В 1969-70 склад департаменту такий: д-р Ярослав Б. Рудницький - голова, д-р І. Огієнко - почесний професор, д-р Я. Розумний, д-р І. Тарнавецька, д-р Генрі Вібе - професори й д-р Олександр Баран - лектор.

В 1949 р. славістику побирали 22 студенти, а в 1969-70 академічному році - 175 студентів, з яких 11 пригтовляються до магістерії. Деякі абсолюенти поробили докторати на інших канадських чи європейських університетах.

Одночасно із стараннями за введення і закріплення української мови в Манітобському університеті, КУК розпочав акцію за введення української мови в державні школи.

⁶ "Департамент слов'янських студій в Манітобі", У.Голос, 14.І.1951.

Середні школи

16 січня 1952 р. у президента МУ Джілсона відбулась конференція у справі славістичних студій, тут же порушувано проблему навчання української мови в середніх школах Манітоби. Джілсон заявив, що він готовий інтервенювати у цій справі з д-ром МкФарланом - заступником міністра освіти.

Тимчасом, в березні 1952 р. КУК розіслав письмові повідомлення директорам Рідних Шкіл в околицях заселених українцями та довів їм до відома, що КУК звертатиметься до Міністерства Освіти з проською ввести українську мову до програми навчання державних середніх шкіл провінції. У цих же листах КУК просив повідомити його, скільки студентів даної школи бажали б студіювати українську мову як вибірковий предмет. Лист підписали: А. Загарійчук, - учитель-піонер і діловий секретар КУК. Відповіді директорів були прихильні, з виявами великої прихильності до справи.⁷

В листі до Джілсона в цьому самому місяці КУК звернувся з питаннями, чи визнає університет українську мову, якщо її буде введено в середні школи та чи буде створений університетом курс методології для українських учителів. Д-р Джілсон відповів, що якщо українська мова буде введена в державні школи з дозволу Міністерства Освіти, то Сенатові університету трудно буде відмовити подібного визнання. Щодо підготовчих курсів для учителів, то вони того року будуть викладатися в літній школі університету.⁸

У меморандумі вказувалось на значення української мови як ключа до слов'янського світу, бо українську мову розуміють всі слов'янські народи. КУК також звертав увагу на вивчення української мови

7 З архіву КУК.

8 Там же.

в Манітобському, Саскачеванському, Торонтському, Монреальському та та Едмонтонському університетах і доказував про неможливість повного успіху цієї мови без попереднього вивчення її в середніх школах. КУК запропонував міністрові створити при університетах літні курси для підготовки кваліфікованих учителів української мови. Щодо підручників, то КУК пропонував граматику Ю. Стечишина і читанки К.Г. Андрусишина та В. Костюка.⁹

Заходи КУК перед провінційною владою Манітоби в 1952-53 рр. закінчилися невдачею. Краще малася справа в Саскачевані, і КУК працював над підготовкою підручників для цієї провінції, які згодом могли б пригодитися для інших провінцій. Акція за введення української мови в державні школи розпочалась і в Альберті.

У 1957 р. манітобський уряд покликав до життя Королівську Комісію для Справ Освіти (Роял Комішен он Еджкейшен), яка мала розглянути справу освіти в Манітобі та зробити свої висновки й пропозиції. Комісія попросила всіх зацікавлених подати свої меморандуми.

Перші наради для виготовлення меморандуму від Комітету Українців Канади відбулися в канцелярії КУК 13 вересня 1957 р. в такому складі: Василь Сарчук, Володимир Жила, Іван М. Козоріз, інспектор Михайло Іванчук, А. Загарійчук і о. д-р В. Кушнір, президент КУК. Другі наради відбулися 17 вересня, а 20 вересня КУК повідомив Королівську Комісію про бажання українців внести меморандум. Чергові наради КУК відбулися 18 жовтня, в яких взяли участь, крім вище згаданих осіб, Іван Гаврилюк і д-р Ізидор Глинка.¹⁰

9 Там же.

10 Там же.

У п'ятницю, 15 листопада Королівська Комісія прийняла в будинку Манітобської легіслятури у залі ч. 200 українську делегацію і вислухала її меморандум. У складі делегації були: сенатор дост. Василь М. Волохатюк-Валл – голова делегації, директор школи і посол до Манітобського уряду Іван Гаврилюк, ред. У.Г. і генеральний секретар КЖК Іван Сирник. У меморандумі КЖК просив ввести українську мову в середні школи з дев'ятого року навчання.^{II}

30 квітня 1958 р. делегація у складі о. д-ра В. Кушніра, о. д-ра В.С. Савчука і редактора Нового Шляху М. Погорецького знов відвідала міністра освіти В. Міллера. Делегація, підкресливши надзвичайну важливість рішення уряду в справі української мови й просила міністра дозволити розпочати її вивчення не з дев'ятої класи, бо цей вік фахівці вважають запізним, а з 6 або 7 клас. Цю думку підтримала також Перша Всеканадська Освітня Конференція (Кенедієн Конференс он Едьюкейшен), яка відбулася в лютому 1958 р. в Оттаві. КЖК також вимагав від уряду усунути віз ужитку підручник історії, Сторі оф Нейшёнс, в якому подано неправдиві й провокативні інформації про український нарід.^{I2}

Після виборів, на яких перемогла консервативна партія і перебрала уряд Манітоби в свої руки, делегація КЖК зложила візиту новому міністрові освіти С. Меклейнові. На цей раз українці поставили дуже сильні вимоги, в яких йшлося про визнання української мови на рівні французької мови та признання університетами української мови в державних школах. Вимагали, щоб українська мова була введена від першої класи, не пізніше 1960-61 шкільного року. У складі делегації були: о. д-р В. Кушнір, ред. Іван Сирник, Володимир Кохан, ексекутивний директор КЖК, секретар А. Загарійчук, посол Федір

II Там же.

I2 Там же.

Клим та інспектор Василь Сарчук.

На своїй конвенції 18-20 квітня делегати Асоціації Манітобських Учителів ухвалили резолюцію, в якій підтримували необхідність вивчення української, французької й німецької мов від першого року навчання.

8 червня 1960 р. делегація КУК (о. д-р В. Кушнір, ред. Іван Сирник, інсп. В. Сарчук і А. Загарійчук) одержали певні відповіді майже на всі питання. Міністер заявив, що не може дати точної відповіді, коли українська мова буде введена в державні школи - на наступний рік чи пізніше, але він вважає, що ця мова повинна бути визнана на рівні з іншими мовами. Питання матрикуляційного визнання української мови належить до університету. Про участь українців у програмовій комісії міністер Меклейн сказав, що буде старатися задовільнити бажання КУК, але поки що програмовій комісії для української мови ще не зорганізовано. ІЗ

2 травня 1961 р. делегація КУК у вище згаданому складі знову появилася в Міністерстві Освіти. Міністер Меклейн повідомив, що він уже дав розпорядження директорові програмового відділу та назначив Програмову Комісію Української Мови, до якої ввійшли: проф. Вейнс, проф. д-р Ярослав Рудницький, інспектор Фрізен, інспектор Михайло Іванчук, учитель Федір Рекрут і вчителька Т. Козира. Додано Івана Козоріза. План праці мав відноситися до 9, 10 й 11 клас й офіційно мав бути проголошений через 2 - 4 місяці. Міністер обіцяв, що українській мові будуть надані права такі, як німецькій і французькій мовам. І4

9 липня 1961 р. оголосив біля пам'ятника Т. Шевченка у Вінніпегу, що уряд впровадить навчання української мови у державні школи.

ІЗ Там же.
І4 Там же.

15 березня 1962 р. міністер Меклейн листовно повідомив директорів усіх шкіл Манітоби, що українську мову можна впровадити від початку шкільного року, у вересні, в дев'ятій класі, на слідуючий рік, якщо курс буде успішний, то в десятій і так поступово до дванадцятої класи. Програма й підручники підготовлені Українською Програмовою Комісією. Курс української мови буде надпрограмовим, тобто матрікуляційно не може замінити іншої мови. Учителі повинні мати освіту не нижчу одного року університету, а в майбутньому не менше, як двох років університету.

Шкільні дивізії, які бажають ввести навчання української мови в свої школи повинні просити дозволу міністра, та подати прізвища учителів і їхні кваліфікації не пізніше 15 квітня.

Це означало, що українська мова не одержала рівних прав порівняно з іншими мовами, та КУК зробив ці зауваги міністрові в листі з 5 квітня 1962 р.

6 лютого 1963 р. в приміщенні КУК відбулись приватні наради з членами Комісії Державних Шкіл, на яких були присутні: В. Сарчук, І. Сирник, Б. Білаш, В. Кохан і А. Загарійчук. На нарадах ішлося про виготовлення комунікату до міністра освіти та призначення делегації. Комунікат було поручено написати І. Сирникові, Б. Білашеві та В. Сарчукові. Делегацію призначено в такому складі: о. д-р В. Кушнір, Іван Сирник, В. Кохан, сенатор П. Юзик і Данило Загарія - член Кураторії університету.

Тимчасом, 21 лютого т.р. КУК написав листа міністрові освіти Меклейнові в справі спростування в підручнику історії. Копії листа відіслано голові Дорадчої Ради д-рові В.М. Сиблі, директорові Програмового Відділу Міністерства Освіти Дж. М. Дейвісові й членові Дорадчої Ради Міністерства Освіти Б.Н. Білашеві.¹⁵

Меклейн відповів, що йому прикро, що такі "абсурдні" неточності знаходяться в підручнику й обіцяв, що на цей раз Дорада Рада їх спростує.

В обіжнику до всіх шкіл з 12 березня 1963 р. міністер освіти подав директорам розпорядження, за яким в 1963-64 шкільному році дозволяється викладати українську мову тільки в тих школах, в яких навчання вже відбувається і не дозволялось іншим школам її впроваджувати. Українська мова далі вважалась надпрограмовим предметом, а школи, що бажали її продовжувати, повинні були повідомити міністра не пізніше, як 15 травня.

І коли 25 батьків з Бозежур вручили директоріві школи К. Лонгові петицію, в якій заявили бажання своїх дітей вивчати українську мову, директор, на підставі вище згаданого обіжника, батькам відмовив. У зв'язку з цим В.С. Кохан, екз. дир. КУК, написав міністрові листа 20 червня 1963 р. й одержав відповідь, що школа в Бозежур у минулому році не використала права на навчання української мови, то може це право використати в цьому році.^{І6}

Делегація КУК представила меморандум міністрові освіти 13 березня 1963 р. Делегація вимагала: а) щоб українській мові були надані права виборного предмету на рівні з усіма іншими виборними предметами; б) щоб українська мова як предмет була включена в систему рекомендованих Міністерством Освіти інших предметів; в) щоб школи, які бажать ввести предмет української мови, мали цю можливість; г) щоб міністер рекомендував університетові визнати українську мову як предмет навчання в державних школах на рівні з іншими мовами; і) щоб студенти, які не вивчали української мови в дев'ятій класі, могли вивчати в десятій після кваліфікуючого іспиту.^{І7}

І6 Там же.

І7 Там же.

Шкільна Рада Вінніпезької Шкільної Дивізії на внесок шкільного радного Джорджа А. Фрита вирішила сама звернутися до Манітобського університету з проською визнати українську мову матрикуляційним предметом нарівні з французькою, латинською і німецькою мовами.

В листі до секретаря Вінніпезької Шкільної Дивізії Г.Й. Беннінгена, президент університету Г.Г. Саундерсон (д-р Джілсон вже тоді не жив) повідомив, що хоч Університет готовий прийняти українську мову як "вільний виборчий предмет", Сенат університету не погоджується прийняти українську мову на рівні з іншими мовами. Про рішення Університету міністер освіти повідомив усі школи в Манітобському Шкільному Журналі.

В листі до міністра освіти виконавчий директор Володимир Кохан гостро осудив несправедливе ставлення до української мови та створення супроти неї штучних перешкод і додав, що це суперечить проклямачії прем'єра Робліна біля пам'ятника Т. Шевченкові 9 липня 1961 р. І якщо уряд справді хоче ввести навчання української мови до середніх шкіл, то повинен робити це без її пониження.¹⁸

Своє рішення Університет подав до англомовної преси, і 9 травня 1963 р. у Фрі Прес появилася стаття під сенсаційним заголовком "Українське виключене з матрикуляційних мов".

Відмова Університету матрикуляційного статусу українській мові, обурила українців. Редактор Канадійського Фармера перевів інтерв'ю з президентом Саундерсоном, щоб довідатися від нього, чому наукова інституція зовсім не по-науковому ставиться до української мови:

¹⁸ Там же.

Запитання: Пане докторе, як вам мабуть відомо, відмова сенату Манітобського університету надати українській мові право мови, потрібної для вступу на університет, викликала значне хвилювання серед українців Вінніпеґу й Манітоби. Зокрема немило вражало ваше повідомлення про це, як воно було подане в англomовній щоденній пресі. Чи можете подати ближчі вияснення тієї справи?

Відповідь: Про негодування українців з цього приводу мені відомо вже хочби з листа, який я отримав в цій справі від Комітету Українців Канади. Дійсно нещастливо зложилося, що місцева преса надала мoйому повідомленню сесажну закраску, що могло увести деяких читачів в помилкове розуміння тієї справи. Українська мова не є усунена з університету, як могло виглядати з наголовку в газетному повідомленні і, взагалі, в тому відношенні нема ніяких змін, але українська мова даліше викладається, як одна з мов департаменту славістики і за неї студенти отримують повний кредит в цій ділянці. Рішення сенату відносилось до специфічного прохання Вінніпегської Шкільної Ради, щоб українську мову визнати як предмет, потрібний студентам для прийняття його на університетські студії. Або, іншими словами, щоб українську мову зачислити до т.зв. "кор" (ядрових, суттєвих) мов. Цю аплікацію сенат університету відкинув.

Запитання: Які мови належать до категорії "суттєвих" ("кор") мов?

Відповідь: французька, німецька, російська, латинська і класична грецька, хоч, щоправда, цих двох останніх мов не викладається ніде в середніх школах в Манітобі, але її студіюють в деяких школах в Онтаріо та інших провінціях.

Запитання: Беручи до уваги факт, що українська мова, це мова поважного відсотка жителів анітоби, знання тієї мови для абсолювентів університету мала б більшу практичну користь в їхньому професійному житті, ніж, скажімо, грецька мова, якої навіть не викладається в середніх школах Манітоби. Чому ж сенат університету не надав цій мові статусу "суттєвої" ("кор") мови?

Відповідь: Сенат університету є в першу чергу зацікавлений науковим рівнем студій. З тієї точки зору він не міг зарахувати української мови до категорії вичислених вище мов з тієї причини, що українська мова не може виказатися літературою світового масштабу, і що ані ця мова, ані література не мала впливу на європейську літературу, зокрема на літературу англосакського світу. В опінії сенату українська мова не має даних на те, щоб потрапити в категорію світових мов, визнаних нашим сенатом за "суттєві" мови, а радше вона мусить залишитися на рівні мов інших національних меншин в Канаді, як ось кельтійська, ісландська і т.п. мови.

Запитання: Чи була яка репрезентація зі сторони департаменту славістики на попертя аплікації Вінніпегської Шкільної Ради?

Відповідь: Сенат не приймає ніяких прямих репрезентацій, але діє через різні комітети. Мені здається, що якимсь зверненням в цій справі до дотичного комітету було.

Запитання: Подібно, чи була в цій справі яка репрезентація зі сторони Ради Губернаторів університету, в якій засідає також один член українського роду, п. Данило Загарія?

Відповідь: Рада Губернаторів не має ніякого відношення до сенату, бо сенат дбає про студійні справи, а Рада Губернаторів про адміністративні. Єдине відношення між обома тілами таке, що на підставі недавнього зговорення сенат посилав Раді звіт про свої засідання в порядку інформації про свою діяльність. Щодо п. Захарії, то він дає добрий вклад в працю ради і помімо того, що він стосунково недавно обняв це становище, дуже добре вив'язується зі своїх обов'язків.

Запитання: Чи рішення сенату в справі української мови є остаточне, чи може є ще можливості зміни цього рішення і що ця мова отримає статус "кор" мови?

Відповідь: Я не бачу ніякої можливості, щоб українська мова, тепер або в майбутньому отримала такий статус в Манітобському університеті.

Запитання: Як вам, без сумніву, відомо, українська мова має статус "суттєвої" ("кор") мови, наприклад, на Саскачеванському університеті. Чому для тамошнього сенату ця мова має всі дані, щоб бути "суттєвою" мовою, а для сенату Манітобського університету ні?

Відповідь: Єдине, що я можу про це сказати це те, що в склад сенату Саскачеванського університету входить інша група людей.

На цьому інтерв'ю закінчено. I9

Виглядало, що деякі професори були звичайними анальфабетами в ділянці української літератури. Щоб покращити ситуацію, КУК видав Кобзар Т. Шевченка й Антологію українських поетів в англійському перекладі професорів д-ра Ватсона Кірконелла й д-ра К.Г. Андрусина та 10 березня 1964 р. після листа до Дорадчої Ради Міністерства Освіти з пропозицією ввести для шкільного вжитку поряд з іншими антологіями - вибрані твори українських поетів у перекладах. КУК також передав примірники згаданих перекладів голові історичного відділу Манітобського університету проф. В.Л. Мортоні, голові мовного відділу проф. С.М. Джонсоні, прем'єрові Манітоби Д. Роблінові, новому міністрові освіти д-рові Джорджові Джонсоні та пре-

I9 "До проблеми навчання української мови в Манітобі",
К. Фармер, I.7.63.

зидентові університету д-рові Г.Г. Саундерсонові.

19 травня 1964 р. президія КУК у складі о. д-ра В. Кушніра, Івана Сирника, Василя Сарчука, Антона Яремовича і Володимира Кохана вручила міністрові освіти д-рові Дж. Джонсонові меморандум, в якому йшлося: 1) щоб педагоги та шкільні ради, подаючи інформації не відохочували студентів від предмету української мови; 2) щоб предмет української мови вважати звичайним, а не експериментальним предметом, якщо її попереднє вивчення було учпіншим; 3) щоб у вибраних школах ввести навчання української мови з 7 і 8 клас; 4) щоб шкільні ради зобов'язувались розпочинати навчання української мови, якщо в даній школі зголоситься не менше, як 10 студентів; 5) на випадок малої кількості учнів у класах української мови матрикуляційного і нематрикуляційного типу, щоб не ліквідувати цих клас, а з'єднати в одну класу; 6) щоб уможливити студентам після вступного іспиту з української мови, починати її вивчення з 10 або 11 клас; 7) визнати українську мову на рівні з німецькою і французькою мовами; 8) вплинути на рішення Манітобського університету, щоб той зарахував українську мову до предметів вступу; 9) щоб у кожній раді чи комісії при Міністерстві Освіти був представник від українських педагогів.²⁰

Три дні пізніше Володимир Кохан лситовно подякував міністрові за його вирозуміле ставлення до проблем освіти і звернув його увагу на те, що речинець Борислава Білаша - члена Дорадчої Ради Міністерства Освіти, кінчається та просить, щоб його переобрати. Але так не сталося, і після Білаша до Дорадчої Ради від українців призначувано без відома і рекомендацій КУК.

20 З архіву КУК.

Справа матрикуляційного статусу української мови дійшла до манітобської легіслятури навесну 1965 р. В. Кохан пригадав міністрові про минулорічну делегацію та просив довести справу до успішного кінця. Міністер відповів, що справу подано до університету, який, мабуть, погодиться прийняти українську мову як виборчий матрикуляційний предмет, але чи нарівні з німецькою та французькою -- ще не рішено. Подібну відповідь одержав Кохан від університету. Переглянувши список предметів 12 класу, які приймав університет до вступу, Кохан зауважив, що тільки один -- англійське -- обов'язковий а всі інші, в тім числі і мови -- виборчі. 22 червня написав Кохан листа до університету, а 23 червня -- до Міністерства Освіти, від яких вимагав пояснення, бо виглядало, що коли всі мови-предмети -- виборчі, то українська, нарешті, урівноправнена з німецькою та французькою. Відповіді були такі, що всі мови є виборчими предметами з матрикуляційними правами, але відтепер рішатимуть поодинокі факультети, зараховувати українську мову до предметів вступу чи ні.

Влітку 1966 р. делегація КВК відвідала міністра освіти з проською започаткувати заочні курси української мови для студентів тих шкіл, в яких навчання української мови не було.

Влітку 1966 р. виконавчий директор КВК, який всією душею вболівав за українське шкільництво, помер.

Призначений виконавчий директор Семен Ярослав Кальба написав 30 грудня до заступника міністра освіти Дж. М. Дейвіса листа, в якому просив вяснення у справі введення української мови до нижчих клас. Дейвіс відповів, що міністерство якраз працює над змінами в програмі навчання, але до української мови ще не дійшли; заочні курси пригтовляються; справа матрикуляційних прав української мови тепер у руках університетського сенату, який незадовго

повинен прийняти певне рішення.

При кінці вересня, після затажної й гарячої дискусії, сенат надав українській мові рівних прав з іншими мовами.²¹

27 лютого 1968 р. КУК вніс меморандум до міністра Джонсона з проською ввести українську мову до 7 - 9 клас, покликати програмову комісію та створити курс методології української мови при університеті.

Навесні 1969 р. українці Віннієпгу хотіли започаткувати навчання української мови в школі Вільям Гвайт від 6 класи, але, на жаль, ні міністерство, ні шкільна дивізія на це не погодились.

Влітку 1969 р. автор цієї праці зайняв позицію асистента-координатора модерних мов у адміністрації Вінніпезької Шкільної Дивізії, перебираючи нагляд над українською та іншими мовами у Вінніпезькій Шкільній Дивізії.

Навесні 1970 р. зродилося велике змагання українців Вінніпезької Шкільної Дивізії за введення української мови до 4 - 6 клас. Грунт було старанно підготовлено. Батьки внесли петиції до директорів шести шкіл -- Норквей, Вільям Гвайт, Кінг Едвард, Ленз-даун, Фарадей і Лорд Нелсон. Навчання української мови в сьомій класі започатковано у вересні 1968 року. Подасмо назви шкільних дивізіій та поодиноких шкіл, де відбувалися такі пробні класи за зорово-слуховою методою, та прізвища вчителів.

Вінніпег (Дивізія 1)

Школа Сіслер -- Кл.7 - д-р Білаш

Рівер Іст (Дивізія 9)

Школа Мунро -- Кл.7 - О. Лазарук

Агассіз (Дивізія 13)

Школа Гвайтмавт -- Кл.7 - п-на Х. Гнатів

²¹ Там же.

Бавндарі (Дивізія 16)

Школа Сандавн -- Кл.7 - М. Древняк
 Школа Вайта -- Кл.7 - п-ні С. Подольська

Евергрін (Дивізія 22)

Школа Арборг -- Кл.7-8 - п-ні Роборещька
 Школа Гімлі -- Кл.7-8 - М. Сирник

Інтермавнтен (Дивізія 36)

Школа Роблін -- Кл.7 - М. Соломон

Пелій Трейл (Дивізія 37)

Школа Овкбурн -- Кл.7 - Л. Бартко

Міннедоса (Дивізія 39)

Школа Еріксон -- Кл.7 - М. Янчинський
 Школа Сенді Лейк -- Кл.7 - С. Дикун. 22

Українська мова в початкових класах

Під час нарад манітобської легіслятури делегація КУК вручила 5 березня 1970 р. урядові Шрасра новий меморандум, у якому ставила такі вимоги: увести навчання української мови до нижчих клас; створити курси методології для вчителів; закінчити серію заочних курсів української мови; у програму шкільних радіо-передач включати передачі українською мовою; надати фінансову допомогу рідним школам; увести українську мову як предмет у програму комерційних курсів; вживати української мови також в урядових інформаційних виданнях; не зобов'язувати студентів, які вивчають матірню мову, вивчати обидві офіційні мови.

На сесії легіслятури уряд Манітоби повернув французькій мові всі права, які вона мала до 1916 р., коли двомовні школи, в тім числі й українські, були скасовані. Іншим мовам права не повернені. Уряд дав тільки дозвіл на навчання інших мов, починаючи від передшкілля. Хоч у Манітобі після англійців

українці є в переважній більшості, уряд вирішив категоризувати мови по-своєму, надаючи повні права тільки вибраній меншинній мові - французькій.²³

Для кращого засвоєння матірньої мови українці домагалися права на виклад одного із шкільних предметів (історії) в українській мові, але уряд, в якому є українські послы, навіть у самому кабінеті, цього не дозволив. Закон пройшов одностайно.

Хоч не дозволено вживання української мови для викладання інших предметів, дозволено навчання української мови як предмет, починаючи від першої класи, вживаючи навчальних матеріалів Білаша й Попіль, "Українська мова: Очима дитини"²⁴ та "Українська розмова: Початковий курс."²⁵ Ці програми до сьогодні вживані теж у державних школах інших провінцій, та в деяких Рідних Школах.

Хоч уже існували класи української мови у державних школах, та існувала велика кількість Рідних Шкіл на терені Вінніпегу, крім кількох суботніх садочків існував тільки один щоденний садочок, а це при церкві св. Покрови. Завважувалося, що щороку приходило до школи більше українських дітей, яких батьки не навчали української мови. Рішено створити при Кураторії Українських Католицьких Шкіл "Комітет для заложення українських діточих садочків". Тому що проблема загально-українська, запрошено всіх зацікавлених людей. Голозував д-р Борислав Білаш, заступник голови Кураторії. Протоколювала

23 "Battle ends on French in Schools", Winnipeg Free Press, July 17, 1970

24 Борислав Н. Білаш, Українська мова: Очима дитини,

25 Борислав Н. Білаш і Н. Попіль, Українська розмова: Початковий курс,

пані Ярослава Кіташ.

Перша нарада відбулася 15-го червня 1973 року за таким порядком:

- 1) Запізнання учасників з проблемою асиміляції української молоді в Канаді.
- 2) Обговорення способів збереження нашої молоді в релігійно-національному дусі.
- 3) Дискусія над заложенням укр. садочків для дітей від 3-го року життя у Вінніпегу і Трансконі.
- 4) Закриття.

Голова наради представив проблему такими словами:

Українська дитина, починаючи від наймолодших літ, наражена на асиміляцію. При англійських школах для дітей від 3-5 років існують т.зв. "норсері" класи, до яких учащують і наші діти. Опісля переходять вони в "кіндергартен", а відтак до першої класи. Очевидно в усіх згаданих класах заняття ведуться чужою мовою, і коли ті діти не почують укр. мови в хаті, то можемо сміло сказати, що вони є змушені на асиміляцію.

Тому виникає необхідна потреба негайного закладання якнайбільшої кількості українських садочків. 27

Зацікавлення справою було велике, та наради відбулися знову 27-го червня у будинку редакції "Поступ", 5-го липня в Інституті "Просвіта", 19-го липня в аудиторії церкви св. Петра й Павла, 31-го липня у парохіяльній залі церкви св. Покрови, а 23-го серпня в аудиторії св. Николая.

На нараді, що відбулася 13-го вересня, 1973 р. в аудиторії церкви св. Николая звітували представники:

Пан Дидляк із Бруклендз позвітував, що в їх парохії вже почало навчання в українській школі. Напочатку зголосилося семеро дітей. Отець парох обіцяв проголосити, щоб батьки посилали своїх дітей до диточого садочка...

26 З протоколу.

27 Там же.

Пан Рудик, представник парохії Св. Йосафата, заявив, що в їх парохії диточий садочок відкритий у суботу, в годинах 9-12. Вчитиме п-на Вовкович, якій треба би дати програму. До садочка вписалося 20-ро дітей. Зголосилася теж молоденька дівчина для допомоги вчительці. Навчання в Рідній Школі, покищо, припинене, а навчання катехизму зачатиметься вже в суботу.

Пані Гопко, з парохії Св. Йосафата, питала, в якому віці повинні бути діти диточого садочка та скільки повинна би виносити оплата за навчання.

Пан Голова відповів, що до садочка слід приймати дітей у віці 3-5 р. життя. Щодо висоти оплачування, сугестії присутніх були різні й п. Предсідник порадив, щоб цю справу рішив Батьківський Комітет парохії Св. Йосафата.

Голова Програмового Комітету, п-на Марія Костишин, позвітувала, що Комітет далше працює над програмою й вкортці буде мати свої чергові сходи.

Пані Томчишин, з парохії Св. Володимира й Ольги, заявила, що в них садочка не буде. Головою Батьківського Комітету Рідної Школи є п. Сидор. Комітет стоїть зараз перед виборами і з тої причини п. Сидор на нашу нараду не прийшла.

Д-р Б. Горський звітував, що не міг сконтактуватися з о. Дибкою з парохії Св. Йосифа. Говорив, натомість, з п. Соломоном, який сказав, що засідання у справі садочка ще не було, але вкортці воно має відбутися й Батьківський Комітет усе рішатиме. Про це рішення п. Соломон має нас повідомити.

О. мітрат Р.Добрянський, парох церкви Св. Покрови, повідомив, що до їх садочка зголосилося вже сорок дітей. Навчання вестиметься рано й пополудні. Парохія мая свій автобус, який довозить дітей до садочка. Кошти ведення садочка дуже високі й часто парохія до нього мусить докладати з інших фондів.

Парох церкви Св. Михаїла в Трансконі, отець-канцлер Д. Шевчук, сказав, що справа ведення диточого садочка йому дуже близька. Про садочок він давно думав. У них, у парохії, дітей багато. Є й відповідне приміщення. У цьому шкільному році, в парохіяльній Рідній Школі, навчатимуть дві молоді дівчини - Ліда Нарожняк і Леся Саведчук. У ваканції молоді студентки веди в Трансконі молодечий гурток, для якого одержували фінансову допомогу від провінційного уряду в висоті 90 дол. на тиждень. Крім цього, ведення гуртка продовжено їм ще на два тижні. Зараз ці самі дівчата звернулися до провінційного уряду за фінансовою допомогою для відкриття т.зв. "Дей Кер Сентр". Про відкриття

садочка о. Шевчук говорив із членкинями Ліги Кат. Жін., які не виявили великого ентузіазму. Він особисто доложить усіх старань у цьому напрямі, але який буде результат - годі передбачити. О. Шевчук звернувся з проханням про знайдення учительки і д-р Білаш запевнив, що така знайдеться.

Присутній на нараді п. Савка, який справою садочків дуже зацікавлений, комунікувався з представником УНО, паном Бабухом. Пан Бабух запевнив, що садочок в УНО буде. З огляду на сусідство з парохією Св. Андрея й буквинської церквою Івана Сучавського, в УНО може відкритися садочок для всіх дітей обох церков та УНО. І так, наприклад, садочок може вестися під патронатом УНО, а навчання може відбуватися в модерній школі Св. Андрея. Пан Савка говорив з представником церкви Св. Андрея, п. Берестянським, а теж із представником церкви Івана Сучавського - д-р Гарді. Оба вони запевняли, що садочок буде. Подібно й у "Ст. Вітел", за інформацією пана Савки, після розмови з пані Брик, теж відкриється садочок.

Представник парохії Св. Николая, пан Габа, позвітував, що в них садочка на буде з огляду на те, що у них небагато дітей, а деякі парохіяни посилають своїх діточок до садочка на Бойд. У них, натомість, є Рідна Школа, в якій вчать молоді сили. Одна з них це п-на М. Дубик. Навчання починається в суботу. На думку пана Габи, не треба вживати різного роду букварі, але вибрати якийсь один, найкращий, відповідний для всіх Рідних Шкіл.

Д-р Б. Горський переговорював із паном Гіббертом, із "Ст. Боніфас", у справі т.зв. "Дей Кер Сентр" і довідався, що саме потрібно мати для його відкриття. Перш за все треба виробити ліцензію в міському уряді. Щоб цю ліцензію здобути, треба відповідати їхнім деяким вимогам, як, наприклад, пожарним, гігієнічним тощо. Справа вчителя чи програма навчання й виховання їх не обходять. Коли одержиться дозвіл із міського уряду, тоді можна складати до провінційного уряду заяву про допомогу. 28

Коли почали того ж року українці в Альберті вимагати права двомовного навчання, то й в Манітобі українці звернули увагу на виборення права українського двомовного навчання для Манітобських шкіл.

Дня 12 грудня 1973 року дорадник Борислав Білаш попросив суперінтендента вінніпезьких шкіл створити пробну класу передшкілля в школі Вільям Гвайт. Суперінтендент К.Ф. Мойр відповів, що шкільна дивізія не має грошей на таку ціль.

(зліва над іншою,
 Джек Двейл, голова шкільної ради у Трансконі, учителька дво-
 мовної класи, Ліза Іллар, посадинок Вінніпегу, Еллі Коррі,
 консультантка Стефанія Крківська, директор школи Ізбел Кремдел

Двомовне навчання

Тоді коли в Манітобі розвивалася українська мова в нижчих класах, українці в Альберті поступали іншим шляхом. Дня 27-го листопада 1973 року Едмонтонський відділ КУК представив Едмонтонській Державно-шкільній Раді меморандум,²⁹ домагаючися створення українських садочків та двомовного українського навчання в першій класі в державних школах. Такі садочки були створені спочатку 1974 року, а двомовне навчання в першій класі почалося у вересні 1974 року. Двомовні класи одночасно засновано в католицьких школах. Першого року зголошено 90 дітей. У 1982 році закінчено сьому класу двомовного навчання.

У Манітобі Комітет Українців Канади теж почав домагатися двомовного англійсько-українського навчання. Відповідь уряду завжди була, що кошти виготовлення відповідних матеріалів були б надто високі. Нарешті КУК зарядив побачення з прем'єр-міністром, щоб запропонувати ще раз створення українських двомовних клас, вживаючи матеріалів виготовлених в Альберті за великими субсидіями від провінційного й державного урядів.

Довідавшись про плани КУК у Вінніпезі, адвокат Петро Саварин, з Едмонтону в листі до Екз. Директора КУК, д-ра Я.С. Кальби, запропонував, щоб у делегацію увійшли він і д-р Манолій Лупул, як представники Канадського Інституту Українських Студій та Канадської Федерації Українських Професіоналістів і Підприємців, і теж кілька впливових українців з Вінніпегу. Ось звіт про Централі КУК про зустріч з представниками уряду:

Під проводом президента КУК д-ра Радчука Делегація Централі КУК і вінніпезького відділу КУК з участю Представників Канадського Інституту Українських Студій в Едмонтоні - 27 лютого 1978 відбула зустріч з новим Прем'єром Манітоби Стерлінгом Лайоном разом з міністром освіти Кіт Козенсом.

Головною справою цієї зустрічі була вимога зміни шкільного закону для допущення в державних школах Манітоби

29 Ukrainian Canadian Committee, "Brief on Kindergartens in Ukrainian and on Bilingual (English-Ukrainian) Public Elementary Schools", Edmonton, 1973.

мов головних національних груп як мов викладів і навчання, і вимога започаткувати в році 1978-79 пробні класи українсько-англійського двомовного навчання в Манітобі, де дотепер в державних школах навчається української мови як предмету.

В делегації взяли участь: від КІУС проф. М.Р. Лупул і адв. П. Саварин з Едмонтона, і від КУК д-р Б. Бідаш - голова КЦУШР, д-р С. Яр. Кальба - ексекютивний директор КУК і О. Суравський - голова вінніпезького Відділу КУК wraz з представниками Клубу УПіП - складової організації Відділу КУК: Е. Ціцерським, д-ром Л. Меловським і д-ром Й. Слоганом.

На кінець зустрічі д-р С. Радчук зложив прем'єрові Лайонові і міністрові Козенсові офіційне потвердження попередньо зголошеного брифу КУК в справах зв'язаних з навчанням української мови як предмету в державних школах Манітоби й вимог зв'язаних з проєктами розвитку української культури в цій провінції. 30

Уряд прийняв пропозицію під час своєї сесії 23-го червня, 1978 року. Тоді Клуб Українських Професіоналістів та Підприємців Вінніпегу звернувся до централі КУК, бажаючи перебрати організування двомовних клас. Присутніми на нараді був від Клубу Е. Ціцерський, а від КУК д-р Сергій Радчук, д-р С.Я. Кальба, д-р Борислав Білаш та мгр. Омелян Каліцінський, голова Шкільної Ради при КУК. КУК згодився передати провід проєкту Клубові з тим, що комітет буде в постійному контакті з КУК. До "Комітету Англійського - Українського Навчання" увійшли: Е. Ціцерський (голова), М. Спольський (секретар), д-р Л. Меловський, Іван Петришин, проф. Я. Розумний, Іван Паньків, д-р Сергій Радчук, і Василь Солипа. Комітет розпочав свою працю у липні 1978 року, а перші класи започатковані у вересні, 1979 року.

При кожній школі засновано батьківський комітет, а центральний комітет переіменовано на більш бюрократичний "Батьківський комітет сприяння українській мові у Манітобі", що має тепер свою незалежну канцелярію та ексекютивного директора (Мирона Спольського). Комітет одержує субсидію від міністерства

30 "Делегація КУК з представниками Канадського Інституту Українських Студій відбула зустріч з прем'єром Манітоби", Український Учитель в Канаді, Рік 1, ч.1 1979.

Українська двомовна класа
в державній школі Ралф Бравн
у Вінніпезі
Учителька - Маруся Костишин

багатокультурности, в якому працює Василь Балан. В 1982 році при Комітеті створено фундацію "Освіта" та видавництво "Дзвін".

Евалюація³¹, зроблена в 1981 році міністерством освіти, доказує, що діти у двомовній програмі навчаються успішно української мови та предметів викладаних українською мовою. Цікаво, що в англомовних предметах успіх дітей був кращий від успіху дітей в одномовних (англійських) класах. Рекомендація евалюаторів -- продовжити двомовну програму до шостої класи.

Беручи за приклад існування англомовних клас передшкілля у Вінніпезькій Шкільній Дивізії, у травні 1982 року мовний дорадник Борислав Білаш запропонував панні В. Джонсон, заступниці суперінтендента Вінніпезької Дивізії, створення україномовних клас передшкілля.* Вона відповіла, що були спроби створити франкомовні класи передшкілля, але Шкільна Рада не прийняла пропозиції, тож і не згодиться створити українських клас передшкілля.

31 Erma Chapman, An Evaluation of the First Two Years of the English-Ukrainian Bilingual Program: Summary Report, Winnipeg, Department of Education, 1981.

* т. зв. "норсері".

Програмова комісія української мови

Програмова Комісія Української Мови, склад якої подано попередньо розпочала свою діяльність восени 1961 р. під наглядом Дж.М. Дейвіса, голови Програмового Відділу Міністерства Освіти і керівництвом інспектора Михайла Іванчука. Із семи членів комісії, двоє української мови не знали, були розбіжності в думках, різного роду труднощі. Один з членів зрезигнував, а роботи було багато та й часу осталося мало до початку навчального року. Та Михайло Іванчук, як справжній капітан корабля на розбуханому морі, рятував ситуацію. Він вирішив створити для праці над програмами підкомісію, до якої запросив Борислава Н. Білаша, Василя І. Процюка, Василя Сарчука, панну Анну Смігель та Михайла Воробія. Вкоротці сталось так, що плянова комісія зникла, а її роботу почала виконувати підкомісія. 2 листопада 1961 р. в домі Манітобської легіслятури в залі ч. 42, вона (комісія) відбула перші свої наради, а 21 листопада там же, в залі ч. 232 -- другі наради. Комісія старалася виробити програму нарівні з програмами інших мов, таку, щоб кожний університет міг би її признати.³²

Дев'ята кляса -- (до вибору):

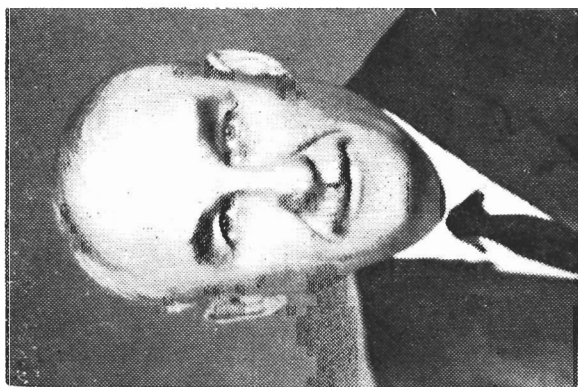
Юкрейніян Пример, І. Шклянка

Маруся - І читанка, І. Киряк

Юкрейніян вит із, Б.Н. Білаш

Юкрейніян фор бігінерс, Яр. Славутич

³² З архіву Програмової Комісії Української Мови.

Михайло Іванчук

Борислав П. Білаш

Юкрейніян ґреммар, Ю. Стечишин
Юкрейніян рідер, О. Івах і П. Юзик
Блудний Син, оповідання, А. Чайковський
З татарської неволі, А. Чайковський

Десята кляса -- матрикуляційний курс:

Юкрейніян ґреммар, Ю. Стечишин
Юкрейніян рідер, О. Івах і П. Юзик
Княжа слава, А. Лотоцький

-- нематрикуляційний курс:

Юкрейніян ґреммар, Ю. Стечишин
Юкрейніян рідер, О. Івах і П. Юзик
За сестрою, Б. Іванко

Одинадцята кляса -- матрикуляційний курс:

Юкрейніян ґреммар, Ю. Стечишин
Рідінґз ин юкрейніян авторз, К. Андрусин
Ясні зорі, Б. Грінченко (або)
Княжа слава, А. Лотоцький

-- нематрикуляційний курс:

Юкрейніян ґреммар, Ю. Стечишин
Рідінґз ин юкрейніян авторз, К. Андрусин
Ясні зорі, Б. Грінченко

Дванадцята класа -- матрикуляційний курс:

Е модерн юкрейніян греммар, Ю. Луцький і Я. Рудницький

Рідінгз ин юкрейніян автора, К. Андрусин

Захар Беркут, І. Франко

(вільний вибір)

Княжа слава, А. Лотоцький

Кобзар, Т. Шевченко (скорочене видання)

Антологія українських новель, Н.Т.Ш.

-- нематрикуляційний курс:

Юкрейніян греммар, Ю. Стечишин

Рідінгз ин юкрейніян автора, К. Андрусин

Кам'яний гість, Б. Грінченко

Ясні зорі, А. Лотоцький (або)

Антологія українських новель, Н.Т.Ш.

У 1969 р. УПКомісія виготовила учительський посібник для 9-12 клас. У жовтні цього ж року до Комісії вступили вчитель Михайло Гикавий та проф. д-р Іраїда Тарнавська. 5 грудня 1969 р. проф. д-р Я. Розумний, який був членом Комісії від квітня 1965 р., відмовився від дальшої праці. Під час 1969 - 70 шкільного року Комісія звернула свою увагу на виготовлення слухових іспитів української мови в старших класах.³³

29 травня 1968 р. на спеціальних нарадах УПКомісії директор програмового відділу Міністерства Освіти С.А.І. Буллок повідомив, що рішенням міністра освіти в Манітобі з вересня

³³ Там же.

1969 р. вивчення української мови у державних школах розпочнеться від 7 класи. А для цього потрібно було створити другу програмову комісію, яка підготувала б програму та підбала б за підручники.

Головою II УПКомісії назначено д-ра Борислава Білаша. Зв'язковими членами обох комісій мали бути Василь Сарчук і д-р Білаш, але влітку 1968 р. Василь Сарчук помер. Інспектор Іванчук, голова I УПК, вніс резигнацію та головою обох комісій назначено д-р Білаша.

Перші наради II Комісія відбула в домі Міністерства Освіти, в залі ч. 411, 20 червня 1968 р., на яких були присутні: д-р Білаш, А. Коріву, директор мовного навчання в Міністерстві Освіти, Василь Сарчук, Орест Лазарук, п-на Надя Костишин і п-і Віра Марчук. Рішено було просити Міністерство Освіти, вислати вісьмох учителів до Саскатуну на методологічний семінар української мови за зорово-слуховою методою.

18 жовтня 1968 р. відбувся перший методологічний курс-семінар у Вінніпегу в школі Мунро. Курс викладали Б. Білаш і О. Лазарук.

У 1968-69 шкільному році Комісія виготовила учительський посібник за зорово-слуховою методою, а в 1969-70 рр. працювала над виготовленням допоміжних матеріалів для перевірки знань учнів зорово-слухових клас.

У вересні 1969 р. в члени Комісії прийнято п-і Лїду Раковську й п-і Марію Палій.

Заочне навчання української мови існує з 1967 р. Заочний курс для 9 кл. підготував Василь Сарчук, який 27 жовтня т.р. на засіданні Комісії повідомляв, що на курс вписано 78 студентів.³⁴

³⁴ Там же.

Коли А. Корівоу та інсп. Іванчук відійшли на емеритуру, українці почали домагатися українського дорадника при міністерстві освіти. Запропонованих українцями на позицію мовного дорадника не прийнято, а запрошено німця-менноніта, що знав російську мову -- Карла Фаста. Тимчасом прийнято Євгена Юзвшина, спеціаліста природних наук, як інспектора, та додано йому обов'язки дорадника для української мови.

Спочатку 1974-75 шкільного року назначено Юзвшина головою українського програмового комітету для 7-9 клас, на місце Білаша.

Українські вчителі надалі домагалися назначення дорадника для української мови. На засіданні 14-го березня 1977 року програмовий комітет зробив спеціальний внесок, прохачи міністерства затруднити таку людину.

Комітет Українців Канади робив подібне старання. Домагався назначення дорадника, а теж щоб міністерство покрито платню людини, яка переробила б навчальні матеріяли для 7-9 клас.

Заступник міністра, Рівен Креймер, згодився назначити українського дорадника, який працював би одну третю свого часу над переробленням матеріялів для 7-9 клас. За рекомендацією голови централі Комітету Українців Канади -- д-ра Сергія Радчука, екзекутивного директора КУК -- д-ра С.Я. Кальби, та голови Крайового Центру Українських Шкільних Рад -- д-ра Борислава Білаша, затруднено дорадницею Стефанію Юрківську. Ця навесні 1977-го року згодилася, за контрактом підписаним нею з КУК, закінчити на три роки ревізію матеріялів для всіх трьох клас. В цьому 1982 році матеріяли вже вживаються у 7-их класах, а матеріяли до 8-ої класи майже готові до друку.

Для допомоги КВК створив редакційну колегію з представників трьох степових провінцій під головуванням Борислава Білаша.

Теж у 1977-ому році назначено головою програмової комісії для 7-9 клас учителя Федора Крайника на місце Юзвигина.

У грудні 1979-ого року міністерство освіти рішило створити нову програмову комісію для 10-12 клас. Тоді Білаш попросив звільнити його з головства, залишаючися тільки членом. На його місце назначено д-ра Наталю Апонюк. Після виготовлення нової програми навчання для цих клас комісія перестала існувати 5-го листопада 1981 року.

Зорово-слухова метода

Ще в травні 1967 р. в Саскатуні відбулися наради з представниками українських програмових комісій Альберти і Саскачевану, на яких йшлося про підготовку курсу за зорово-слуховою методою для 7-9 клас. На ці наради їздили Б. Білаш, Я. Кальба й М. Іванчук з Вінніпегу, хоч у Вінніпегу українська мова в цих класах ще не викладалася, але підготовка вже йшла.

У 1968 р. заходами КУК та д-ра Ярослава Кальби проф. Албертійського університету Яр Славутич підготував матеріали під назвою Українська мова за зорово-слуховою методою для 7-9 кл. Курс був базований на курсі російської мови, виготовлений фірмою Дідіс. Існували тоді курси для таких мов: англійська, еспанська, німецька, гебрейська, італійська, португальська, російська й французька. З них найбільш надавався для переробки на українську курс російської мови як такої, що своєю структурою дуже близька до української. Виготовлення цього підручника обійшлося в 5 тис. доларів. Щоб виготовити оригінальний посібник за зорово-слуховою методою, потрібно було б 45 тисяч, на які українці не могли собі дозволити. А уряд вимагав підручників лише за новою методою, рідношкільні консервативно-традиційні приміювати не можна було.

Рішено було тимчасово адаптувати згаданий курс фірми Дідіс, хоч і ця робота не була легкою. Траплялися лекції, які було дуже трудно повністю зукраїнізувати. Над підручником працювали цілий ряд педагогів. Тут подаю цитату зі Вступу до учительського скрипту:

Автор українського тексту вважає своїм обов'язком подякувати Комітетові Українців Канади у Вінніпезі – за ініціативу, підготовку та фінансування цього видання, шкільним інспекторам С. Горещькому (Едмонтон), М. Іванчукові (Вінніпег) та П. Воробцеві (Саскатун) -- за заохоту і підтримку, професорам В. Чапленкові й П. Ковалеву (Нью Йорк), д-рові Б. Білашеві (Вінніпег), д-рові Д. Кислиці, а також пані Р. Франко (Саскатун) -- за рецензійне читання рукопису, учителському редакційному комітетові провінції Альберти, Манітоби й Саскачевану, в склад якого входили д-р Б. Білаш, М. Волощук, С. Кобринський, Н. Лабюк, Й. Мельничук, Брат Методій, С. Стопира, Р. Франко, С. Ціпивник та А. Яцишин -- за детальне обговорення тексту, Шкільній Раді УЖКА -- за сприяння, шкільній референтурі при відділі УЖКА у Філадельфії -- за різноманітну допомогу, а зокрема д-рові Ю. Мацуківі, вчителям та учням... 35

Відразу після виходу посібника з друку знайшлося багато критиків, які з недовір'ям поставилися до автора й редакторів, закидаючи їм, що курс зрусіфікує студентів. Одначе, познайомившись ближче з посібником, вони бачили, що підстав для такої критики не було. При тому слід додати, що жоден з критиків не запропонував, взаміну, допомоги з пожертвою 40 тисяч доларів на видання зовсім оригінального підручника.

Подібні матеріали для середніх шкіл виготовили професори Рома Франко і Соня Ціпивник, мовним редактором був Яр Славутич, мистцем -- відомий артист-маляр Петро Куць, головою редакційної колегії -- Борислав Білаш.

Після закінчення цього II-го курсу, комітет рішив переробити перший курс Славутича, відкинувши відти всі чужі матеріали. Затруднено до ревізії Стефанію Юрківську.

35 Яр Славутич, Українська мова за зорово-слуховою методою, Філадельфія, Чилтон-Дідіє і КУК.

Королівська Комісія

Після Другої світової війни в провінції Квебек, де французи становлять 90 відсотків населення, виник сепаратичний рух, метою якого є зробити Квебек суверенною державою, економічно зв'язаною з рештою Канади.

Щоб простудіювати проблему та знайти спосіб її розв'язання, канадський уряд покликав до життя в 1963 р. Королівську Комісію для Справ Двомовности і Двокультурности. Після чотирирічної праці Комісія внесла рекомендацію³⁶ змінити секції 93 і 133 канадської конституції - Британського Північно-Американського Акту з 1867 р.

Рекомендуємо, щоб мови англійська і французька, були формально визнані офіційними мовами Парляменту Канади, федеральних судів, федерального уряду і федеральної адміністрації.

Рекомендуємо, щоб провінції Нью Брансвік і Онтаріо самі задекларували, що вони визнають мову англійську і французьку офіційними мовами, і що вони акцептують все те, що таке визнання включає.

Рекомендуємо, щоб кожна провінція, у якій офіційна мова меншости досягне, або перейде десять процентів, які цією мовою користуються, визнала мови англійську і французьку як офіційні мови, і що вона акцептує все те, що таке визнання включає.

Рекомендуємо, щоб провінції інші як Квебек, Нью Брансвік і Онтаріо задекларували, що мови англійська і французька можуть вживатися в дебатах у 8 легіслятурах, і що ці провінції забезпечать відповідні послуги у французькій мові для їхніх франкомовних меншостей.

Рекомендуємо, щоб в усій Канаді були засновані двомовні округи і щоб у висліді переговорів між федеральним і провінційним урядами були визнані точні границі кожного двомовного дистрикту.

³⁶ Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism: Book I: General Introduction. The Official Languages, Ottawa, 1967, pp. 147-149.

У випадку, коли б переговори між федеральним урядом і провінцією були перервані, заки було б досягнуте таке погодження, ми рекомендуємо, щоб кожна провінція у своєму приватному застатку, негайно декларувала офіційно двомовними ті реїони, які вона сама визначить.

Рекомендуємо встановлення федерально-провінційної ради перегляду, головним завданням якої було б: а) визнати як двомовні округи чи як частини двомовних округ нові райони, де офіційна мова меншости досягне чи переступить 10 процентів; б) усувати з офіційно двомовних округ ті райони, де числове значення офіційної меншости поважно зменшилося.

Рекомендуємо, щоб провінційні уряди змінили своє муніципальне законодавство в тому напрямку, щоб усунути всі перешкоди у вживанні локальними урядами двох мов - англійської і французької.

Щодо федерального столичного району, ми рекомендуємо: а) щоб англійська і французька мови мали рівнорядний статус на всьому просторі; б) щоб всі послуги на всіх поземах у публічній адміністрації були доступні у двох мовах; в) щоб вживання обох мов, англійської і французької, було дозволене у нарадах локальних урядів, щоб всі статути і розпорядки були реєстровані і публіковані у двох мовах, і щоб всі важливі публічні документи і всі адміністраційні послуги були доступні у двох мовах; щоб всі суди дозволяли на судочинство у двох мовах, і щоб нижчі суди були так вивінувані, щоб могли відповідно функціонувати у двох мовах; г) щоб навчання в публічно фінансованих школах було доступне у двох мовах французькій і англійській і було такої самої якости, щоб обидва заінтересовані провінційні уряди і федеральний уряд розпочали дискусію і переговори щодо потрібних заходів.

Рекомендуємо, щоб було визнане в шкільній системі право канадських батьків навчати дітей офіційною мовою їхнього вибору, а ступінь застосування цього повинен залежати від скупчення меншостевого населення.

Ми рекомендуємо, щоб наступний параграф, визначений як секція 93А, був доданий до Б.П.А. Акту: Кожна провінція повинна засновувати та вдержувати початкові і середні школи, в яких англійська мова є єдиною і головною мовою навчання, і початкові та середні школи, в яких французька мова є єдиною і головною мовою навчання, у двомовних округах і інших відповідних районах на умовах, визначених провінційним законодавством; ніщо, однак, в цій секції не може бути інтерпретоване як заборона шкіл, у яких мова англійська і французька мали б рівнорядну вагу як мови навчання чи шкіл, у яких навчання відбувалося б у якійсь іншій мові.

Ми рекомендуємо прийняття нової версії секції І33, яка б виглядала:

1. Мови англійська і французька є двома офіційними мовами Канади.

2. Кожна особа може вживати або англійську, або французьку мову у дебатах в обох Палатах Парляменту і в легіслатурах усіх провінцій і журналах легіслатур провінцій Нью

Бравнсвік, Онтаріо і Квебек і будь-яку з цих мов може вживати кожна особа у судочинстві будь-якого суду Канади, встановленого на основі цього Акту і в кожному з вищих судів провінцій Нью Бравнсвік, Онтаріо і Квебек. Закон Парляменту Канади і легіслатур провінцій Нью Бравнсвік, Онтаріо і Квебек мають бути ухвалювані і публіковані в обох мовах - англійській і французькій.

3. Постанови підсекції 2 мають стосуватися кожної додаткової провінції, де число осіб, матірня мова яких досягне чи переступить 10 процентів населення провінції, яка проголосить англійську і французьку мову мови офіційними мовами.

4. Коли в будь-якій провінції англо- чи франкомовне населення відносно адміністративної одиниці досягне значнішої провінції, така одиниця має бути перемінена у двомовну округу і має бути схвалена федеральним і провінційним законодавством, на основі якого судові і адміністративні послуги в таких двомовних округах будуть доступні в обох офіційних мовах.

5. Ніщо в цій секції не може інтерпретувати як применшення чи обмеження уживання, як це є встановлено теперішнім чи майбутнім законом і практикою, будь-якої іншої мови в Канаді.

Ми рекомендуємо: а) щоб федеральний Парлямент прийняв федеральний закон про дві мови; б) щоб уряд назначив комісара офіційних мов, завданням якого було б забезпечити повагу для статусу французької і англійської мов у Канаді.

Ми рекомендуємо: а) щоб легіслатури кожної офіційно двомовної провінції прийняли закон про офіційні мови; б) щоб кожна офіційно двомовна провінція встановила, для власних цілей, рівнорядну посаду до посади комісара рффіційних мов".³⁷

Федеральний уряд прийняв всі рекомендації Комісії та включив їх у законопроект "Канадську Хартію Вольностей" та "Закон про офіційні мови" (Білл С-120).

Проти закону виступала західна Канада, в основному прем'єр Манітоби Валтер Вір. Член Комісії проф. Яр. Рудницький з Вінніпегу погоджувався з пропозиціями щодо зміни конституції, але вважав, що потрібно дальших рекомендацій і подав їх у "Меншенному звіті" в першому томі звіту Комісії на ст. 155-169. Головною його рекомендацією було признання не тільки офіційних мов, англійської і французької, а й також обласних мов у степових провінці-

³⁷ Рудницький, "Мовне питання в Манітобі", цит. праця.

ях Канади. Для ілюстрації Рудницький подав дві мапи та пропонував подібний статус для мов більших меншин - індіан, ескімосів, німців та італійців.

Сама рекомендація проф. Рудницького в справі поправки 133 параграфу Б.Н.А. Акту має число 5 і звучить у дослівному перекладі так:

"Не зважаючи на всі дані цієї секції, кожна мова інша як англійська чи французька, що її вживає десять або більше відсотків населення відповідної адміністративної округи в якій небудь провінції чи території має мати статус обласної (регіональної) мови; законодавство в справах забезпечення обласних (регіональних) мов належить до стосовних урядів". 38

Рудницький також запропонував зміни назв "Закону про офіційні мови" на "Закон про федеральні мови", а "Комісар офіційних мов" на "Комісар мов у Канаді".³⁹ Привілеї для обласних мов Рудницький оформлював так:

"а) упривілеювання в навчанні (як предмети чи засіб навчання на поземах початкових, середніх і вищих шкіл, причому в останньому випадку йшлося б про застосування федерально фінансованих не-віровизнаних університетів;

б) упривілейоване вживання в масовій інформації (преса, радіо, телебачення);

в) вживання у внутрішньо-організаційному житті і в інструкціях відносних груп;

г) для інших цілей і завдань у формі, яку визначають відносні уряди і затвердять у відповідь на публічну вимогу."⁴⁰

Рекомендації проф. Рудницького були прийняті прихильно українцями. Комітет Українців Канади опублікував "Білий папір" 1968 р. як додаток до рекомендації. Рекомендації підтримали митрополити обох українських церков. В своєму листі до прем'єр-міністра Л. Пірсона Митрополит Максим підкреслив:

38 Там же.

39 Там же.

40 Там же.

Тільки конституційне право для української мови, як обласної (регіональної) мови, дасть українцям Канади змогу зберегти та далі плекати свою українську мову. Інші форми забезпечення таких прав, як от в адміністративній формі, дуже непевні, бо вони у великій мірі залежні від різних політичних ситуацій у часі й просторі. 41

Рекомендації проф. Рудницького підтримали Клуб Українських Професіоналістів і Підприємців у Вінніпегу та Союз Українських Студентів Канади на своєму з'їзді в Монреалі у травні 1968 р.

Українська Наукова Рада в Канаді вислала членам федерального Кабінету Міністрів, прем'єрам всіх провінцій та іншим видатним політикам Канади свій "Блюпрінт", в якому рекомендується тримовність Канади:

Приймаючи в основі десять відсотків іншомовного населення як французьке чи англійське й піддержуючи в цьому формулу проф. Рудницького з його "Сепаратного звіту" в рапорті Королівської Комісії Б.-Б., а з другого боку беручи до уваги переляк франко- і ангомовних канадців, мовляв, ця формула "збалканізує" мовно Канаду, Українська Наукова Рада Канади запропонувала в цьому "Блюпрінті" визнати в Канаді дві офіційні мови - англійську і французьку й одну обласну українську, цю останню на теренах, де українське населення творить десять відсотків і більше (Манітоба, Саскачеван і Альберта). Коли Швейцарія може мати три офіційні мови й одну обласну (національну) - говориться в меморандумі мі УНРади - коли Бельгія може мати дві офіційні й одну обласну (регіональну) мову, то Канада може теж визнати конституційно дві офіційні й одну обласну (регіональну) мову. В аргументації Української Наукової Ради видвигнуто факт, що українська мова - як "мейджор" (найчисленніша) слов'янська в Канаді репрезентує цілу слов'янську етнічно-мовну групу, третю щодо числа після британців і французів. "Блюпрінт" звертає увагу урядові Канади на факт, що в цій країні є три основні мовні родини: германська (тевтонська) з головною англійською мовою, романська з французькою на чолі й слов'янська з українською. Мовне питання Канади можна найкраще розв'язати, даючи кожній із трьох основних мовних груп конституційне визнання через її найчисленнішого представника. Ця розв'язка дає статус офіційних мов - англійській та французькій, а статус обласний (регіональний) - українській

41 Цит. у: Рудницький, "Мовне питання в Манітобі",
цит. праця.

мові. Всі інші мови в Канаді мали б бути забезпечені останньою поправкою до БНА Акту ІЗЗ - а саме запевненням, що новий статус трьох мов у Канаді в нічому не применшує набутих у минулому чи в майбутньому привілеїв кожної зокрема.⁴²

Колишній посол до федерального парламенту Микола Мандзюк видав комюніке, в якому він пише про перший том звіту Комісії:

Правильне становище єдиний член Королівської Комісії проф. Яр. Рудницький, який після докладних студій прийшов до висновку, що мови інших етнічних груп у Канаді повинні мати обласний статус і повинні одержати деякі конституційні гарантії.⁴³

Відгуки на звіт Комісії з боку преси, радіо і телевізії були переважно прихильні. Відгуки на окремі рекомендації теж були прихильні в Західній Канаді та в ангомовній пресі, хоч деякі часописи старалися її промовчати. Французька преса в основному ставилася вороже до рекомендації Рудницького, від італійців відгуків майже не було.

Німецький часопис "Дер Нордвестерн" признав Рудницького єдиним членом Комісії, що обороняв інтереси не тільки українців, але й німців, італійців, індіан та ескімосів. Підтримали рекомендації німці-менноніти в меморандумі до Пірсона від 8 січня 1968 року, а також Ед. Шраєр, колишній посол з Вінніпегу (пізніше прем'єр Манітоби) у дискусії в парламенті 17 вересня 1968 р.⁴⁴

Важливість "Біл С-120" для українців полягає в тому, що в секції 38 згадане існування інших мов. Конституційно він забезпечує дві офіційні мови - англійську і французьку, а також підтверджує неофіційні мови, яким не повинно бути кривди в роз-

42 Рудницький, "Мовне питання в Манітобі", цит праця.

43 Там же.

44 Там же.

виту. Значить, що закон сам собою негує твердження, що Канада двомовна і багатокультурна, бо стверджує, що в Канаді існують інші мови.⁴⁵

Іван Танчак, посол до манітобської легіслятури з округи Емерсон підтримав внески, що стосувалися французької мови та додав про українську мову:

Я здаю собі справу з того, що ми живемо на англomовно-му континенті і тому кожний з нас і кожна дитина в Манітобі та взагалі в цілій Канаді повинна добре знати англійську мову, але є також твердо обстоюю думку, що студенти повинні мати можливість навчатися ще другої мови, яку вони собі виберуть. Така можливість тепер існує. Я пригадую собі, що коли я був студентом і хотів записатися на університет, що мені казали, що я мушу мати ще одну мову - французьку або латинську. Я вибрав обидві. Тоді принаймні одна мова була обов'язкова; тепер ніякого примусу немає.

Посли напевно пригадують собі, що в минулому я кількома наворотами пропонував резолюцію в цій палаті, щоб українська мова була визнана в Манітобі і її навчання було поширене. Остаточо це здійснилося. Українська мова була введена в середні школи та в університет і згодом була поширена на сьому і восьму класи. Це мене тішить і я хочу вірити, що в недалекому майбутньому навчання цієї мови буде поширене на нижчі класи, скажімо, на п'яту і шосту, бо щоб опанувати мову, треба її навчатися змалку.⁴⁶

Два дні пізніше посол Богдан Ганущак з Вінніпегу в своїй промові звернув увагу на різницю між кількістю студентів, які вивчають українську мову й тими, що вивчають французьку. Він звинувачував за цю різницю уряд, який впродовж кількох років не надавав їй, українській мові, повного признання. Говорячи по-українському, а це вперше вжито української мови в манітобській легіслятурі, Ганущак сказав:

Я жалую, що в нашій провінції Манітобі, в котрій канадійці українського походження рівняються в числі з іншими більшими етнічними групами, є таке мале число учнів мови тієї країни, яка є така багата своєю історією і культурою.

⁴⁵ "Новий мовний закон і українська мова в Канаді", Новий Шлях, 5/7/69.

⁴⁶ "Танчак і Ганущак підносять в легіслятурі питання української мови", У.Г. 23/4/69.

Вина частинно спадає на наш уряд. Уряд мусить доказати не тільки словами, але також ділом, що нагода навчатися української мови є нарівні з французькою і німецькою мовами.

Ми визнаємо факт, що ми є тільки одною з багатьох етнічних груп. Отже, якщо наш уряд дійсно признає, що наша провінція є етнічною мозаїкою, то він повинен дати провід до встановлення навчання різних мов, на які є домагання. Тим способом ми зможемо причинитися до збудування канадійської культури, яка була б збагачена усім тим добром, що з собою привезли до нашої провінції її будівничі.⁴⁷

В червні 1968 р. спеціальна парламентарна комісія почала розглядати "Білл С-120". Консервативний посол Павло Євчук з Атабаски запропонував таку поправку:

Право розмовляти меншинною мовою, відмінною від двох офіційних мов, не буде в будь-який спосіб обмежене і природний розвиток будь-якої із цих мов не буде стримуваний. ряд ухвалою кабінету може увійти в порозуміння з урядом у будь-якій провінції для того, щоб допомогти і заохотити природний розвиток будь-якої меншинної мови.⁴⁸

Проти поправки виступив українець, посол від ліберальної партії Аллен Сулятицький, кажучи, що Законопроект не порушує прав меншин. Посол з Квебеку Рене Матте виступив гостріше, а саме, що поправка дала б іншим народам рівні права з французами, а французи набули історичні права, та що поправка могла б довести до роз'єднання країни. При голосуванні пропозиція поправки перепала: два проти вісім.⁴⁹

47 Там же.

48 Рудницький, "Мовне питання в Манітобі", цит.праця.

49 Там же.

Дж. Т. Торсон, колишній президент високого суду Ексчекер, вважає, що мовний законопроект є неконституційний, та що уряд повинен передати до наувищого суду Канади для вирішення його конституційности. Торсон сказав в Едмонтоні 1 червня 1969 р., що це початок спроби змінити характер Канади, та що "законопроект дискримінує громадян третього елементу і дає французам першенство в державній службі."⁵⁰

Від 28 червня по 1 липня у Вінніпегу, в аудиторії Філії УНО відбувся Крайовий З'їзд Українського Національного Об'єднання Канади і Братніх Організацій, на якому українські провідники гостро скритикували "Білл С-120". Президент УНО Ярослав Білак ствердив, що БНА Акт забезпечує права меншинам, а "Білл С-120" їх дискримінує, бо дає французам ті права, яких відмовлено іншим меншинам. Він вважає, що всі канадці повинні мати конституційно забезпеченні рівні права, в іншому разі змаг за рівність буде продовжуватися.

На З'їзді був присутній відомий із своєї діяльності громадський діяч і борець за мовні права канадських меншостей - українець сенатор Павло Юзик. Ще в березні 1964 р. у промові в

⁵⁰ "Колишній суддя проти нового законопроекту", Укр. Голос, 11.6.69.

Сенаті він обстоював багатокультурність Канади та рівність у правах усіх канадців, не лише англійців і французів.⁵¹ 13 - 15 грудня 1968 р. він організував конференцію Думаючих про Культурні Права, в якій взяли участь науковці різного національного походження з усієї Канади. Конференція, обговоривши ряд проблем, рішила звернутися до уряду з проською сприяти і допомагати розвитку інших мов і культур засобами шкільництва, державних фільмів, телевізійних та радіських передач. Конференція доказувала, що не зважаючи на заперечення деяких осіб, "третій елемент" існує в Канаді і стурбований збереженням своїх мов і культур.⁵²

8 липня 1969 р. Юзик вніс поправку до законопроекту Акту Офіційних Мов, який мав би признати певний статус іншим мовам, крім англійської та французької, та, на жаль, поправку відкинуто.⁵³

У промові в Сенаті 17 лютого 1971 р. Сенатор Юзик приймає офіційну двомовність Канади, але заявляє, що фактично Канада

51 Debates of the Senate, Ottawa, Queen's Printer Tuesday, March 3, 1964.

52 Paul Yuzyk, Concern, Toronto-Ottawa, Canadian Cultural Rights Committee, Dec. 13-15, 1968.

53 Debates of the Senate, Ottawa, Queen's Printer, Tuesday, July 8, 1969.

не двомовна, а багатомовна, і у цій багатомовності має місце двомовність різного роду, а не лише англо-французька.⁵⁴

На другий день З'їзду УНО, про який згадано вище, під час бенкету повинен був промовляти редактор французького часопису Ля Девуар, який був скритикував рекомендації проф. Рудницького. Однак в останню хвилину він відмовився виступати, а його заступив сенатор Юзик. У промові сенатор Юзик навів цифри, якими доказував, скільки праці вклали етнічні групи, зокрема українці у розбудову Канади, та що всі вони повинні мати рівні права. Так українські піонери зорали 10,000,000 акрів канадської цілини, а французи тільки 5,000,000. У I Світовій війні служили у канадському війську 10 тисяч українських добровольців, а в II Світовій війні - 40 тисяч. Українці дали понад 90 послів до федерального та провінційних парламентів. Він заявив, що Третя Сила (етнічні групи, крім англійської і французької) далі організовується і має в плані скликати національні наради, щоб забезпечити свої громадянські права.

На іншій сесії З'їзду сенатор Юзик суперечив думці Рудницького про те, що Секція 38 мовного законопроекту потребує тільки слушної інтерпретації та запропонував поправку Секції. Його погляди були записані репортером Фрі Прес і надруковані в статті 3 липня 1969 р.⁵⁵

⁵⁴ Debates of the Senate, Ottawa, Queen's Printer Tuesday, February 17, 1970

⁵⁵ "Yuzyk challenges Prof. to Debate", Free Press, July 3, 1969.

В листі до проф. Рудницького передруковано в журналі Слово на сторожі, ч. 7, 1970 р., д-р Селестин Суховерський пише: "Мене дивує що ще до цього часу наша преса користується не правдивою цитатою з "Вінніпег Фрі Прес" і не взяла під увагу мого спростування."

На сесії в Манітобському університеті, 1 липня, студенти Роман Петришин та Кен Ваделл, англієць, скритикували мовний законопроект, кажучи, що Канаді потрібно тільки одної "офіційної" мови та забезпечення прав іншим мовам. Студент французької колегії Св. Боніфатія переконував, що Канада не може існувати без другої офіційної мови.⁵⁶

Третє читання законопроекту "Білл С-120" відбулося 7 липня у федеральному парламенті Канади без поправок. Його передано Сенатові на обговорення. 9 липня законопроект Сенат ухвалив і передав Генеральному Губернаторові для королівського затвердження. Того самого дня цей проєкт став законом.

15 квітня 1970 р. вийшов четвертий том звіту Королівської Комісії для Справ Двомовности і Двокультурности. У цьому томі Комісія подала дві рекомендації:

1. Не сміє бути дискримінації людини у праці і в приватному житті незалежно від її походження чи віровизнання.
2. Всі новоканадці повинні мати право голосувати без огляду на їхнє походження.

⁵⁶ "Minority rights: Ukrainian group raps government", Tribune, July 2, 1969.

3. Ввести до елементарних шкіл, крім англійської і французької, інші мови й культури, якщо цього батьки вимагають.

4. Давати фінансову підтримку такому навчанню.

5. Надати можливість студіювати ці мови у вищих клясах.

6. Щоб канадські університети давали краще признання таким мовам.

7. Щоб в університетські програми включити більше студій тих мов та їхніх культур.

8. Щоб знести існуючі обмеження вживати таких мов на приватних радіо- і телевізійних станціях.

9. Щоб у канадських радіо і телевізії знести існуючу заборону вести передачі в таких мовах.

10. Вести певні радіо-передачі в тих мовах, щоб таким чином допомагати у плеканні і збереженні тих мов і культур.

11. Включити в програми англійського і французького радіомовлення і телевізії передачі про інші культурні групи.

12. Щоб уряд випускав фільми не тільки в англійській та французькій мовах, але й з іншомовними текстами.

13. Щоб уряд почав продукувати фільми також про людей "третього елементу".[†]

14. Щоб уряд фінансово допомагав культурним і науковим установам "третього елементу".

[†]"Третій елемент" ужито автором замість "культурні групи інші від англійської і французької", вживаного Комісією.

16. Щоб у державних музеях уряд знайшов місце для пам'яток "третього елемента", фінансово підтримував та заохочував проекти відносно історії громадських установ і культур "третього елемента".⁵⁷

В четвертому томі Комісія явно заперечує існування третьої сили, хоч і присвячує "третьому елементові" цілий том. Причини очевидно політичні. Комісія стверджує, що в основі Канада є двомовна і двокультурна - англо-французька.

Комісія відкинула пропозицію проф. Ярослава Рудницького, щоб надати більшим мовам статусу обласних мов, де вона простягається смугами не менше ніж 10 відсотками населення.

Одна з найкращих передбачень Комісії - це створення українського федеративного університету у Вінніпегу. Одначе, українці на це ще не зареагували, мабуть ще не усвідомили, яка можливість відкривається для них за урядові гроші і за його благословенням.

57 Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism: Book IV: The Cultural Contribution of the Other Ethnic Groups, Ottawa, Queen's Printer, 1970.

Преса та вчителі

Від часу ліквідації двомовної системи шкіл в Манітобі до сьогодні настало багато змін. Зникли непорозуміння та розбіжності думок в українській пресі, якщо йдеться про шкільництво. Всі, без винятку, часописи, в тім числі й Канадійський Фармер з великою участю ставляться до справ нашого шкільництва та є сильним бастионом у змагу українців Канади за збереження своєї мови й культури.

Товариство Українських Учителів з малими павзами в роботі, мабуть, навіки заснуло коло 1954 р. Але українські вчителі беруть активну участь в роботі Манітобської Асоціації Модерних Мов, другим головою якої був Борислав Білаш і під час його головування організовано українській відділ при Асоціації, першим головою якого був Олександр Назаревич. Відділ тримає тісний контакт з Комітетом Українців Канади й допомагає йому у справі введення української мови в державних школах. У 1970 році, 30 квітня, заходами Манітобської АММ був проведений у Вінніпегу Перший конкурс деклямації українського вірша, в якому взяло участь 59 студентів сімнадцяти шкіл (12 державних і 5 рідних), а до складу журі були запрошені знавці мистецтва деклямації та редактори українських часописів: пані Н. Когуська, пані С. Бубнюк, д-р М. Рудницька, А. Добрянський, А. Курдидик, Я. Семчишин, І. Сирник, М. Шкавритко, І. Лобода - до півфіналу та д-р І. Тарнавецька, д-р Я. Розумний і д-р М. Мандрика - до фіналу. Кращим декляматорам були видані премії, коштом Вінніпезького Клубу Українських Професіоналістів і Підприємців.⁵⁰

⁵⁰ W.J. Prochuk, "The Ukrainian Verse Speaking Competition", Manitoba Modern Language Bulletin, Vol. IV, No. 3, Summer 1970, pp. 5-6.

Свята Вечеря для учнів
двомовних клас
у школі Галф Краун у Вінніпезі

У 1973-ому році український відділ МААМ створив підготовчий комітет, що скликав першу конференцію, в якій взяли участь представники всіх подібних організацій з провінцій, де відбувається навчання української мови в державних школах. Під час конференції, що відбулася в жовтні, створено Канадське Об'єднання Учителів Української Мови. Першим головою вибрано Борислава Білаша.

Крім конкурсів, український відділ МААМ організовує "українські тижні", та літні й зимові мовні табори для учнів українських клас.

У школах, де існують двомовні класи, відбувають щороку спільну різдвяну вечерю. В 1982-ому році у школі Ралф Бравн було присутніх приблизно 200 батьків і учнів.

У неділю 24-го січня 1982-ого року відбувся у Залі Століття Манітоби у Вінніпезі, за старанням Батьківського Комітету, "Концерт учнів англо-української двомовної програми", в якому взяли участь діти з усіх двомовних клас у провінції.

Вишкіл учителів

Коли в Манітобі почали викладати українську мову, справа вишколу вчителів була легко поладжена. Спосіб навчання в середніх школах був формально граматичний. Більшість учителів мала відповідне знання української мови, а інші мали змогу доповнити свої знання академічними курсами на славістичному відділі Манітобського університету.

Коли прийнято зорово-слухову методику навчання, виникла потреба не лише мови, але теж і знання методології. У початкових та двомовних класах, крім знання мови та методики навчання української мови, потрібно й відповідного знання методики навчання в початкових класах.

Влітку 1968-го року для вчителів усіх трьох степових провінцій відбувся у Саскатуні спеціальний однотижневий курс зорово-слухової методи навчання. У жовтні того самого року відбувся подібний курс у Вінніпезі, лише в скороченій формі. Під час великодніх ваканцій 1969-го року у Вінніпегу відбувся однотижневий курс для манітобських учителів державних шкіл. У серпні того ж року відбувся однотижневий курс у Йорктоні для вчителів Манітоби й Саскачевану.

Влітку 1970-го року під час літнього семестру відбувся перший курс методології навчання української мови при Манітобському Університеті. Викладав Борислав Білаш.

Влітку 1973 року під час літнього семестру викладала Рома Франко.

Університет почав звертати увагу на вишкіл учителів української мови та zatrudнив Боислава Білаша викладати курс методології під час навчального року. Курси методології

української мови, що їх викладав Борислав Білаш, тривали чотири роки. Останній з них відбувся в 1975-76 академічному році.

Тому що мало вчителів вписувалося на курс, то коли педагогічний факультет перебрала нова влада, його зліквідовано. Узимку, 1981-го року знову впроваджено курс методології. Але був це лише пів-курс. Викладала Люба Федорків, бувша студентка Білаша.

Чому не вписуються учителі на курси української методології? Тому, що знають, що ті, які наймають учителів, нерозумно звертають багато уваги на їх фахову підготовку. Коли вчитель має українське прізвище та скаже, що хоче викладати українську мову, то це часто вистачає.

Але чи це справді вистачає? Статистика міністерства освіти за 1972-ий рік доказує, що учителі української мови не довго вчать мову, а переходять до інших предметів. Із 44-х вчителів у початкових класах, тільки 54% мало більш ніж два роки навчального досвіду; із 49-ох, що вчили у 7-9 класах, тільки 53%; а з 20-ох, що вчили у середніх школах - тільки 65% працювало як викладачі української мови всього два роки. Щодо підготовки, то учителів без ніякої підготовки було: у початкових школах - 50%, у 7-9 класах - 50%, а в середній школі - 55%.

За статистикою міністерства освіти з 77/78 навчального року, базованій на запитникові, на який відповіло 46 учителів, справа не поліпшилася. У підготовці тільки 25 учителів закінчили курс української мови, а 7 з історії. Відносно курсів методології навчання, тільки 4 учителі закінчили університетський курс, а 9 закінчили спеціальний, однотижневий курс. Ось так виглядає підготовка української мови в Манітобі.

Що зробило міністерство освіти, в якому працюють дорадник для мовного навчання та дорадниця для української мови в цій справі? Кожного другого року висилають около 10-11 учителів на курс української мови до Києва, щоб тільки до малої міри допомогти канадським учителям. Міністерство організовує кожної осені конференцію 3-денну, на якій, крім обговорення методичних проблем, нераз навчаються вчителі українських танків, пісень, писання писанок, і т.п. Улітку 1980 р. заходом міністерства відбувся короткий двотижневий курс української мови в Колегії св. Андрея.

Нарешті влітку 1982 року вчителі мають нагоду вписатися на курс мови, методики й культури у Саскачеванському Університеті. З Манітоби має поїхати, мабуть 5 учителів.

Нічим не можна замінити відповідний вишкіл учителів у Манітобському Університеті, та, поки методичних курсів не повернуть -- учителі української мови будуть замало підготовлені до праці (а це зле, бо учителі ідейні та хотіли б якнайкраще навчати), а відтак, консеквентно, буде надалі зменшуватися кількість студентів у наших державних школах. Учитель, хоч ідейний, може передати своїм учням тільки те, що сам уміє.

Українська громада й учителі мають зараз тенденцію віддавати працю над українською мовою чинникам міністерства освіти й одиницям, які мали б за них усе зробити. Пора українським батькам зацікавитися більше проблемами української мови, бо ані міністерство, ані одиниці не заговорять так сильно спільним словом, щоб запобігти зменшенню кількості дітей в класах української мови, а відтак ліквідації цих клас.

Якщо українські учителі бажать, щоб у педагогічному факультеті Манітобського Університету були класи методики навчання української мови, вони теж не можуть чекати, щоб хтось за них такі класи виробив, а мусять зорганізовано звернутися до університету, вимагаючи таких клас!

Наші можливості на майбутнє

Якщо уважливо вглянути в життя канадських українців у періоді між Другою світовою війною по 1970 р., то можна сміливо сказати, що досягнуто значних успіхів в українському шкільництві. Маємо за собою десятки років наполегливої та неспокійної праці. Не кажу, що не можна було досягнути більше, але й те, що зараз маємо, а саме: українська мова в державних школах, починаючи від передшкілля до дванадцятої класи; українська мова в університетах від першого року навчання до закінчення магістерії -- це і є значні наші досягнення. Однак заспокоюватись на досягнутому не можемо, бо попереду величезна маса праці. Не маємо ще потрібних матеріалів необхідних для навчання української мови, особливо в нижчих класах. Тут потрібно великої співпраці манітобських учителів-українців з організаціями, які, на жаль, нерозумно не знаходять спільної мови. Керівники українських організацій мало працюють над залученням українських учителів державних шкіл до співпраці, часто намагання зводиться до сухих обіжників з натяками вступати в члени тої чи іншої організації. Такі обіжники викидаються до коша та членство організацій не поповнюється. Особистого контакту з людьми мало хто старається встановити.

Можливості розвитку української мови великі. Якщо будуть здійснені всі пропозиції Королівської Комісії, описані в IV томі, українська мова може успішно розвиватися в державних школах, в Рідних Школах, а також на курсах українознавства. Всі ці школи можуть бути завершені в Українському федеративному Університеті.

Також варто було б подумати над тим, щоб ввести українську мову до Вінніпезького і Брендонського університетів.

Чи буде українська мова вживатися в радіо і телевізії, чи будуть державні фільми в українській мові й про українців, буде залежати від того, як вони зуміють використати ці можливості, що записані в Королівському Звіті. Не треба сподіватися що уряд сам накинє це мовне й культурне майно. Бути чи не бути в Канаді -- це залежить тепер тільки від українців.

Вінніпег

1982

СКОРОЧЕННЯ

- Кал. - Календар
Кан. Рус. - Канадійський Русин
К.У.К. - Комітет Українців Канади
К.Ф. - Канадійський Фармер
О.У.У. - Організація Українських Учителів
Р.У.С. - Руська Учительська Семінарія
У.Г. - Український Голос

ПОРІВНЯЛЬНА КІЛЬКІСТЬ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ВИВЧАЛИ УКРАЇНСЬКУ МОВУ В рр. 1964-1970

Роки	Кляса	7	8	9	10М	10Н	11М	11Н	12М	12Н	БІ
1964-65				283	76		43				
1965-66				206	75	24	22	3	24		
	<u>Різниця</u>			-77	-1	24	-21	3	24		
1965-66				206	75	24	22	3	24		
1966-67				280	34	21	29	7	13	2	
	<u>Різниця</u>			74	-41	-3	7	4	-11	2	
1966-67				280	34	21	29	7	13	2	
1967-68				354	47	10	24	12	46	12	
	<u>Різниця</u>			74	13	-11	-5	5	33	10	
1967-68				354	47	10	24	12	46	12	
1968-69		218	83	373	120	29	48	6	60		
	<u>Різниця</u>	218	83	19	73	19	24	-6	14	-12	
1968-69		218	83	373	120	29	48	6	60		
1969-70		472	365	426	147	17	101	28	61	4	4
	<u>Різниця</u>	254	282	53	27	-12	53	22	1	4	4

Перший рік зорово-слухової методи

КІЛЬКІСТЬ УЧНІВ І КЛАС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 1968-1969 Ш.Р.

Назва дивізії	Назва школи	Прізвище учителя	Кількість клас		Кількість учнів	
			7	8	7	8
Вінніпег Скул Див.№.1	Сислер Гай Скул	д-р Борислав Білаш	1		25	
Ривер Іст Скул Див. №.9	Мунро Дж.Гай Скул	Орест Лазарук	1	1	35	33
Баундарі Скул Див.№.16	Сандавн	Дмитро Древняк	1	1	17	14
	Шевченко Елемент.	Гелена Подольська	1	1	21	18
Агессі Скул Див.№.13	Гвайтмавт Елемен	Христина Гнатів	1		16	
Евергрін Скул Див.№.22	Арборг Дж.Гай	Юлія Роборецька	1	1	30	25
	Стефансон	Михайло Сирник	2	1	43	30
Роллінг Ривер Скул №.39	Сенді Лейк Елем.	Олбга Ковальчук	1	1	17	11
Інтермавнтайн Див. №.36	Роблін Інтермід.	Дмитро Солонмон	1		35	
Пеллі Трейл Див. №.37	Овкбурн Елемен.	Ольга Яриш	1		25 (злучена)	
Р а з о м			11	6	264	131

ТАБЛИЦЯ ІІ

КІЛЬКІСТЬ УЧНІВ, ЯКІ ВИВЧАЛИ УКРАЇНСЬКУ МОВУ В 7-12 КЛ. 1969-70 Ш.Р.

Шкільна дивізія	Назва школи	Кляси	7	8	9	10M	10H	11M	11H	12M	12H	
Давфін Овкер Скул Ерія	Давфін Коледжіят	Разом						15				15
Вінніпег No.1	Абердін		48	28	32							
	Андрю Минарскі		32	-	9							
	Елмвуд		24	36	34	17		7				
	Ейзек Нютон		65	-	72							
	Ст. Джон		20	37	30	37		17		24		
	Сислер		11	19	16	12		6		2		
	Нпр. Серця Марії(приват.)		19	17								
	Разом		219	137	193	66		30		26		671
Ст. Вітал No.6	Гейстінгз	Разом	15									15
Норвуд No.8	Нелсон МекІнтайр	Разом				3						
	Разом					3						3
Ривер Іст No.9	Джон Гендерсон		9									
	Джон Притчард		12	8	6							
	Майлз Мекдонелл Коледж.					22		16		9		
	Морс Плейс		21	27	32							
	Мунро		29	31								
	Роберт Андруз		26									
	Разом		97	66	38	22		16		9		248
Северн Овкс No.10	Джеферсон Дж.Гай	Разом		23								23
Транскона-Спрінгфілд No.12	Транскона Коледж.	Разом				6						6
	Разом					6						6
Аґассі No.13	Гвайтмавт Коледж.				12			1	1	2		
	Гвайтмавт Елемнт.			14								
	Разом			14	12			1	1	2		30
Гановер No.15	Виллов Плейн	Разом	4	3								7
	Разом		4	3								7
Бавндарі No.16	Сандавн		12	17								
	Вайта Гай Скул				34	7	6	7	11	10		
	Вайта Елементарі		30	11								
	Разом		42	28	34	7	6	7	11	10		145

КІЛЬКІСТЬ УЧНІВ, ЩО ВИВЧАЛИ УКРАЇНСЬКУ МОВУ В 7-12 КЛ. 1969-70 Ш.Р. (продовження)

Шкільна дивізія	Назва школи	Кляса	7	8	9	10М	10Н	11М	11Н	12М	12Н	БІ	Разом
Евергрін No. 22	Арборг Дж. Гай		24	14	17								
	Гімлі Елемен.		35	40									
	Гімлі Композит Гай				24	1							
Лейкшор No.23	Фішер Бренч Колл.	Разом	61	54	41	1							157
		Разом			3	1				2			6
Тортл Ривер No.32	Келвуд Коледжіат							1					
	Ст. Ровз Коледжіат							1					
Дак Мавнтейн No.34 (без назви)		Разом						2					2
	Етелберт Коледжіат				18	6		12					
	Пайн Ривер				17								
Сван Веллі No.35	Мінітонас Коледж.	Разом			35	6		13					54
		Разом				1							1
Інтермавнтейн No.36	Кол.Св. Володимира (прив.)				24	12				4			
	Роблін Інтермед.		26	27									
	Роблін Коледжіат				19	4	11	3	11		4		
Пеллі Трейл No-37		Разом	26	27	43	16	11	3	11	4	4		145
	Елфінстон Коледж.					2		4		1			
	Майджор Прет Кол.				15	3		4	5			4	
	Россбурн Коледж.				12	12		6		7			
	Розбурн Елементарі		8	13									
Бирдтейл Ривер No.38	Шол Лейк Коледжіат	Разом	8	13	27	17		14	5	8		4	96
		Разом				1							1
Підсумок			472	365	426	147	17	101	28	61	4	4	1625

ТАБЛИЦЯ IV

Звідомлення Шкіл Вінніперу⁺I грудня 1970Рідні Школи:

	Число: Шкіл	Учителів	Кляс	Учнів (1969)
Католицькі школи	13	41	60	1,007 (763)
Православні Школи	2	13	12	169 (227)
УНО	1	9	10	144 (140)
Інститут Просвіти	1	3	8	72 (63)
Курси Українознавства		2	1	8 (—)
Читальна Просвіти	1	2	9	51 (55)
Народний Дім	-	-	-	- (13)
	—	—	—	—
Разом	18(18)	70(62)	100(92)	1,451 (1,264)

Українські Кляси в Державних Школах

Кляси 7 - 12	13	13	51	1,020 (868)
Кляси 4 - 5 - 6	7	10	10	307 -
Кляси для дорослих	1	2	2	49 (51)
Вечірні кляси для молоді	1	2	2	44 (50)
Позаочні кляси 9 - 12				83 -
	—	—	—	—
Разом	22	27	65	1,503 (969)

В році 1968 було: 7 шкіл і 378 студентів

" " 1969 " 15 " 969 "

" " 1970 " 22 " 1,503 "

+ Із архіву КЖК

СТАТИСТИКА МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ
 НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МАНІТОБІ

Кількість учнів							Учнів					Учнів						
К	1	2	3	4	5	6	Учит.	7	8	9	Учит.	10	11	12	Учит.	Учит. разом	Учнів разом	
1974 -75	19	219	218	212	293	356	658	39	747	678	462	39	124	79	94	18	84	4157
1975 -76	47	271	295	266	362	431	481	52	720	600	493	47	228	94	58	18	96	4346
1976 -77	15	247	260	272	344	465	379	44	633	659	460	36	228	81	51	17	83	4094
1977 -78	12	195	269	224	321	392	370	41	505	512	482	36	167	116	45	17	76	3610

ТАБЛИЦЯ Ч

Summary of Statistics re: Ukrainian Classes in Manitoba 1979-80

<u>Divisions</u>	<u>No. of Schools</u>	<u>No. of Teachers</u>	<u>Grades Taught</u>	<u>Student Enrolment</u>
Winnipeg No.1	14	13	1 - 12	702 (793) *
Fort Garry No.5	1	1	10 - 12	11 (15) *
River East No.9	7	10	1 - 12	190 (277) *
Seven Oaks No.10	3	3	K - 12	71 (122) *
Lord Selkirk No.11	2	3	5 - 9	128 (72) *
Transcona-Springfield No.12,14		10	K - 12	618 (608) *
Agassiz No.13	2	3	1 - 12	205 (203) *
Boundary No.16	2	4	1 - 11	184 (182) *
Evergreen No.22	4	5	4 - 11	179 (191) *
Beautiful Plains No.31	1	1	4 - 9	35 (48) *
Dauphin-Ochre No.33	2	2	7 - 9	110 (119) *
Duck Mountain No.34	2	2	5 - 9	148 (153) *
Intermountain No.36	2	2	7 - 9	81 (94) *
			2

- 2 -

<u>Divisions</u>	<u>No. of Schools</u>	<u>No. of Teachers</u>	<u>Grades Taught</u>	<u>Student Enrolment</u>
Pelly Trail No.37	4	4	7 - 10	110 (141) *
Rolling River No.39	1	1	6 - 9	49 (66) *
Private Schools No.99	2	8	K - 12	182 (242) *

Total Number of Divisions: 16
 Total Number of Schools: 62
 Total Number of Teachers 72
 Total Number of Students: 3003

The above statistics include the Ukrainian bilingual pilot classes:

Divisions involved: 4
 Schools: 5
 Teachers: 6
 Students enrolled: 113
 Kindergarten: 16
 Grade 1: 97

* Numbers in brackets represent enrolments in 1978-79

ТАБЛИЦЯ VI

КЛАСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДЕРЖАВНИХ ШКОЛАХ МАНІТОБИ 1979-80

School	School telephone	Teacher	Grade taught	Enrolment
<i>No. 1 Winnipeg School Division</i>				
ANDREW MYNARSKI SCHOOL (J) 1111 Machray Ave. Winnipeg, Man. R2X 2H6	586-8497	Daria Romaniak	7	23
			8	14
			9	10
				47
ELMWOOD HIGH (J,S) 505 Chalmers Ave. Winnipeg, Man. R2L 0G4	667-8823	Vera Marchuk	7	14
			10	6
			11	6
			12	5
		31		
LORD SELKIRK SCHOOL (E) 170 Poplar Ave. Winnipeg, Man. R2L 1N9	667-8495	Vera Marchuk	6	22
				22
FARADAY SCHOOL (E) 405 Parr St. Winnipeg, Man. R2W 5G1	582-6241	Michael Woroby	5	22
			5,6	31
		Ollie Hawryluk	4	26
				79
INKSTER SCHOOL (E) 633 Inkster Blvd. Winnipeg, Man. R2W 0I3	582-5977	Victor P. Humniski	2	13
			3	16
			4	20
			5	22
			6	16
		87		
ISAAC NEWTON JR. HIGH (J) 730 Aberdeen Ave. Winnipeg, Man. R2W 1W9	586-9606	Christine Fedyk	7	8
			8	28
			9	14
				50
LANSDOWNE (E) 715 Wiginton Ave. Winnipeg, Man. R2X 2G2	339-7619	Wm. Kowalchuk	4	11
			5	22
			6	19
				52
RALPH BROWN 485 McGregor St. Winnipeg, Man. R2W 4Y1	589-5954	Marusia Kostyshyn	1	22
			(bilingual)	22
SHAUGHNESSY PARK (E) 1641 Manitoba Ave. Winnipeg, Man. R2X 0M3	586-8376	Danielle Jaworsky	4	22
			5,6	15
				37

SISLER HIGH SCHOOL (J,S) 1360 Redwood Ave. Winnipeg, Man. R2X 0Z1	589-8321	Tatianna Hawaleshka	8	21	
			9	13	
			7	15	
			7	13	
			10,11	14	
			12	7	
				83	
ST. JOHN'S HIGH (J,S) 401 Church Ave. Winnipeg, Man. R2W 1C4	589-4374	Alexandra Bereznycky*	7	13	
			8	18	
			9	8	
			10	9	
			Dr. B. Bilash	12	7
				55	
INKSTER SCHOOL (E) 633 Inkster Blvd. Winnipeg, Man. R2W 0L3	582-5977	Mary Pohajdak (Itinerant)	1	9	
			2	14	
				23	
FLORENCE NIGHTINGALE (E) 31 Shaughnessy St. Winnipeg, Man. R2X 2P1	589-5993	Mary Pohajdak	Beg.	9	
			Advanced	14	
				23	
LORD NELSON SCHOOL (E) 820 McPhillips St. Winnipeg, Man. R2X 2J7	589-5245	Mary Pohajdak	Beg.	9	
			Advanced	15	
				24	
ROBERTSON SCHOOL (01) (E) 550 Robertson St. Winnipeg, Man. R2X 2C4	589-4745	Mary Pohajdak	1	11	
			2,3	23	
			4,5	20	
			6	13	
				67	

No. 5 Fort Garry School Division

VINCENT MASSEY COLLEGIATE (S) 975 Dowker Ave. Winnipeg, Man. R3T 1R7	453-8023	Delores Smorang	10	4
			11	4
			12	3
				11

No. 6 St. Vital School Division

HASTINGS JUNIOR HIGH (J) 50 Hastings Blvd. Winnipeg, Man. R2M 2E3	253-9704	Walter Manulak	Ukrainian Club, no classes	
--	----------	----------------	----------------------------	--

No. 9 River East School Division

JOHN DE GRAFF (E) 1020 Louelda St. Winnipeg, Man. R2K 3Z4	669-1280	Gordon Mendres	5,6	28
		Maureen Taylor	1,2	14
		Ron Shewchuk	3,4	22
				64
JOHN HENDERSON JUNIOR HIGH (J) 930 Brazier St. Winnipeg, Man. R2K 2P3	334-4884	Marika Sokulski	7,8,9	25
				25

EMERSON ELEMENTARY (E) 323 Emerson Ave. Winnipeg, Man. R2G 2A3	669-4430	Lesia Serezny	1 2 3 4 5 6	6 5 4 6 4 2
				27
MILES MACDONELL (S) 757 Roch St. Winnipeg, Man. R2K 2R1	667-1103	Michael Shlanka	10,11,12	14 14
MORSE PLACE JUNIOR HIGH (J) 781 Prince Rupert Ave. Winnipeg, Man. R2K 1W6	668-1526	Olga Kowalchuk	7 8 9	9 6 9
				24
SALISBURY SCHOOL (E) 795 Prince Rupert Ave. Winnipeg, Man. R2K 1W6	668-9304	Sylvia Melnyk	4 5 6	11 5 7
				23
SPRINGFIELD HEIGHTS SCHOOL (E) 505 Sharron Bay Winnipeg, Man. R2G 0H8	339-3163	Jim Ladoski Nicola Panchysak	5 4	8 5
				13

No. 10 Seven Oaks School Division

GARDEN CITY COLLEGIATE (S) 711 Jefferson Ave. Winnipeg, Man. R2V 0P7	339-2058	Luba Fedorkiw	10,11,12	10
				10
JEFFERSON JUNIOR HIGH SCHOOL (J) 707 Jefferson Ave. Winnipeg, Man. R2V 0P7	338-0381	Luba Fedorkiw	8 9	14 12
				26
H. C. AVERY (E,J) 10 Marigold Bay Winnipeg, Man. R2V 2M1	339-6819	Aka Papish Orest Semus	Kindergarten (bilingual) 1 (bilingual)	16 19
				35

No. 11 Lord Selkirk School Division

HAPPY THOUGHT SCHOOL (E,J) Box 6 East Selkirk, Man. R0E 0M0	1-482-4521	Henry Kolada Myron Tarasiuk	5 8 6 7	27 12 23 14
				76
LOCKPORT JUNIOR HIGH (J) Box 2000 Selkirk, Man. R1A 2L8	1-757-9881	Julian Polowy	7 8 9	26 13 13
				52

No. 12 Transcona-Springfield School Division

ARTHUR DAY JUNIOR HIGH SCHOOL (J)	222-1375	Wm. Stepaniuk	7	16
43 Whitehall Blvd.			8	21
Winnipeg, Man.				<hr/>
R2G 0Y3				37
ANOLA ELEMENTARY SCHOOL (E)	1-866-2962	Olga Lebbitt	K-3	25
Anola, Man.			4-6	15
R0E 0A0				<hr/>
				40
CENTRAL SCHOOL (E,J)	222-9187	Walter Kohut	1	3
604 Day St.			2	3
Winnipeg, Man.			3	1
R2C 1B6			4	3
			5	4
			6	5
				<hr/>
				19
MARGARET UNDERHILL SCHOOL (E)	222-9432	Sonia Petrash	1,2	21
25 Regina Place			3,4	28
Winnipeg, Man.			5,6	15
R2C 0S5				<hr/>
				64
MURDOCH MACKAY COLLEGIATE (S)	222-3325	Joanne Lewandosky	10,11,12	30
260 Redonda St.				<hr/>
Winnipeg, Man.				30
R2C 1L6				
REGENT PARK ELEMENTARY (E)	222-0653	Luba Bilash	1	17
411 Moroz St.			(bilingual)	<hr/>
Winnipeg, Man.				17
R2C 0X4				
SPRINGFIELD JUNIOR HIGH (J)	1-444-2995	Sonia Turko	7	17
Oakbank, Man.			8	17
R0E 1J0			9	19
				<hr/>
				53
TRANSCONA COLLEGIATE (S)	224-3231	Joanne Lewandosky	10	4
1305 Winona St.				<hr/>
Winnipeg, Man.				4
R2C 2P9				
JOHN W. GUNN JUNIOR HIGH SCHOOL (J)	222-3688	Ed Motkaluk	7,8,9	12
351 Harold Ave. W.				<hr/>
Winnipeg, Man.				12
R2C 2C9				
OAKBANK ELEMENTARY (E)	284-9660	Marta Romaniak Dlugosh	1	20
Oakbank, Man.			(Bilingual)	<hr/>
R0E 1J0				20
BERNIE WOLFE Community School (E,J)	222-5281	Lena Shewchuk	1	16
95 Bournais Dr.		(Itinerant)	2	17
Winnipeg, Man.			3,4	14
R2C 3Z2			5,6	9
				<hr/>
				56

RADISSON SCHOOL (E) 1105 Winona St. Winnipeg, Man. R2C 2P9	222-9421	Lena Shewchuk	1,2 3 4,5,6	20 13 15
				48
REGENT PARK SCHOOL (E) 411 Moroz St. Winnipeg, Man. R2C 2X4	222-0653	Lena Shewchuk	1 2,3 3,4 5,6	14 30 32 15
				91
WAYOATA SCHOOL (E) 605 Wayoata St. Winnipeg, Man. R2C 1J8	222-6259	Lena Shewchuk	1,2 3,4 5,6	17 16 18
				51
WESTWIEW SCHOOL (E) 600 Hoka St. Winnipeg, Man. R2C 2V1	222-8093	Lena Shewchuk	1 2,3 2,4 5,6	12 28 26 10
				76

No. 13 Agassiz School Division

BEAUSEJOUR ELEMENTARY SCHOOL (E) Beausejour, Man. R0E 0C0	1-268-2664	Alexandra Nazarevich	1 (bilingual) 1 2 3 4	19 16 25 23 21
				104
EDWARD SCHREYER SCHOOL (E,J,S) Box 20 Beausejour, Man. R0E 0C0	1-268-2423	Morris Kowalchuk Fred Kraynyk	5 6 7 8 9 10 11 12	21 13 21 22 13 5 5 1
				101

No. 16 Boundary School Division

SHEVCHENKO PRIMARY (E) Vita, Man. R0A 2K0	1-425-3275	Mary Chubey Nell Chobotar	1 3 2	18 17 14
				49
SHEVCHENKO (4-12) (E,J,S) Box 154 Vita, Man. R0A 2K0	1-425-3535	Metro Drewniak Lew Kurdydyk	4 5 6 7 8 9 10 11	23 22 11 19 21 17 14 8
				135

No. 22 Evergreen School Division

ARBORG ELEMENTARY SCHOOL (E)	1-376-5054	George Lysak	4	16
Box 670			5,6	15
Arborg, Man.				
R0C 0A0				31
GIMLI ELEMENTARY (E)	1-642-8131	Michael Sucharyna	4	24
Box 1170			5	21
Gimli, Man.			6	21
R0C 1B0				66
GIMLI COMPOSITE HIGH (J,S)	1-642-5467	Ben Kubrakovich	9	14
Box 1260			10	11
Gimli, Man.			11	5
R0C 1B0		Peter Capar	7	16
			8	21
				67
WINNIPEG BEACH SCHOOL (E)	1-389-2176	Olga Huminicki	5	12
Box 381			6	3
Winnipeg Beach, Man.				
R0C 3G0				15

No. 31 Beautiful Plains School Division

J. M. YOUNG SCHOOL (E,J)	1-966-3487	Mary Wisnoski	4	6
Eden, Man.			5	4
R0J 1H0			6	14
			7	3
			8	6
			9	2
				35

No. 33 Dauphin-Ochre School Division

MACKENZIE JUNIOR HIGH (J)	1-638-3323	Marvin Procyshyn	7	26
212 First St. N. E.			8	32
Dauphin, Man.			9	35
R7N 1B7				93
SIFTON SCHOOL (E,J)	1-655-3341	Bob Smith	7,8	17
Sifton, Man.				
R0L 1X0				17

No. 34 Duck Mountain School Division

ETHELBERT SCHOOL (E,J,S)	1-742-3265	Mary Pitura	5	17
Ethelbert, Man.			6	23
R0L 0T0			7	31
			8	26
				97
PINE RIVER SCHOOL (E,J)	1-263-2651	Sylvia M. Bartko	7	18
Pine River, Man.			8	11
R0L 1M0			9	22
				51

No. 36 Intermountain School Division

GILBERT PLAINS ELEMENTARY (E,J)	1-548-2822	Michael Maksymetz	7	21
Gilbert Plains, Man.			8	19
R0L 0X0				40
GILBERT PLAINS SENIOR HIGH (J,S)	1-548-2551	Ollie Skolrood	9	41
Gilbert Plains, Man.				41
R0L 0X0				

No. 37 Pelly Trail School Division

ELPHINSTONE SCHOOL (E,J,S)	1-625-2493 (K-8)	Edward Shemeliuk	7,8	12
	1-625-2178 (9-12)		9,10	11
Elphinstone, Man.				23
R0J 0N0				
OAKBURN ELEMENTARY SCHOOL (E,J)	1-234-5470	Leonard Bartko	7	7
Oakburn, Man.			8	6
R0J 1L0				13
ROSSBURN ELEMENTARY SCHOOL (E,J)	1-859-2138	Joe Zurbyk	5	11
Rosburn, Man.			6	13
R0J 1V0			7	14
			8	5
				43
ROSSBURN COLLEGIATE (J,S)	1-859-2383	Louis Kurchaba	9	15
Rosburn, Man.			10	16
R0J 1V0				31

No. 39 Rolling River School Division

SANDY LAKE SCHOOL (E, J, S)	1-585-2134	John Boychuk	6,7	24
Sandy Lake, Man.			8,9	25
R0J 1X0				49

No. 99 Private and Parochial Schools

ST. VLADIMIR'S College-High School (J,S)	1-937-2173	Fr. Michael Wiwchar, C.S.S.R.	9	14
Box 890			10	13
Roblin, Man.			11	5
R0L 1P0			12	4
				36
IMMACULATE HEART OF MARY (E,J)	582-5698	Sr. Chrysantha	K	10
650 Flora Ave.		Christine Mazur	1	18
Winnipeg, Man.		Sr. Chrysantha	2	15
R2W 2S5		Lesia Gojda	3	19
		Sr. Porphyria	4	14
		Anne Wdowiak	5	19
		Sr. Benigna	6	19
		Sr. Melanie	7	18
		Sr. Melanie	8	14

SUMMARY OF STATISTICS RE: UKRAINIAN CLASSES IN MANITOBA 1979-80

Division	No. of Schools	No. of Teachers	Grades Taught	Student Enrolment
WINNIPEG §1	14	13	1- 12	702 (793)
FORT GARRY §5	1	1	10- 12	11 (15) *
RIVER EAST §9	7	10	1- 12	190 (277)
SEVEN OAKS §10	3	3	K- 12	71 (122) *
LORD SELKIRK §11	2	3	5- 9	128 (72)
TRANSCONA SPRINGFIELD §12	14	10	K- 12	618 (608)
AGASSIZ §13	2	3	1-12	205 (203) *
BOUNDARY §16	2	4	1- 11	184 (182) *
EVERGREEN §22	4	5	4-11	179 (191) *
BEAUTIFUL PLAINS §31	1	1	4- 9	35 (48) *
DAUPHIN—OCHRE §33	2	2	7- 9	110 (119)
DUCK MOUNTAIN §34	2	2	5- 9	148 (153) *
INTERMOUNTAIN §36	2	2	7- 9	81 (94)
PELLY TRAIL §37	4	4	7- 10	110 (141) *
ROLLING RIVER §39	1	1	6- 9	49 (66) *
PRIVATE SCHOOLS §99	2	8	K- 12	182 (242) *
Total Number of Divisions:	16			
Total Number of Schools:	62			
Total Number of Teachers:	72			
Total Number of Students:	3003			

The above statistics include the Ukrainian bilingual pilot classes:

Divisions involved:	4
Schools:	5
Teachers:	6
Students enrolled:	113
Kindergarten:	16
Grade 1:	97

* Numbers in brackets represent enrolments in 1978-79

Учні вінніпезької державної школи ім. Андрія Минарського з учительською Д. Романюк.

ТАБЛИЦЯ VIII

ENGLISH-UKRAINIAN BILINGUAL PROGRAM ENROLMENT 1981-82

<u>DIVISION</u>	<u>SCHOOL</u>	<u>KINDERGARTEN</u>	<u>GRADE 1</u>	<u>GRADE 2</u>	<u>GRADE 3</u>
Winnipeg No. 1	Ralph Brown	21	21	20	20
River East No. 9	Springfield Heights	21	21	22	-
Seven Oaks No. 10	R.F. Morrison	23	-	-	-
	H.C. Avery	-	28 (2 classes)	22	19
Transcona- Springfield No. 12	Oakbank Elementary	19	19	20	16
	Regent Park	17	18	17	16
	Margaret Underhill	-	12	17	-
Agassiz No. 13	Beausejour Elementary	-	-	-	17
Dauphin-Ochre No. 33	Macneill	25	16	-	-
Private Schools No.99	Immaculate Heart of Mary	13	-	-	-
	Total	<u>139</u>	<u>135</u>	<u>118</u>	<u>88</u>

Divisions - 7
 Schools - 10
 Classes - 26
 Teachers - 23
 Enrolment - 480

ТАБЛИЦЯ IX

Ukrainian Language Enrollment in Senior High Schools

1981 - 82

	<u>Gr. 10</u>	<u>Gr. 11</u>	<u>Gr. 12</u>
St. John's High School	18	6	4
Elmwood High School			
Sisler High School		19	
Vincent Massey Collegiate		7	2
Murdoch Mackay Collegiate			
Miles Macdonell	10	6	1
Edward Schreyer School	11	5	2
Shevchenko	10	11	
Gimli Composite	13	12	3
Rossburn Collegiate	10	15	15
Erickson Collegiate	10	3	2
Elphinstone Collegiate	3		
St. Vladimir's	15	15	5
	<hr/>		
Total	100	99	34

ДЖЕРЕЛА

Акти й звіти

- Архів Програмової комісії української мови, Вінніпег, Міністерство Освіти, 1960-82.
- Концерт учнів англо-української двомовної програми, Вінніпег, Батьківський комітет сприяння українській мові у Манітобі, 1982.
- Перший Всеканадський Конгрес Українців Канади, Вінніпег, КУК, 1943.
- Протоколи Комітету для заложення українських діточих садочків, Вінніпег, Кураторія українських католицьких шкіл, 1973.
- Chapman, Erma, An Evaluation of the First two Years of the English-Ukrainian Bilingual Program: Summary Report, Winnipeg, Department of Education, 1981.
- Letellier, L. Report of the Minister of Agriculture for the Calendar Year 1873, Ottawa, January, 1874.
- Newcombe, C.K., Special Report on Bilingual Schools in Manitoba, Winnipeg, Department of Education, 1916.
- Thornton, R.S. Address to the Legislature, 1919, Winnipeg, Department of Education, 1919.
- Bilingual Schools, Address in the Legislature, Winnipeg, Department of Education, 1916.
- Education Developments - Address in the Legislature, 1918, Winnipeg, Department of Education, 1918.
- Ukrainian Canadian Committee, Brief on Kindergartens in Ukrainian and on Bilingual (English-Ukrainian) Public Elementary Schools, Edmonton, presented to the Edmonton Public School Board, November 27, 1973.

- Woodsworth, James S., Ukrainian Rural Communities : Report of Investigation by the Bureau of Social Research, Governments of Manitoba, Saskatchewan and Alberta, Mimeographed folio, Winnipeg, January 25, 1917.
- Yuzyk, Paul (ed.), Concern, Toronto-Ottawa, Canadian Cultural Rights Committee, Dec. 13-15, 1968.
- A Preliminary Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism, Ottawa, Queen's Printer, 1969.
- Bill C-120, Ottawa, Queen's Printer, 1969.
- Debates of the Senate, Ottawa, Queen's Printer, 1964-1970.
- House of Commons Debates, Ottawa, King's Printer, 1916.
- Reports of the Department of Education, Winnipeg, Department of Education, 1890-1920.
- Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism, Book 1: The Official Languages, Ottawa, Queen's Printer, 1967.
- Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism: Book IV: The Cultural Contribution of the Other Ethnic Groups, Ottawa, Queen's Printer, 1970.
- Sessional Papers XXXIII, No. 11, 1899, Report of Cyril Genik, Galician Interpreter, Canada, Parliament, January 9, 1899.
- Sessional Papers XXXV, No. 10, 1901, Immigration, Report No. 1, Galicians and Bukowinians, Canada, Parliament.
- Statutes of Manitoba, 1873.
- Statutes of Manitoba, 1875.

Альманахи та ювілейні книги

- Білецький, Леонід, Українські піонери в Канаді, 1891-1951,
Вінніпег, Комітет Українців Канади, 1951.
- о. Івашко, Володимир і Казимира, Богдан, Ювілейна книга українців
католиків Саскачевану, 1905-1955, Саскатун,
Апостольський Екзархат Українців Католиків
Саскачевану, 1955.
- Ковбель, Семен і Дорошенко Д., Пропамятна Книга Українського
Народного Дому у Вінніпегу.
- Стечишин і ін. Ювілейна Книга 25-ліття Інституту ім.
Петра Могили в Саскатуні, Вінніпег,
Інститут ім. Петра Могили, 1945.
- Ілюстрований Календар Товариства Просвіти,
Львів, Просвіта, 1914.
- Календар Канадійського Русина,
Вінніпег, 1915-17, 1937.
- Календар Українського Голосу,
Вінніпег, 1915-17, 1937.
- Народний Календар Українська Родина,
Вінніпег, 1915.
- Пропамятна Книга Отців Василіян в Канаді,
1902-1952, Торонто, Отці Василіяни 1953.
- Пропамятна Книга Поселення Українського
Народу в Канаді, 1891-1941, Йорктон,
Голос Спасителя, 1941.
- Ювілейний Альманах Школи св. Николая
1911-1936, Вінніпег, Сестри Службниці,
1937.
- Ювілейна Книга Сестер Службниць, 1892-
1942, Едмонтон, Сестри Службниці, 1942.

Книжки і брошури

- Білаш, Борислав Н. Українська Мова: Очима Дитини, том 1-2, Winnipeg, Ukrainian Educational Services, 1972, 1977.
- Білаш, Борислав Н. і Попіль Н. Українська Розмова: Початковий Курс, том 1-2, Winnipeg, Ukrainian Educational Services, 1972, 1976.
- Бичиновський, З., Історія Канади, Вінніпег, 1928.
- Войценко, Ольга, Літопис Українського життя в Канаді, Вінніпег, Видавнича Спілка Тризуб, 1961.
- Рудницький, Яр., З подорожень по Канаді, 1949-1959, Вінніпег, Клуб Приятелів Української Книжки, 1959.
- Славутич, Яр., Українська мова за зорово-слуховою мето-
дою, Філадельфія, Чилтон-Дідіс і Кук, 1968.
- Тесля, Іван, Українське населення Канади, Торонто, Канадське наукове Товариство ім. Шевченка, 1968.
- Чумер, А. Василь, Спомини про переживання перших українських
переселенців в Канаді, Едмонтон, автор, 1942.
- Bilash, Borislav N. Bilingual Schools in Manitoba, 1897-
1916, Winnipeg, Ukrainian Educational Services, 1960.
- Dafoe, John W. Clifford Sifton in Relation to His
Times, Toronto, The Macmillan Company of Canada, Limited, 1931.
- Dawson, C.A., Group Settlement: Ethnic Communities
in Western Canada, Volume VII, Canadian Frontiers of Settlement Series, Toronto, The Macmillan Company of Canada Ltd., 1936.

- Heeney, Bertal, John West and His Red River Mission,
Toronto, Musson Book Company, 1921.
- Ivens, Wm., Education in Manitoba, Winnipeg North
Star Publishing Company, Ltd., 1923.
- Kaye, Vladimir J., Early Ukrainian Settlements in Canada,
1895-1900, Toronto, University of
Toronto Press, 1964.
- Lysenko, Vera, Men in Sheepskin Coats, Toronto, The
Ryerson Press, 1947.
- Morice, A.G., A History of the Catholic Church in
Western Canada, Toronto, Musson Book
Company, 1910.
- Histoire Abrégée de l'Ouest
Canadien, Lille, Desclée, de Brouwer,
et Cie., 1914.
- Morton, W.L., Manitoba: A History, Toronto,
University of Toronto Press, 1957.
- Murchie, R.W., and Grant, H.C., Unused Lands of Manitoba,
Winnipeg, Department of Agriculture
and Immigration, 1926.
- Reimer, J.C., 75 Gedenkfeier Du Mennoniteschen
Einwanderung in Manitoba, Canada, North
Kildonan, J. Regehr, 1949.
- Schaefer, Paul J., Heinrich H. Ewert, Winnipeg, Der Mani-
toba Jugendorganisation der Mennoniten
Konferenz von Canada, 1945.
- Sherbinin, Micheal A., The Galicians Dwelling in Canada and
their Origin, Winnipeg, The Historical
and Scientific Society of Manitoba, 1906.
- Shkwarok, J., D.S.B.M., The Ukrainian Settlers in Canada
and their Schools, Edmonton, Basilian
Press, 1959.
- Sissons, C.B., Bi-Lingual Schools in Canada, Toronto.

- Skelton, D.O. The Language Issue in Canada,
Kingston, The Jackson Press, 1917.
- Smith, C. Henry The Coming of the Russian Mennonites,
Berne (Indiana), Mennonite Book Con-
cern, 1927.
- The Mennonites of America, Goshen
Mennonite Publishing House Press,
1909.
- Taft, Ronald R. Human Migration, New York, The Ronald
Press, 1936.
- Woods, D.S. Education in Manitoba, Winnipeg,
Manitoba Economic Survey Board,
1938, 2 Vols.
- Wittke, Carl A History of Canada, Toronto,
McLelland & Stewart Limited, 1935.
- Young, Charles H. The Ukrainian Canadians, Toronto,
Thomas Nelson & Sons, Ltd., 1931.
- Yuzyk, Paul The Ukrainians in Manitoba, Toronto,
University of Toronto Press, 1953.
- Ukrainian Canadians, Toronto,
Ukrainian Canadian Business & Pro-
fessional Federation, 1967.

Статті

- Гігейчук, П., "Шкільна справа", Кан.Рус., 18.4.14.
- Демчук, М., "Се і те", У.Г., 17.4.12.
- Екс-учитель, "Канадійське шкільництво", Ранок, 18.6.13.
- Жеребко, Орест, "Українські учительські семінарії в Канаді", Ілюстрований Народний Календар Товариства Просвіти, Львів, Просвіта, 1914, ст. 158-162.
- І.В.Я. "Письмо з бурси", Ранок, 30.4.13.
- Канадієць, "Для кого Канада?", У.Г., 8.5.12.
- Карманський, П., "Під розвагу учителям", Кан.Рус., 29.11.13.
- Кенедієн, "Хто мовчить потакує", Кан.Рус., 8.3.16.
Лукий, Анна, "Допись", Кан.Рус., 16.2.16.
- Марцінів, Т.Ю., "Кілька слів про учительський журнал", Кан.Рус., 12.5.15.
- "Конвенція українсько-англійських учителів в Манітобі", Кан.Рус., 14.4.15.
- Мігайчук, В., "Висше образование учителя", У.Г., 6.1.15.
- "Українсько-англійське учительство в Канаді", Кал.У.Г., Вінніпег, 1915, ст. 170.
- Мігайчук, В.І., "Учительська Конвенція", У.Г., 24.4.12.
- Попович, М., "Ще кілька уваг у справі учительських конвенцій", У.Г., 23.6.15.
- Продан, Корній, "В справі конвенції українських учителів в Манітобі", У.Г., 5.6.12.
- Продан, К., "Організація шкільних тростів", У.Г., 24.7.12.
- Рудачек, І., "Справозданє з конвенції укр. учителів Манітоби", У.Г., 17.7.12.

- Рудачек і Басараб, "Під розвагу учіетлям і шкільним тростісам", У.Г., 5.1.16.
- Рудницький, Яр., "За Новий Статус Української Мови в Канаді", Вінніпег, Слово на сторожі, ч.5 1968, ст. 15-25.
- "Українська мова й мовне питання в Манітобі", Слово на сторожі, Вінніпег, 1969, ч.6.
- Свистун, В., "Кілька уваг в справі сього річної учит. конвенції", У.Г., 19.5.15.
- "Наше шкільництво в Канаді", Кал. У.Г. 1915, ст. 123.
- Стечишин, Михайло, "В справі учит. журналу", У.Г., 30.6.15.
- "Наше шкільництво в Канаді", Кал. У.Г. 1915, ст. 123.
- Учитель, "Слово до товаришів учителів", У.Г., 15.5.12.
- "Як се називати", У.Г., 10.4.12.
- "Бачність Манітобські Українці!", У.Г., 13.3.12.
- "Видажить шило з мішка", Ранок, 15.1.13.
- "Відповідь міністра просвіти у справі укр. учителя до семінара в Брендоні", У.Г., 24.7.12.
- "8-ма річна конвенція укр. учительства Пров. Манітоби", Кан.Рус., 18.4.14.
- "Все ще про двомовну систему", Кан.Рус., 16.2.16.
- "Встидайтеся, П. Норріс!", Новини, 28.2.14.
- "Готелі а двомовні школи", У.Г., 10.12.15.
- "Двомовна шкільна система висить на волоску", У.Г., 19.1.16.
- "Двомовна шкільна система в публичних школах в Манітобі", У.Г., 8.9.15.

"Делегація до прем'єра Манітоби в справі двомовної системи", К.Ф., 11.2.16.

"Департамент слов'янських студій в Манітобі", У.Г., 14.1.51.

"Що з польського семінара в Вінніпегу", У.Г., 19.6.12.

"Для кого Канада?", У.Г., 17.4.12; 5.5.12.

"До впов. укр. виборців в Манітобі", К.Ф., 23.7.15.

"До панів виборців виборчого округу, Gimli, Man.", К.Ф., 30.7.15.

"До проблеми навчання української мови в Манітобі", К.Ф., 1.7.63.

"До учителів в Манітобі", У.Г., 22.9.15.

"Думки після учительської конвенції в Манітобі", Новини, 30.4.14.

"Жиймо", Канада, 11.11.13.

"Звіт з Делегації у Манітобського Правительства в справі двомовних шкіл в Манітобі", Кан. Рус., 19.1.16., У.Г., 12.1.16.

"Звіт з учительської конвенції у Вінніпегу", Кан. Рус., 19.7.13.

"З учительського семінара в Брендоні", У.Г., 10.1.12.

"Кандидатура п. Ферлея в Гімлі", У.Г., 4.8.15.

"Колишній суддя проти нового законопроекту", У.Г., 11.6.69.

"Конвеція", У.Г., 4.6.13.

"Ліберали проти двомовних шкіл в Манітобі", Канада, 9.9.13.

"Ліберальна плятформа", К.Ф., 30.7.15.

"Ліберальне хруньство", Канада, 9.9.13.

"Манітобське, консервативне правительство закінчило своє урядоване", К.Ф., 14.5.15.

- "Манітобські вибори", Новини, 14.7.14.
- "Міністер Колдвелл про чужинців", Новини, 9.6.14.
- "Місцеві вісти", Канада, 9.9.13.
- "На віча!", Кан.Рус., 2.6.15.
- "На конвенцію", Ранок, 4.6.13.
- "Наради Союму над знесенем двомовної системи", Кан.Рус., 1.3.16.
- "Народ побідив", К.Ф., 13.8.15.
- "Нова часопись Канади", У.Г., 10.9.13.
- "Новий мовний закон і українська мова в Канаді", Новий Шлях, 5.7.68.
- "Новинки з Вайти, Ман.", У.Г., 31.1.17.
- "Норріс не вмів по англійськи", Новини, 16.6.14.
- "Огляд життя Українських Поселенців в Канаді в 1915 р.", Календар Канадійського Русина, Вінніпег, 1916, ст. 161-163.
- "Один прапор, одна мова!", Новини, 18.7.14.
- "Пане Норріс, мід би пити вашими устами", Новини, 11.2.14.
- "Педагогія вшехполяків і канад. лібералів", Канада, 14.10.13.
- "Перед учительською конвенцією", У.Г., 14.7.15.
- "Перший український посол в Канаді", Кан.Рус., 11.8.15.
- "Під розвагу учителям", Канада, 9.12.13.
- "Після виборів в Манітобі", Кан.Рус., 18.7.14.
- "Посол Д.А. Росс оправдуєсь перед своїми виборцями", У.Г., 10.5.16.
- "Посол Павло Євчук за двомовними дистриктами для інших груп", У.Г., 11.6.69.
- "Примусова школа", Канада, 9.9.13.

"Програма річної конвенції українсько-англійських учителів Манітоби", У.Г., 7.7.15., К.Ф., 9.7.15., Кан.Рус., 9.6.15.

"Промова посла Т.Д. Ферлея", У.Г., 8.3.16.

"Промова посла Т.Д. Ферлея виголошена в парламенті 28 лютого 1916", К.Ф., 12.5.66.

"Проф. Я. Рудницький мав ще одну оферту", К.Ф., 20.7.49.

"Резолюції учит. Конвенції в Вінніпегу", У.Г., 23.7.13., Кан.Рус., 2.8.13.

"Робота доброго учителя", У.Г., 27.3.12.

"Сама... кричить і сама міх дре", Канада, 14.10.13.

"Сепаратні школи", Ранок, 19.2.13.

"Слово до всіх Русинів-Українців провінції Манітоби", У.Г., 13.3.12.

"Справа двомовних шкіл", К.Ф., 28.1.16.

"Справа двомовних шкіл", У.Г., 17.3.15.

"Справа двомовних шкіл", II", У.Г., 24.3.15.

"Справозданє уч. конвенції в Вінніпегу", У.Г., 16.7.13.

"Старий Грішник", У.Г., 31.1.17.

"Танчак і Ганущак підносять в легіслатурі питання української мови", У.Г., 23.4.69.

"Т.Д. Ферлей вибраний першим українським послом до Манітобського парламенту", У.Г., 11.8.15.

"Т.Д. Ферлей послом до Манітобського парламенту", У.Г., 11.8.15.

"Український Голос боронить ся", Канада, 18.11.13.

"Учительська конвенція", У.Г., 24.4.12.

"Учительська Конвенція", Новини, 4.4.14.

"Учительський журнал", У.Г., 21.4.15.

"Чи дійсно знаєте, хто хоче знищити двомовні школи?", К.Ф., 11.6.15.

"Чи не запізно?", Новини, 10.3.14.

"Чого треба сподівати ся від ліберального
правительства в Манітобі", К.Ф., 11.6.15.

"Чуваймо - царство кнута зближасть ся",
Канада, 25.11.13.

"Школа а мова", У.Г., 19.2.13.

"Школа а мова", У.Г., 26.2.13.

"Ще в справі укр. учителя до учительського
Семинара в Брендоні", У.Г., 27.3.12.

"Ще в справі укр. учителя до учит. сем. в
Брендоні", У.Г., 17.4.12.

"Ще про Манітобу і про Алберту", Новини,
9.6.14.

"Ще про шкільну справу", У.Г., 29.1.13.

"Що сказав Джек Парент, Посол з Морріс", К.Ф.
28.4.16.

"Що спричинило упадок правительства в Мані-
тобі", Кан.Рус., 19.5.15.

Garczynski, Leon

"History of the Polish People in Canada",
Winnipeg, Poles in Canada, 1940, pp. 34-35.

Lang, S.E.

"History of Education in Manitoba", Canada
and its Provinces, Vol. XX, Edinborough,
T.A. Constable, 1914-1917, pp. 417-443.

Matheson, Archbishop

"Education in Manitoba Prior to 1870",
Allison, W.T. et al., Manitoba's Diamond
Jubilee, Winnipeg, Canadian Publishers
Limited, 1930, pp. 17-20.

Morton, W.L.

"The Manitoba School Question", Encyclo-
pedia Canadiana, Ottawa, The Grolier Society
of Canada, Ltd., 1958, Vol. VI, p. 357.

Prochuk, W.J.

"The Ukrainian Verse Speaking
Competition", Manitoba Modern
Language Bulletin, Vol. IV, No. 3,
Summer 1970, pp. 5-6.

- Royle, J.C. "The Poles", Winnipeg Tribune, May 9, 1942.
- Schaefer, P.J. "Heinrich H. Ewert, Educator of Kansas and Manitoba", Newton, Mennonite Life, Vol. III No. 4, Oct. 1948.
- "Battle ends on French in Schools", Winnipeg Free Press, July 17, 1970
- "Bilingualism, a National Menace", Winnipeg Evening Tribune, November 16, 1915.
- "Bilingualism unfair to Children", Winnipeg Evening Tribune, November 20, 1915.
- "Bilingualism Unnecessary", Winnipeg Evening Tribune, November 27, 1915.
- "Bilingualism Weapon for Reactionaries Is Dr. Thornton's Verdict - Declares Clause Is Mandatory and Permits Foreign-Speaking Elements to Drive English Out", Winnipeg Evening Tribune, January 13, 1916.
- "Bilingual Schools in Manitoba", Y.P., 22.1.13.
- "Bill to Abolish Bilingualism Passes Reading - Albert Prefontaine, Leader of Opposition, Opposes Measure - Fight Begins Wednesday", Winnipeg Evening Tribune, February 19, 1916.
- "Ferley Suggests Compromise - Bilingualism When 75% Are of One Language - One Hour A Day for 50%", Winnipeg Evening Tribune, February 29, 1916.
- "Ferley Will Lead Delegation with Fresh Appeal", Winnipeg Evening Tribune, March 2, 1916.

"French to Voice Plea at Ottawa - May Appeal Even to Imperial Council for Bilingual Rights Says Bernier", Winnipeg Evening Tribune, February 19, 1916.

"'Galician' and 'Ruthenian'", Manitoba Free Press, February 24, 1915.

"Gives Hint of Appeal to Ottawa - Prefontaine, in Opposing Bilingualism Bill, Pleads for French Rights - Thornton Moves Reading - Opening Debate on School Measure Started in House", Winnipeg Evening Tribune, February 23, 1916.

"Goes to Appeal Court", Winnipeg Evening Tribune, July 5, 1916.

"Insist on Teaching German - Delegation Invited by Winkler Presents Demands for Retention of Bilingualism - 18,000 Would Quit Province - Norris Promises 'Thoughtful Consideration' and Refuses Immediate Answer", Winnipeg Evening Tribune, February 15, 1916.

"Kto zjada flaki, mysli, ze kazdy taki", Канада, 28.10.13.

"Liberals Contemplate Abrogating Famous Laurier-Greenway Agreement Now in Statutes", Winnipeg Evening Tribune, November 23, 1915.

"Manitoba Courts to Test Question", Winnipeg Evening Tribune, June 17, 1916.

"Mennonites", The Universal World Reference Encyclopedia, Consolidated Book Publishers, Chicago, 1955, Vol. 8, pp. unnumbered.

"Mennonites to Reform - Agreement with Federal Government Stands in Way of Province Abolishing Bilingualism", Winnipeg Evening Tribune, February 9, 1916.

"Menno Simons", Encyclopaedia Britannica Inc., 1943, Vol. 15, pp. 250-251.

"Minority rights: Ukrainian group raps Government", Tribune, 2.7.69.

"Now is the Time", Winnipeg Evening Tribune, December 27, 1915.

"Polish Citizens Ask Government to Permit Bilingual Teaching", Winnipeg Evening Tribune, December 12, 1915.

"Ruthenian Ideas Retard Teaching English, Charge", Winnipeg Tribune, September 17, 1915.

"Ruthenians See Norris - Delagation Asks Government Not to Abolish Language from Schools", Winnipeg Evening Tribune, January 7, 1916.

"Ruthenians Will Attack School Bill", Winnipeg Evening Tribune, March 25, 1916.

"The Ruthenian Teachers and the Problems of Bilingualism", Manitoba Free Press, September 1, 1913.

"Thornton Declares Proposed New School Law - Read a Second Time, Requires Tact (Compulsory Education), Ross Talks on Bilingualism - Raps Budka", Winnipeg Evening Tribune, January 18, 1916.

"To Build Political Power on Debauchery of the School System", Manitoba Free Press, September 11, 1913.

"Vigilantes iura", Кан.Рyc., 31.3.15.

"Word Galician is Misnomer" Manitoba Free Press, February 10, 1917.

"Yuzyk Challenges Prof. to Debate", Free Press, 3.7.69.

Часописи і журнали

Канадійський Русин, Вінніпег, 1911-1917.

Канадійський Фармер, Вінніпег, 1910-1970.

Новий Шлях, Вінніпег, 1949-1970.

Новини, Едмонтон, 1913-1917.

Ранок, 1911-1917.

Слово на сторожі, Вінніпег, Товариство
плекання Рідної Мови, 1964-1970.

Український Голос, Вінніпег, 1910-1970.

Календар Канадійського Русина, Вінніпег,
1915-17.

Календар Українського Голосу, Вінніпег,
1915-17.

Український учитель в Канаді, Вінніпег,
Крайовий Центр Українських Шкільних Рад
від 1979.

Canadian Historical Review, Vol. XXXIX,
No.1, Toronto, The University of Toronto
Press, March, 1958.

Dauphin (Herald) Press, 1899.

Manitoba Modern Language Bulletin,
Winnipeg, Manitoba Modern Language
Association, 1966-1970.

Opinion, Vol. IV, No. 1, Winnipeg, January -
February, 1948.

U.C.V.A. Newsletter, Winnipeg, July, 1946.

Winnipeg Free Press, 1897-1970.

Winnipeg Tribune, 1910-1970.

БІБЛІОГРАФІЯ

Книжки і брошури

- Крип'якевич, Іван і ін., Велика Історія України, Вінніпег, Іван Тиктор, 1948.
- Марунчак, Михайло Г., Історія Українців Канади, Українська Вільна Академія Наук, Вінніпег, 1968, Том I.
- Тесля, Іван, Канадійські українці в світлі матеріалів перепису людности Канади 1951 р., Бюлетень Н.Т.Ш., Торонто, Матеріяли IV-ої Наукової Конференції НТШ, 1953.
- Франко, Іван, Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині, Львів, Українсько-Руська Видавнича Спілка, 1913.
- Allison, W.T. et al., Manitoba's Diamond Jubilee, Winnipeg, Canadian Publishers Limited, 1930.
- Balch, Emily Green Our Slavic Fellow Citizens, New York, Charities Publication Committee, 1910.
- Black, Norman Fergus English for the Non-English, Regina, Regina Book Shop Limited, 1913.
- Brown, Lawrence Guy Immigration, Toronto, Longman's, Green & Co., 1933.
- Corsi, Captain Edward C. Poland, Land of the White Eagle, New York, Wyndham Press, 1933.
- Cuber, John F. Sociology, New York, Appleton-Century-Crofts, Inc., 1951.
- Davidson, Gordon A. The Ukrainians in Canada: A Study in Canadian Immigration, Montreal, 1947.

- Dörksen, J.H. Geschichte und wichtige Dokumente der Mennoniten, Winnipeg, the author, 1923.
- Duncan, D.M. A History of Manitoba and the Northwest Territories, Toronto, W.J. Gage & Company, 1923.
- Dyboski, Roman Poland, New York, Charles Scribner's Sons, 1933.
- England, Robert The Central European Immigrant in Canada, Toronto, The Macmillan Company of Canada, 1929.
- The Colonization of Western Canada: A Study of Contemporary Settlements (1896-1934), London, King and Son, Ltd., 1936.
- Ewach, Honore Ukraine's Call to America, Detroit, Ukrainian Cultural Society of Detroit, 1947.
- Francis, E.K. In Search of Utopia, Altona, D.W. Friesen & Sons Limited, 1955.
- Gibbon, John Murray Canadian Mosaic: the Making of a Northern Nation, Toronto, McClelland and Stewart Limited, 1938.
- Godfrey, John M. The Second Phase of Confederation, Toronto, T.H. Best Printing Company, Limited, 1918.
- Kaye, V.J. Canadians of Recent European Origin: A Survey, Ottawa, Citizenship Division of the Department of National War Services, 1945.
- Kelly, Erick P. The Land of the Polish People, Philadelphia, J.B. Lipincott Company, 1952.
- Ligocki, Edward E. Legends and History of Poland, London, Thomas Nelson and Sons Limited, 1943.
- Poland, London, MacDonald & Co., Ltd., 1944.

- Manning, Clarence A. Twentieth Century Ukraine, New York, Bookman Associates, 1951.
- -----

The Story of the Ukraine, New York, Philosophical Library, 1947.
- -----
Ukraine Under the Soviets, New York, Bookman Associates, 1953.
- Maurault, O. et al. French Canadian Backgrounds A Symposium, Toronto, The Ryerson Press, 1940.
- Prychodko, N. Ukraine and Russia, Winnipeg, Ukrainian Canadian Committee, 1953.
- Rose, William John Poland, Old and New, London, G. Bell & Sons, Ltd., 1948.
- Roy, Robert R. et al. Second Language in Manitoba's Report of the Council for the Development of Second Languages, Winnipeg, Department of Education, 1974.
- Sichynsky, Volodymyr Ukraine in Foreign Comments and Descriptions from the Vith to XXth Century, New York, Ukrainian Congress Committee of America, Inc., 1953.
- Simpson, G.W. Ukraine: An Atlas of Its History and Geography, Toronto, Oxford University Press, 1941.
- Sisler, W.J. Peaceful Invasion, Winnipeg, the author, 1944.
- Sparling, Rieta Bambridge Reminiscences of the Rossburn Pioneers, Rossburn, Rossburn Women's Institute, 1951.
- Vowels, Hugh P. Ukraine and Its People, London, W.&R. Chambers, Limited, 1939.
- Woodsworth, J.S. Strangers Within Our Gates, Toronto, The Missionary Society of the Methodist Church, 1909.

Статті

- Адамовська, Марія "Початки в Канаді", Вінніпег, Кал. У.Г., 1937.
- Казимира, Богдан, "Українські поселенці в Канаді", Івашко, о. Володимир і Казимира, Богдан, Ювілейна Книга українців католиків Саскачевану, 1905-1955, Саскатун, Апостольський Екзархат Українців Католиків Саскачевану, 1955, ст. 21-34.
- Таволга, Микола, "Андрій-Агафій Гончаренко", Вінніпег, Календар Українського Голосу, 1948, ст. 61-64.
- Тесля, Іван "Розселення українців у Канаді", Альманах Золотого Ювілею 1905-1955 Українського Запомогового Братства св. Николая в Канаді, Вінніпег, 1957.
- Eleniak, W.V. "Early Days of Ukrainian Immigration in Canada", Winnipeg, U.C.V.A. Newsletter, July 1946, pp. 6-7.
- Fletcher, Robert "Education", Allison, W.T. et al., Manitoba's Diamond Jubilee, Winnipeg, Canadian Publishers Limited, 1930, p. 77.
- "The Language Problem in Manitoba Schools", Winnipeg, Papers Read before the Historical Scientific Society of Manitoba, Series III, No. 6, 1951, p. 52.
- Ingersoll, W.E. "Manitoba Before Provincehood", Allison, W.T. et al., Manitoba's Diamond Jubilee, Winnipeg, Canadian Publishers Limited, 1930, pp. 23-24.
- Kirkconnell, Watson "Manitoba 1870-1930", Allison et al., Manitoba's Diamond Jubilee, Winnipeg, Canadian Publishers Limited, 1930, pp. 27-30.
- Rose, Arthur O. "Manitoba Neglect of the Foreigners", Manitoba Free Press, July 24, 1913.

- Stechishin, M.A. Jr. "The Self Reliant", Winnipeg, Opinion, Vol. IV, No.1. Jan.-Feb. 1948, p. 7.
- Sutherland, Alex. H. "The Lord Selkirk Settlers", Allison, W.T. et al., Manitoba's Diamond Jubilee, Winnipeg, Canadian Publishers Limited, 1930, pp. 43-45.

Енциклопедії

- Canada and its Provinces, Edinborough, T.A. Constable, 1914-17.
- Encyclopaedia Britannica, Chicago, Encyclopaedia Britannica, Inc., 1943.
- Encyclopedia Canadiana, Ottawa, The Grolier Society of Canada, Ltd., 1958.
- Encyclopedia, Universal World Reference, Chicago, Consolidated Book Publishers, 1955.

